

د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (گرامر)
2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور
3. د چاپ ځای: د ساپی د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز

پېښور - پښتونخوا

4. د چاپ پېټه: 1382 لمريز - 2003 ع کال

هدا

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستوري، لوی استاد علامه پوهاند رښتین پاک روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ویاړ، چې څه د پاسه نیمه پېړۍ یې د زړه په وینه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړیوالې سیالۍ جوگه کړې او پښتو ژبې او ادب ته یې نوی خوند او رنگ ور بخښلی دی!

سرليکونه

1. يو څو خبرې 1
2. د پښتو ژبې گرامر ته يوه لنډه کتنه 3
- لومړۍ څپرکۍ
3. Syntax سنتېکس (نحوه) 18
4. نحوي واحدونه 23
5. جمله 27
- دويم څپرکۍ
6. ترکيب (غونډه - عبارت) 37
7. په پښتو ژبه کې د ترکيب ډولونه 44
8. اصطلاحات (فرازيالوژيکي) واحدونه 70
- درېيم څپرکۍ
9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78
10. لومړۍ مبتدا - فاعل 82
11. دويم خبر - فعل 88
12. مفعول 92
13. نحوي قيدونه 96
- څلورم څپرکۍ
14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانگړتياوې) 100
15. د پښتو ژبې عروضي خصوصيات 100
16. د پښتو ژبې نحوي خصوصيات 110

پنځم څپرکی

17. د جولي (شکل) له مخې د جملې ډولونه 135
18. یو ستوي یا ساده جملې 135
19. غبرگې یا مرکبې جملې 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کې د یوې برخې یا اجزاو (Ellipsis) د حذف مسئله 170
21. د فاعل – مفعول – فعل او قید حذف 170
22. د گرامري اجزاو د ماهیت بدلون 174
23. صفت د اسم په توگه 177
24. اسم د صفت په توگه 178
25. صفت د قید په توگه 178
26. نتیجه 179
27. اخیستنځي (ماخذونه) 182

یو څو خبرې

د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د پښتو څانگې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې گرامري مسایل لکه (صرف، نحوه) هم ځای لري.

د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او لیکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنیو او باندنیو پیاوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د یو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه گڼل کیږي. د درسي پلان له مخې بنایي چې درسي مواد کال په کال یالې تر لږه دريو څلورو کالو په موده کې پرې نوی نظرو شي او د ورځنیو علمي تجربو، نویو علمي څیړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ او کره شي.

دغه کار چې زه یې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بیا هم دغه اثر کیدای شي د پښتو ژبې د نحوي مسایلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه گټه شي.

ددې اثر په لیکنه کې زیاته هڅه شوې ده چې مسایل په تطبیقي توگه بیان کړای شي او همدارنگه د موضوع دروښانولو له پاره زیات مثالونه په عملي او تطبیقي برخه کې د پخو لیکوالو، استادانو د اثارو او همدارنگه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نویو او زړو اصطلاحگانو څخه کار اخیستل شوی دی.

باید زیاته کړم چې ما دغه اثر د لوی استاد علامه پوهاند رشتین په لارښوونې چې زه یې د شاگردۍ ویاړ هم لرم لیکلی دی.

څنگه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوی بشپړ کتاب یا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانگې د اړتیا او ضرورت له مخې ما دغه گران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له یوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه گرامري برخه کې یو څه کار شوی وي او له بلې خوا د مینه والو او د څانگوالو له پاره د استفادې وړوگرځي.

دغه اثر په 1366 لمریز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي له خوا د کستتڼر په شکل چاپ شوی و، چې بیا وروسته د چاپېدوله پاره یې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هیواد دبدو سیاسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.

د 1371 لمریز کال د کابل د جگړو په نتیجه کې د ادبیاتو د پوهنځي او د هیواد د نورو زیاتو کتابونو سره یو ځای دغه اثر هم له منځه ولاړ.

سر کال د ننگرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانگي د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپي څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسي له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړي او له بلې خوا د پښتو خانگي د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توگه مننه او کور ودانۍ ورته وایو د لاریاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

د پښتو ژبې گرامر ته يوه لنډه کتنه

گرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ويل كيږي او د تشرېحي ژبپوهنې يوه ستره څانگه ده. ژبپوهنه د علومو په لړ کې يوه نوې پوهنه ده او له يوې پېړۍ راهيسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب له ډېرو لرغونو زمانو څخه ځيني کتنې او څېړنې روانې دي، د لرغوني، کلاسيک، منځنيو پېړيو، (17-18) پېړيو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړې او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختيا او پرمختيا کې پخوانۍ هندي او يوناني فلاوژي ډېره اغيزمنه برخه لري¹ مونږ دلته د ژبپوهنې تاريخي سير او پرمختگ په بشپړه توگه نه څېړو بلکې غواړو چې يوازې د ژبې گرامر ته يوه لنډه کتنه وکړو او بيا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه که څه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پېړۍ ابتکار دی، ولي گرامر د ژبپوهنې د يوې څانگې په توگه لرغونې تاريخ لري. په عمومي توگه په نړۍ کې گرامر بېلا بېلې پورې او پړاوونه تر شا کړي دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهير کې د ټاکلي جهان بينۍ، نظريو او لارو چارو له مخې د گرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم يې کلاسيک عنعنوي، مقاييسوي، تاريخي، تشرېحي گرامرونه دي. په لويديځه نړۍ کې د گرامر ليکلو منشا لرغوني يونان ته رسيږي چې کلاسيک گرامر لومړی په يونان او بيا په روم کې منځته راغی.

افلاطون (427-347 ق م) د يونان نامتو فيلسوف د لويديځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقيقت او څرنگوالي په باب يې څېړنه کړې او له همدې امله د ژبپوهنې بنسټ ايښودونکی او د باقاعده گرامر (Systematicgrammar) جوړوونکی گڼل شوی دی. د افلاطون څخه وروسته د ارستو نظريه د ژبې په باره کې د څېړنې او ارزښت وړ ده. د ژبې په باب ارستو د افلاطون پر خلاف داسې عقیده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې يوه ټولنيزه او اتفاقي پېښه ده⁽²⁾ او کلمات د خارجي دنيا د مظاهرو دپاره سمبولونه گڼلي دي. په دې توگه ارستو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندي او ویش مفکوره يې رامنځته کړې او کلام يې په دريو برخو (اسم، فعل، حرف) ويشلی دی.

تر دې وروسته روميانو يعني درومي تمدن په دورې کې د لاتيني ژبې د گرامري قواعدو په شرح کولو کې د يونانيانو د گرامر ليکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونيولې. دوي په حقيقت کې د

(7) 1974

7 1347

)

-1

(2)

1347 (7).

یوناني ژبې د گرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتیني ژبې بېلگې ځای کړلې. ورپسې دغه ډول گرامر لیکنه او طریقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دريو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ویشلي دي. د ارستو دغه ویش تر اوسه پورې د عربي گرامر پوهانو په اثارو کې استعمالیږي چې دغه طریقي فارسی او پښتو ژبو ته هم لازمه وموندله او د افغاني گرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي گرامر چې په لويديځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه گرامر دی چې د انيوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اورپا کې دارستو د میتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتیني ژبې گرامر رامنځ ته کړ.⁽¹⁾ تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د یوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانيو عالمانو د کشفیاتو څخه په گټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلی صفت، ارتیکل articulus) ضمیر، حرف اضافه (Preposition) (پریډلوګ) قید، ربط ویشلي ده.⁽²⁾ چې بیا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په دیخوا لاتیني گرامر د تراکس د گرامر پر اساس ولیکه چې ددغو گرامر لیکونکو لاره بیا وروسته د یورپ گرامر یستانونو لوله. دغه گرامر یستان په دې عقیده وو، چې ډېرې ژبې په تیره بیا لاتیني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعدو درلودونکې ده. همدغه دگریکو رومن د عنعنې (دود) پر اساس لیکل شوي گرامرونه دي چې وروسته یې د نورو ژبو لکه عربي، عبراني، لاتیني 000 او نورو ژبو د گرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې پیل کېږي. د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې په پرمختیا او انکشاف کې د هندي فلاوژي او سانسګریت سره د اروپایي پوهانو اشنایي او بلدتیا ډیره ارزښتناکه خبره ګڼله کېږي. په دې سلسله کې د سرویلیم جونز نوم د یادولو وړ دی. ده په کلکته کې د بنگال اسیایي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسګریت پوهیده.⁽³⁾

د (17-18) پېړیو په شاوخوا کې اروپایانو د پانې نې گرامروموند او د هغه په واسطه د سانسګریت د ژبې سره اشنا شول. د پانې نې گرامر د سانسګریت د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اروپایي پوهانو د پانې نې د گرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه گرامر په شان بل کوم کتاب نه ولیدلی. (بلوم فیلډ) د پانې نې د گرامر په باب داسې ویلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو یادگارونو څخه دی. دا کتاب د سانسګریت د ژبې صرفي، اشتقايي، ترکیبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هېڅ یوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېر له شوې. د پانې نې د گرامر سره د پوهانو بلدتیا دوې مهمې

(1) () 11 1974

(2) () 1974، 11

(3) () 24 1974

نتیجې ورکړې دي. اول دا چې د یورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د یوې ژبې د پوره او دقیق تشریح سره مخامخ شول. او ولیدل شول چې ددغه گرامر د قاعدو او څېړنو اصول د فرضیو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبیقي او عملي څېړونو پر بنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډیرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسگریټ سره هم اشنا شول، په دې توگه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ یو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقایسي گرامر لیکنه د پاني ني د گرامر د موندنې څخه وروسته پیل کېږي. د پاني ني د گرامر سره په گرامر لیکنه کې یو نوی باب پرانستل شو. وروسته تردې د ژبې څېړونکو ته جوتنه شوه چې د سانسگریټ او د ځینو لرغونو ژبو لکه یوناني، لاتیني او نورو اروپایي لرغونو ژبو ترمنځ هم د گرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسگریټ یوناني، لاتیني ژبو د گرامري جوړښتونو او لغاتو د مقایسوي څېړنو د پرمختگ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقایسوي برخه تاسیس شوه او پرمختیایي وموندله.

په دې توگه د لویدیځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پیل څخه تر نولسمې پېړۍ پورې یعنې پوره سل کاله یوله بله سره تړلي دي. ایندو اروپایي ژبې په مقایسوي توگه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ یې د تقابل قوانین د غږونو بدلون او نورې گډې ځانگړتیاوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توگه څېړلي مطالعه کړي دي.

په همدې توگه د ژبې د مقایسي، مطالعې سره جوخت تاریخي مطالعه او څېړنه هم پیل شوې ده. په دې وخت کې یوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاریخ په مطالعه او څېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتیجه د ژبې ددرې گونو دورو (کلاسیک، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توگه د یوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوي. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجیکي) او نحوي (سنتیکسي) خصوصیات بیان او ښودل شوي دي. څنگه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پېړۍ له لومړۍ نیمایي څخه شروع کېږي یعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سر کې یوې نوې مرحلې ته ور داخلېږي. دا وخت ځیني پوهان دې نتیجې ته ورسیدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خواوو څخه مطالعه کیدای شي: یوه په تاریخي او بله په تشریحي توگه.

څنگه چې ژبه د زمانې په یوه خاصه موده کې او یا د زمانې په اوږدو کې تغییر او بدلون کوي او د ټاکلو قوانینو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانین د زمانې د یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتیب سره مطالعه شي نو د تاریخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زمانې په یوه ټاکلي مرحله کې وڅېړل شي نو بیا د تشریحي ژبپوهنې

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشریحي او تطبیقي ژبپوهنې یوه برخه ده. البته پوهان په دې نظریه هم دي چې د ژبې تشریحي مطالعه، د تاریخي مطالعې څخه رومي او مخکې ده. یعنی تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې باید د هغې تېر تاریخ هم مطالعه او تحقیق نه شي⁽¹⁾.

د شلمې پېړۍ د منحنۍ دورې د ژبپوهنې ځانګړتیا او مهم خصوصیت دا دی چې ژبه د یوه ټاکلي جوړښت درلودونکې بولي او په دې توګه هڅه کېږي، چې ژبني علوم د نورو طبیعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سیستم یا یو له بل سره تړلوسیستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غږونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړیکو دلرلو څخه په ځانګړي توګه اعتبار او اهمیت نه لري نو په دې توګه د ګرامر لیکنې تاریخ راوړوسته زمانو ته رسیږي، په 1957 کال کې د چامسکي په نامه یوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې یوه رساله لیکلې ده. دغه لیکنه د ګرامر لیکنې په چوکات کې خورا بدلون بڼیې. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د یوې داسې عمومي او کلي نظریې بنسټ کېښودې چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبیق وړوي. ده خپله دغه نظریه د گزارشي نظریې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظریې په اساس لیکل شوی و. د گزارشي ګرامر په نامه یاد کړ. گزارشي یا تطبیقي ګرامر چې یوه نوې ګرامري لاره ده، د انګریزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر لیکنه کې تطبیق شوې ده، دا ګرامر لیکونکي په دې خبره ټینګ دي چې د ګرامر لیکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبیق کیدلای شي. مګر ددې په څنګ کې ځینې ژبپوهان هم شته چې تر اوسه لاددغې نظریې په رښتینوالي شکمن دي. د تطبیقي یا گزارشي ګرامر او تشریحي ګرامر تر منځ توپیر دادی چې په تشریحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کېږي او د ژبې تطبیقي یا عملي جنبه له نظره غورځول کېږي، یعنی په تشریحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپیر نه څرګندېږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په یوه معینه زمانه کې مطالعه کېږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

کیرې، گزارشي گرامر د ژبې د عملې جنبې د شرحې پر اساس ټینګ او استواره دی، چې طبعاً ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبرې کیرې.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنيو څېړنو ته یو لنډ نظر واچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاریخ کې دوه وروستي پېړۍ د ژبنيو څېړنو او ژبنيو موادو په رامنځ ته کیدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کیرې. تر دې د مخه د پښتو ژبنيو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځیدلی. مونږ د (18) پېړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه څرک نه وینو او په دې برخه کې څه پته نه لګیرې او یا خولا درکه دي.

پښتو یا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګ او د هندي اریایي ژبو سره ددوي بلدتیا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقیقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د گرامرونو په باب که څه هم په اول سر کې د پښتنو پوهانو له خوا اثار لیکل شوي دي خو وروسته په کې اروپایي پوهانو هم پوره برخه اخیستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې یې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړي دي. ختیځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هیوادو ختیځ پیژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، گرامرونه او نور ژبني اثار لیکلي او علمي څېړنې یې ترسره کړي دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بیلو بیلو هیوادونو لکه المان، انگلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امریکا، چکوسلواکیا، ایتالیه، سویس، ناروی او نورو کې شوي دي. د یورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پیدایښت په باره کې نظریې او څېړنې وړاندې کړي دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړیکي د نورو ایندو اروپایي ژبو سره د مقایسوي تاریخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابتې کړې ده.

په یورپ کې د جمیز د ارمستیر (1849-1894) او ورپسې د ګایګر (1856-1942) او مارګېنستر (1892-1980) ایمل بنونیست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او یا دولووړ دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرلیک لاندې یو اثر لیکلی دی چې دواک (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکیب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظریې ځای شوي دي.

ترده وروسته ویلیم گایگر (1856-1942) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړې چې بیا مارگنیستین دغه کار بشپړ کړی دی ځکه مارگنیستین خپل اثر گایگر ته اهدا کړی هم دی. د گایگر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکنشاسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادېږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډیرو لوړو او ژورو څخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچه ته نظر واچوو نو داسې څرگندېږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویديځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې د دغو لاندنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو زیاتو کتابونو ترڅنګه ژبني کتابونه اور سالي لیکلي او د پښتنو پاملرنه یې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راگرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او بنوونه ده.

کوم پښتو گرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځیني مفصل او ځیني یې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعگانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه گرامرونه د لاندنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړۍ ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې گرامر ترې زده او گرامري اصطلاحگانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجی ختیځ پوهانو له خوا ځیني گرامرونه او یا گرامر ډوله اثرونه اساساً د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړ کې د هانري والتربیلو او راورټی (1825-1906) گرامرونه د بیلګې په توګه نومولی شو. په خپله بیلو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو د اداري او سیاسي اغیزناکۍ د پاره حتمي ګڼله⁽¹⁾.

(1) () 1357 87 .

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په گرامر لیکنه کې د دوو مېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.

1- لومړۍ هغه بڼه ده چې د عربي گرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.

او بله ډله هغه چې د عربي نمونې رنگه په کې غالب دی. دې گرامر ته مونږ غربي مېتود یا تحول موندلې نمونه وایو.

ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي گرامرونه چې د ختیځ پوهانو او یا پښتنو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توگه راوړل کېږي.

الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:

1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونو گردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننگراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.

2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ له خوا په (1195 هـ ش) کال لیکل شوی دی.

یو ځل په (1341هـ) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چاپ شوی او بیا د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دی.

3- پښتو گرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل گرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.

4- وافیه: د پښتو ژبې گرامر دی چې مولف یې قاضي میر احمد شاه رضوانی دی او دغه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

5- اتالیق پښتو: ددې کتاب لیکونکی مولوي محمد اسماعیل نومېږي دغه کتاب په (1896ع) کال په پنجاب کې خپور شوی دی په دې اثر کې دا سمونو، فعلونو او نورو معمولي

مجاور و استعمال راغلی دی: ددغه اثر یوه نسخه د پخواني شوروي تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

6- تحفی الامیر: څنگه چې دغه اثر د امیر شیر علیخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره یادېږي دا هم د پښتو گرامر دی چې مولف یې نور محمد افغان دی. دغه کتاب په (1279هـ) کال لیکل شوی دی. اثر په پارسی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو دي، په اثر کې صرفي او نحوي مسایل راغلي دي او یوم نسخه یې په پښتو ټولنه کې وه.

7- پښتو پښو یه: دغه اثر د پښتو مرکې له خوا لیکل شوی او په (1347هـ ق) کال په کابل کې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مرکې له خوا په (1314هـ ش) کال په کندهار کې چاپ شوی دی.

9- گنجینه افغاني: قاضي رحيم الله پښاور دغه نوموړی اثر په (1938ع) کال کې بشپړ کړی دی.⁽¹⁾ همدارنگه قاضي رحيم الله خان یوبل درسي گرامري کتاب په (1966ع) کال پېښور کې چاپ کړی دی.⁽²⁾ ددغه اثر تشریحات انگریزي دي.

10- خود آموز پښتو: دغه یو درسي گرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) کال کې د کندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد کندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوک:

13- د پښتو ژبې لیاره: د پښتو ژبې د گرامرونو په لومړي کتار کې ځای لري. ددغه اثر لیکونکی ارواښاد محمد گل مومند دی. د خپریدو نېټه یې (1317 هـ ش) (1938 ع کال) او په لاهور کې خپور شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: د صرف، د نحوې، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو: دغه گرامري لیکنه د محمد اعظم ایازي ده چې په کال (1318هـ ش) د پښتو ټولني له خوا چاپ شو دی. په اثر کې د پښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد خپرل شوي دي.

(1) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.

(2) Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

15- د پښتو درسي گرامر: (پښتو شپږمه كلي) د گرامري قواعد و ساده، روان درسي كتاب دى چې په كال (1945ع 1324هـ ش) كې پوهاند رښتين ليكلى او د پښتو ټولني له خوا په كابل مطبعه كې چاپ شوى دى.

16- لومړى ليارښوونكى: دغه اثر په كال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولني له خوا د كابل په مطبعه كې چاپ شوى او د دغه كتاب ليكونكى هم پوهاند صديق الله رښتين دى. په دې كې گرامري قواعد په درسي بڼه ليكل شوي دي.

17- پښتو گرامر لومړى جز: دغه گرامر د ژبې د دستور او قاعدې بنودلو كتاب دى. د كتاب ليكوال پوهاند صديق الله رښتين دى. نوموړى اثر په (1327 هـ ش) كال په كابل كې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوى دى. په دغه اثر كې ډېر نوي پښتو گرامري قواعد او اصطلاحگانې راغلي دي. دغه اثر يو لوى اكاډميك علمي گرامر دى؟ او د پښتو ژبې د قاعدو بنودلو بڼه علمي اثر گڼل كېږي.

18- د پښتو گرامر دويم جز: دغه مهم اثر په كال 1359 لمريز كې د لوى استاذ پوهاند صديق الله رښتين له خواليكل شوى و. دغه گرامر بيا په 1370 لمريز كال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې كې په 223 مخونو كې چاپ شوى دى. "په پښتو گرامر ليكنه كې د ارواښاد لوى استاذ پوهاند صديق الله رښتين علمي څېړنې او اثار ستر ځاى لري. د گرامر ليكنې د اصولو په اساس يې داسې گرامري څېړنې كړې او داسې اثار خپاره كړي چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه كې په افغانستان كې سارى نه لري.

د لوى استاذ دغه اثار نه يوازې په افغانستان كې بلکې د اكثر و بهرنيو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې گرامرونه يې ليكلي دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دى او په افغانستان كې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو گرامر نه دى ليكل شوى، چې د پښتو ژبې د عملي زده كړې له پلوه دې د لوى استاذ پوهاند رښتين د اثار ورځاى ونيسي".

19- پښتو گرامر: د لوى استاذ پوهاند رښتين پښتو گرامر (اول او دويم جز) دواړه ټوكه يو ځاى په يوه ټوك كې د يونيورستي بك ايجنسي له خوا خپور شوى دى. د پوهاند رښتين دغه گرامر د پښتو ژبې اكاډميك اعلمي معيارى او مكمل اثر دى. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سيد محى الدين "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلى دى.

- 20- ژبښودنه : ددې تدریسي اثر لیکوال هم پوهاند صدیق الله رښتین دی. په دغه اثر کې د ژبښود یا ژب دود، د لیک دود او لیک ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمریز بیا په 1342 لمریز دریم ځل په 1347 لمریز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.
- 21- د پښتو مصدرونو لارښود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسایلو ښه لارښود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولني له خوا خپور شوی دی. ددې اثر لیکونکی هم استاد پوهاند رشتین دی.
- 22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظیم شاه خیال نومیري کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نیټه یې نه ده ښودلې شوې، یوازې لیکوال د کتاب په سریزه کې لیکي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې لیکل شوی دی.
- 23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادریس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) لیکنه ده، چې د منځنیو ښوونځیو له پاره د درسي کتاب په توگه ورځني کار اخیستل کيږي دغه گرامر په اردو ژبې لیکل شوی دی.
- 24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچني گرامري اثر لیکوال سید راحت زاخیلی دی چې په (1954ع) کال په پېښور کې خپور شوی دی.
- 25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفین سید تقویم الحق کاکا خیل او سید تسنیم الحق کاکا خیل دي. په 1953 کې پښتو اکاډیمي چاپ کړی دی.
- 26- د پښتو ژبې لنډ گرامر: دغه کوچنوتی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا لیکل شوی دي.
- 27- اتالیق پښتو: خیال بخاری په اردو ژبه لیکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.
- 27- د پښتو گرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحیم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو گرامر د فونولوژۍ په برخه کې معلومات وړاندې کوي. همدارنگه د ژبپوهنې د څانگې په برخه کې تشریحي معلومات هم لري دغه رساله د وږمې مجلې د 1344 لمریز کال په (1-2-3) گڼو کې خپره شوې ده.
- 28- جامع القواعد د پښتو: مولف یې عبدالکریم بریالی دی. پښتو اکاډیمي بلوچستان کویټه له خوا چاپ دی.

- 29- پښتو پښويه د ښاغلي مجاور احمد زيار له خوا ليکل شوی دی.
- 30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمريز د کابل پوهنتون له خوا گستتير په توگه چاپ شوی دی.
- 31- سوچه پښتو يوه جايزه: د ډاکتر خدايداد اثر دی په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکيډمي چاپ کړی دی.
- هغه گرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پيژندل کيږي:
- 1- پښتو گرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خوالیکل شوی او د عامه کتابخانې په کتابتون کې د جوايزو په څانگه کې خوندي دی.
- 2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جيلاني خان جلالی ليکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځای لري.
- 3- د پښتو کوچنی گرامر: دغه اثر محمد دلاور ليکلی او په عامه کتابخانه کې خوندي دی.
- 4- پښتو گرامر: دا د ښاغلي مولوي شيرگل هغه ليکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډمي) کې خوندي ده.
- ب: د هغو ختيځپوهانو د گرامري اثارو يادونه کوو چې د اتلسمې پېړۍ را په دېخوا ليکل شوي او خپاره شوي دي.
- 1- دروسي پوهان کلاپورت څېړنې د پښتو گرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنۍ هڅه ده. ده خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.
- 2- ترده وروسته ايوريسمن د کلاپروت د تحقيقاتو پر اساس څېړنې ترسره کړلې او دده دغه څېړنې په 1833ع کال د چاپ له ډگر څخه راوتلي دي.
- 3- په 1839ع کال کې ميجر. ر. ليچ د پښتو ژبې د گرامر په برخه کې يوه وړه رساله ليکلې ده.
- 4- په 1842-1845ع کلونو کې د پښتو ژبې گرامري اثارونه د پروفيسور ډورن له خوا ليکل شوي او چاپ شوي دي. د ختيځ پوهانو په ډله کې لومړی سړی دی چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره يې هلې ځلې کړي دي.

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) له خوا په کلکتې کې خپور شو.

6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورټي له خوا په 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.

7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتر بیلویل له خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318هـ ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی

Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8

دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.

9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس⁽¹⁾ په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړي دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برتیش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی⁽²⁾.

10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)⁽³⁾ په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.

11- په المانی ختیځ پوهانو کې د ګایګر نوم مشهور دی. ده په 1893ع کال کې د پښتو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.

ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتو لغتونه د سانسګریټ، او ستا پخوانی او اوسنی پارسو سره پرتله کړي دي.

12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.

13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی⁽¹⁾.

(1) 173 1935

(2) 201 1972

(3) James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dans la collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189

(1) A.G. Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

- 14- ج، لاريمر هم د ختيځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزيرو د لهجې يوگرامر او قاموس ليکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی⁽²⁾.
- 15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د گرامر او لغت په باره کې يوه کوچنۍ رساله د تومانوويچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه ليکل شوی دی.
- 16- داي. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې گرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.
- 17- لاريمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر ليکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.⁽³⁾ دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انگریزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولني له خوا پښتو شوی دی.
- 18- مارگن سټرن د ختيځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچي، اورمړي، پاميري او نورستاني) ژبو کې هم څېړنې کړي دي. ځکه ورته د پښتو پيژندونکو استاد او لارښود ویلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هيريډونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ايتمالوجۍ په باب يو ښه علمي او ارزښت ناک اثر ليکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلو کې چاپ شوی دی.
- 19- برتلس روسی ختيځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهاری لهجه په نامه يوه رساله ليکلې او په ليننگراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دويمه گڼه کې خپره شوې ده.
- همدارنگه برتلس د پښتو ژبې ترکیب او ساختمان په باب هم يوه رساله ليکلې چې په کال 1936 په ليننگراد کې خپره شوې ده.
- 20- اسلانوف د پښتو ژبې د گرامر او لغاتو په باب د يادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ گرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.
- او بل اثريې د پښتو ژبې د اصواتو ترکیب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پای کې د پښتو روسی قاموس ضميمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر گرامر هم د نوموړي بل اثر دی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلي.

(46)

1355

(2)

(46)

(3)

- 21- ك. ا. لیبديف- د پښتو ژبې په گرامر لیکنه کې زښت زیات کارگړی دی. د پښتو ژبې گرامرونه یې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي. 22- ن. ا. دوریانکوف (د پښتو ژبه) په نامه یوگرامري اثر لري چې په 1960ع کال په مسکو کې خپور شوی دی.
- 23- دوکتور ا. م. ارانسکی د پښتو ژبې گرامر په نامه یوه وړه رساله لیکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار د کته گوریو په باب علمي لیکنه گڼله کیږي.⁽¹⁾
- 24- هربرت پنزل په افغانستان کې د خپلې استوگنې په موده کې ځیني علمي څېړنې کړي او په دغه وخت کې یې ځیني مواد راټول کړي او په دې اساس یې یو پښتو گرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنگټن کې خپور شوی دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړی او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوي دي. په دغه لیکنه کې د پښتو کندهارۍ لهجې فونیتیکې، گرامري برخې څېړلې دي او د ننگرهارۍ، کندهارۍ لهجې ځیني توپیرونه یې څرگند کړي دي.
- 25- ډاکټر برژي بیچکا چکوسلواکی ختیځ پوه د پښتو خج په نامه یوه وړه رساله لیکلې ده.
- 26- زویا، مارتیا نیونا، کالینینا: د شوروي اتحاد د ختیځ پوهانو له ډلې څخه ده. دا ختیځ پیژندنې په انستیتوت کې د افغانستان څانگې یوه تکره غړې وه. د کالینیني ټولې لیکنې او څېړنې د پښتو په ژبني او گرامري موضوعگانو پورې اړه لري.
- د معاصري ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امریه جملې (1) شرطیه او تمنایي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نوموړې لیکنې دي.
- 27- د پښتو ژبې د گرامر ځیني اساسات: د ا-د-د شافيف لیکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودین روسي پښتو قاموس په پای کې خپور شوی دی.
- 28- عبدالحفیظ- غنی یف هم د پښتو ژبې په باره کې ځیني لیکنې کړي دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولي صیغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صیغو جوړښت په باب لیکنې دي.

29- پښتو گرامر د پروفیسر (ا-ل- گرونبرگ) له خوا لیکل شوی دی چې په لیننګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه گرامر زما په خیال په شوروی اتحاد کې وروستی لیکل شوی گرامر دی چې چاپ شوی دی.

گرامر Grammar: د گرامر اصطلاح د لاتیني ژبې د گراماتیکس (Grammatics) او یوناني گراماتیکی (Grammatike) له اړې (ریښې) څخه راپاتی ده. په انگریزی کې (گرامر Grammar) روسي کې گراماتیکه ویل کیږي. گرامر د تشریحي ژبپوهنې یوه غوره او ستره څانګه ده چې د یوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سیستم تشریح او مطالعه کوي او یا د ژبې صرفي (مورفولوجیکي)، نحوي (سینتکسي) جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نیسي. په دې معنا چې د یوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغیر او بدلون اشکال د هغوی ترکیب د جملو جوړښت او څرنگوالی مطالعه او تشریح کوي. په گرامري څېړنو کې ژبه د قوانینو تابع نه ګرځوله کیږي، بلکې گرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ویونکي استعمالوي راباسي او شرح کوي یې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په گرامري لیکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کیږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده. په ډیرو زیاتو لیکنو کې لیدل کیږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ویشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د یوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سینتکس د یوناني (Syntaxis) څخه د (یو ځای کیدنه) (جوړښت) (ترتیب) او (رابطی) په معنا رواج موندلی دی⁽¹⁾.

د صرف او نحوي (مورفولوژي او سنتیکس) تر منځ بېلوالی او اړیکې:

Syntax سنتیکس (نحوه)

(1) (1975) 163

په اصل کې نحوه یوه عربی اصطلاح ده چې لغوي معنا یې لاره، طریقه، روش-دود- طرز ده مگر د گرامري معنا له مخې د گرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتیب او ترکیب باندې غږیږي یا په بله وینا نحوه هغې پوهنې ته وايي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتیب، تنظیم او جوړښت څېړي. نحوه (سینټیکس) له مورفولوژۍ سره نژدې او مستقیمه رابطه لري ځکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځایه پورې د نحوې نظم جوړښت او ترتیب سره مشخصه او ټاکلی وظیفه لري. برسېره پردې په اساسي توگه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعیت کې همدغه مورفیمونه (ازاد، مقید) دي چې د یوې ژبې په گرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سینټیکس) دواړه اصطلاحگانې د ټاکلي گرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کیږي او په گڼ شمیر گرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې لیکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج او تر اوسه پورې هم رواج لري، ولی په شلمه پېړۍ کې سینټیکس د نحوې په معنا یا نحوه د سینټیکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د یوه ټاکلي مقصد د پاره استعمالیږي. که د سینټیکس اصطلاح ته څیرشو او هغه هم د یوناني ژبې سینټیکس د اصطلاح سره مقایسه کړو، گورو چې په دواړو کلمو کې یوه گډه ریښه پرته ده یعنې د (Synt سینټ) برخه په دواړو کې شریکه ده. چې د ترکیب، یو ځای کیدو، گډون په معنا راتلاي شي، نو څنگه چې Synthesis د برخو د اجزاو د ترکیب په معنا دی نو Syntax سینټیکس هم د ژبني ترکیب په معنا ترجمه کیدای شي. ددې له پاره چې د سینټیکس په برخه کې زیاتې څرگندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او څرنگوالی وپېژنو. ښکاره ده، چې ژبني سیستم د ترکیب او اوډنې څخه پرته نه شي راتلاي او په دې توگه (سینټیکتیک) ژبني سیستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځایونو، د کلمو د استعمالولو ترتیب او تنظیم څخه پرته بل شی نه دی او یا دا چې په نحوې سیستم کې د نحوې واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزیې، ترکیب، ترتیب او څرنگوالی نحوه بلل کیږي.

همدارنگه دا سیستم د ژبني ترکیب د لغتونو او کلماتو د یووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې یوه یادونه هم بې ځایه نه بریښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکیب څخه خبرې کیږي خو دا ډول لغات جوړونه او ترکیب باید د

(Syntax سینټکس) او نورو ژبنيو ترکیبونو سره ګډ نه شي. څنگه چې وینو په ترمینالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحگانو د جوړونې او ترکیبونو څخه خبرې کېږي ولې سینټکس، مورفولوژي، ترمینالوژي او نور ژبني ترکیبونه باید سره ګډ نه شي. د پورتنیو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپيرونه هم شته او هم شریکې نښې نښانې یې تر څیړنې لاندې باید ونيول شي ځکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شو کولای چې سینټکس باندې وپوهیږو خو دا حقیقت ښایي هم هېرته شي چې د ژبپوهنې د پورتنیو څانګو تر منځ د توپیر کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې یو تر بله دې نژدېوالی او ژبني اړیکي ونه لري.

2- صرف (مورفولوژي) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهیږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنیو واحدونو د جوړښت او سترګچرییان دی. یا په بله وینا سره مورفولوژي د ژبې د مورفیمونو د همدغو کوچنیو واحدونو ترکیب او رغاونې، گردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژیک سیستم دوي برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرایویشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځینو اصطلاحگانو لکه (مختارې، وروستاړې، منځتارې، تنه، مونډ یاریشه) سره مخامخ کیږو- همدارنګه د مورفیم- الومورف او داسې نور مورفولوژیکي اصطلاحات هم تر سترګو کېږي. په سینټکس کې هم د ځینو اصطلاحگانو سره مخامخ کیږو لکه تګمیم او سینټاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سینټکس څخه جلا او بېلولی شو. څنگه چې د مخه موهم وویل، نحوه Syntax هغه علم ته وايي چې مونډ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې دا جزا ترتیب او د کلمو تر منځ رابطه یو د بل سره رابښي. همدارنګه ویلی شو چې مورفولوژي او سینټکس د خپلو څانګو او اصطلاحگانو او خصوصیاتو په درلودلو سره په تیوریتکي لحاظ که له یوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا یو تر بله اړیکي هم لري.

د پورتنیو څانګو د تیورۍ سیستمونه او نظامونه یو له بله توپیر لري. سینټکس د مورفولوژي، ترمینالوژي او نورو ژبنيو مرکباتو سره هم ژبني اړیکي ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوریو اصلي برخه جمله ده. دلته د سوال رامنځته کېږي چې جمله د ژبې د

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپير لري، د ژبې د جملو او نورو واحدونو (فونيم، مورفيم، کلمه،
ترکيب (غونډ) توپير په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونيم، مورفيم، کلمه، ترکيب (غونډ) په ځانگړي توگه پوره
مطلب نه رسوي يا په ساده ډول وايو:

مونږ پرته له جملو څخه پوره، مطلب ترلاسه کولای نه شو. د جملې په باب يو ژبپوه داسې
څرگندونه هم کړې ده:

(جمله يو بشپړ پوره مطلب رسوي)⁽¹⁾ ولي بيا دا خبره تر يوې اندازې پورې په منطقي لحاظ
سمه نه گڼي. دی وايي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بریدنه شو ټاکلی، ځکه په
وينا کې جملې يو په بل پسې دوام پيدا کوي او يا دا چې جمله د خپلې قرينې په نسبت په ډېر لنډ
چوکاټ کې څرگنديدای هم شي. د مثال په توگه په سوال او ځواب کې دغه خبره بڼه څرگنديدای
شي⁽²⁾.

په دې حساب سينټکس او فونولوژي هم يو تر بله ژبني اړيکي درلود لای شي. د مثال په توگه
که ووايو: ميرويس پوهنتون ته ولاړ؟
ته بڼه يې؟

ځواب به داسې وي- هو يا اه

دلته که (هو- اه) په يوازې او گونې توگه و څيرو نوليدل کيږي چې (اه) يو فونيم دی او (1) هم
د فونيمونو په ډله کې راځي که (1) ياهو ته د نورو گرامري څانگو له نظره وکتلی شي نو څرگنده
به شي چې د گرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سينټکس له مخې به فريزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفيم وويلای شو له دې کبله د
ژبپوهنې يا د گرامر د څانگو ترمنځ ژبني خام مواد په ځينو وختونو کې شريك وي خو دا چې هره
څانگه يې د خپلې تيورۍ له مخې په خپل مربوطه او ټاکلي چوکاټ کې څيږي، بېلا بېل
خصوصيات لري. بله دا چې تيوري او تطبيق د ژبپوهنې د ټولو تيوريگانو زيربنده ده يا په بل
عبارت د تيوري او عمل خصوصيت د ژبپوهنې د ټولو څانگو گډه او شريکه خاصه او مميزه ده. له
دې امله په ټولو برخو کې په کارېږي.

(177-197) 1973

(1)

(2) (197).

څنگه چې لیدل کیږي ننی سینتیکسي تیوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلې. مونږ هم په دې برخه کې اړیو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهیدانې له پاره ځینې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحوه: هغه پوهه ده، چې د جملو، فقرو، عبارتونو، غونډونو د جوړښت د قاعدو څخه غږیږي. د جملې د اجزاو، قاعدې هم په کې بیان او څرګندېږي. په نحوي چاپیریال کې نحوي ترکیبونه (غونډونه) او جملې د معنا او جوړښت له مخې په نظر کې نیول کیږي. په سینتیکسي چاپیریال کې د نحوي واحدونو یعنی تګمیم په شکل او جوړښت کې د مورفیونو ترکیب، تنظیم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبرې کیږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بېلابېلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځینې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونیم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډیر کوچنی واحد دی او مورفیم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپیریال کې هم سنتاګ، تګمیم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګمیم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزیې وړ هم نه وي. یعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سینتاکتیکي یا نحوي سیستم دننه ژبني فورم پرې اندازه او بنودل کیږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سیستم) تګمیم (نحوي واحد) دی او د یوه نه تجزیه کیدونکي جز په توګه منل شوي دی نو جمله هم نه تجزیه کیدونکی واحد ګڼل شوې ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ یونه تجزیه کیدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزیه شي، پوره مفهوم له لاسه ورکوي.

څنگه چې هره ژبه بې شمیره جملې لري نو بنایي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شمیره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعیت کې د هرې ژبې اصلي ویونکي یو لړ محدود قواعد د ژبې د جملو د پېژندنې (درک) او تولید (رغاونې) له پاره لري او د مفاهیمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخیستل کیږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعد د جملو ټاکلو او بنودلو لپاره شرح او توضیح کوي. د همدې اصل له مخې نحوه دغه ډول پېژنو:

نحوه د جملو په معنا او مفهوم باندې پوهیدل دي. د دغه نظر له مخې په نحوه کې د معنا مطالعې ته زیات ارزښت ورکول کیږي.

د یوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهیدنه او پېژندنه کیدای شي او علت یې هم هغه د ژبې چاپیریال دی چې د ژبې شکلونه (فونیمونه، مورفیمونه، نحوي واحدونه تکمیلونه) په کې شامل دي. مگر په مقابل کې د معنا چاپیریال او سیمه ډیره پراخه وي په دې علت سره چې ډیر ژبني شکلونه د یوې څخه ډیرې معنا گانې لري او په ډېرو ځایونو کې کارول کیږي.

څنگه چې په نحوې کې د کلمو تنظیم د هغوي تړون او ارتباط د یو بل سره چې څنگه خبرې، فقرې، غونډونه، عبارات او جملې جوړ وي خپرل کیږي نو ځکه وایو چې د نحوې (Syntax) وظیفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده یعنی د یوې ژبې د عبارتونو، فقرو (غونډونو) جملو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لازې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه یا په کلي ډول بنیایي د نحوې برخه د هرې جملې په باب لاندینیو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د یوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، یعنی هغه کوچني واحدونه چې جملې جوړ وي؟

2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه یو د بل سره یو ځای کیږي تر څو جملې جوړې کړي؟ یوه جمله باید تر وروستي بریده پورې وویشل شي.

3. وروسته له هغې چې د یوې جملې مورفیمونه مو په ګرامري واحدونو وویشل لازمه برېښي چې ددې پوښتنې د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نومېږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نیول کیږي. د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپل وار که له یوې خوا د ژبپوهنې په بنسټ ځینې ګډ ګرامري خصوصیات لري ولي له بله پلوه ځانګړي او ټاکلي خصوصیات هم لري چې د هرې ژبې په سترګو او جوړښت پورې اړه لري.

د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته څیر شو په ځینو ژبو کې د صرف او نحوې ترمنځ کوم ټاکلی او معین بېلوالی نه لیدل کیږي نو په دې توګه صرف او نحوه په بېلا بېلو برخو او فصلونو (خپرکو)

باندې نه څپرل کيږي. خو د نړۍ په اکثر وژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

څنگه چې زموږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د څپرل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

په دې توگه د مورفيم پوهنې او سينتيکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېليږي. په نحوي کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او گردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توگه:

څنگه چې د مخه وويل شو، نحوه د گرامر د يوې څانگې (برخې) په توگه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږيږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کيږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پيژندنې او مطالعې له مخې ځيني بيل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلگې په توگه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توگه منل شوي دي په دې معنا چې:

- 1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کيدونکي صوتي غږي په توگه.
- 2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژي Morphology) يا نه تجزيه کيدونکي لفظي واحد په توگه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانگړو اصطلاحگانو سره مخامخ کيږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينتيکسي اصطلاحگانې خاصه نومونه نه لري مگر په نورو ژبو لکه (انگريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تکميم (Syntagm سينتاگم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرگندولای شي.

تکميم، سينتاگم، تاکسيم يا سينتياکتیکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينتياکتیکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبني فورم پرې اندازه او بنودل کيږي.

په معاصره ژبپوهنه کې د تگمیم، سینتاگم اصطلاح د یونانی سینتاگمه (Syntagma) څخه د یو ځای کیدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې یې معناگانې په توپیر سره راغلي دي (1).

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ریفرماتسکي نظر د سینتاگم په باب داسې دی: (سینتاگم د دوو غړو د ترکیب (مورفیم، لغت، د کلماتو ترکیب) څخه چې یو تر بله اړیکې ولري عبارت دي).

همدارنگه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو. په نحوي سیستم کې د تگمیم سینتاگم تجزیې او ترکیب او د هغوي ترتیب او تنظیم ته سینتیکس ویل کیږي. په بله وینا سره په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوي د مربوطه اجزاوو تجزیه، ترکیب، تنظیم او څرنګوالي ته نحوه (سینتیکس) ویل کیږي. څنگه چې په نحوي جوړښت کې (تگمیم Tagmeme یا سینتاگم Syntagma یو نحوي واحد دی او بیا یو نه تجزیه کیدونکی (نه بیلیدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی. نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر یو غونډ (ترکیب) په مستقلة توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي). په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکیب د پوهې او مطالعې بحث ته وايي. د کلمو د ترکیب یا هغه اصطلاحات چې د دوویا ډېرو کلمو (لغتونو) د یو ځای کیدو څخه منځته راغلي وي یا دا چې د دوویا زیاتو لغاتو او اداتو د یو ځای کیدو (پیوستون) له کبله جوړ شوي وي. یادونه:

ځیني پوهان د ژبني ترکیبونو Phrases (جملوي جزیا نیمګړې جملې) مطالعې او څېړنې ته هم (Syntax) وايي. که چېرې دا ومنل شي نو په سینتیکس پورې تړلې تیوري به هم د ترکیبونو (Phrases) تیوري وي.

(1) 1973 (253)

د ترکیبونو یا فریز د تیوری، څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړېږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړېږي. څنگه چې پوهیږو ژبه د علایمو (نڅښو) یوه دستګاه ده. صوتي نڅښې، لفظي نڅښې یعنې دا چې صوتي نڅښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نڅښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نڅښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګڼل کیږي او په پای کې خبرې جوړېږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوي موضوع جوړوي.

کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی ځکه چې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تکمیل یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.

د مثال په توګه که ووايو: دغه څوک دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تکمیل دی ځکه یو ازاد او خپلواک ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هونبیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هونبیار... هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث کارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تکمیل ورته ویلای نه شو.

مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړي توګه سره وګورو یعنې (هونبیار هلك) په توصیفي حالت کې تکمیل دی، ولې بیا هم که د (هونبیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنگه چې (هونبیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تکمیل نه دی مګر (هونبیار هلك راغی) په خپل ذات کې تکمیل او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هونبیار هلك راغی) ووايو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنگه چې په یوازې او ځانګړي توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غوندې په دغه ډول سره تکمیل او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنې پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هونبیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هونبیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنې د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

څنگه چې د شکل له مخې گورو چې د جملې دواړه برخې هره يوه يې تقريبا پوره جملې دي او کيداي شي په خپلواک صورت کې هم استعمال شي او تگميم وگڼل شي، چې دا جملې د فقري (Clause) په نامه يادېږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمي څېړنو له مخې تگميم چې د جملې محتوا هم گڼل کېږي داسې تعريفوو: (تگميم يا نحوی واحد، داسې يو گرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او يا د گرامري شکلونو تر ټولو کوچنی معنارونکی واحد تگميم (Tagmeme) دی. نو تگميم تر ټولو کوچنی نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد دی چې يو مستقيم، مستقل او با مفهومه گرامري شکل دی چې په نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې گورو:

(هلکه) د ندا په حالت کې که څه هم دغه ډول خپلواک گرامري شکل د جوړښت له مخې نيمگړی دی مگر څنگه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وايي او (هونبیاره هلکه) هم همدا ډول دی. خو (هونبیار هلک راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پوره دی مگر ددې له پاره چې ځينې وخت مقيد کېږي لکه په دې مثال کې (کله چې هونبیار هلک راغی.. دلته جمله مقيده شوه تر څو چې دويمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړېږي.

په دې اساس (کله چې هونبیار هلک راغی) مقيده فقره يا (Clause) بلل کېږي مگر (هونبیار هلک راغی) خپلواک گرامري شکل دی. که په خپلواکه توگه وکارول شي. نو ځکه يې جمله Sentence يا تگميم بولو.

که چېرې يوگرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوي شکل برخه يا جزوي نو مقيد گرامري شکل دی او که چېرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخه نه وي نو خپلواک گرامري شکل دی چې تگميم يا نحوي واحد هم گڼل کېږي.

اوس چې مو د تگميم يا نحوي واحد په باب څرگندونې کړې نو لومړی غواړو د جملې په باب ځينې لنډې څرگندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظريې وړاندې کړو بيا به د پښتو ژبې ترکيبونو (Phrases) جلمو په ډولونو، جوړښتونو باندې رڼا واچوو. البته زمونږ د موضوع اصلی برخه ده.

جمله (Sentence)

جمله يوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ويل کيږي.

جمله د انگريزي Sentence ، فرانسوي Propostion ، جرمني Staz ، هسپانوي Oracion او روسی ژبی پريدلو ژينيه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانگړو معناگانو درلودونکی وی. ولې گرامري معناگانې يې سره ورته يا يوگنل کيږي⁽¹⁾ د مثال په توگه:

(په انگريزي ژبه کې که د سېنتېنس کلمې ته ځير شو او څېړنه پرې وکړای شي سربېره پردې چې د جملې معنا لري يو لړ داسې نورې معناگانې لکه (پريکړه، حکم، جزا) او نورې هم لري. همدارنگه د سېنتېنس کلمه درټلو لعنت پرويلو او محکمې ته راکښلو په معناگانو سره هم راځي⁽²⁾.

دلته مونږ د جملې يا سينتېنس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د گرامر له مخې رڼا واچوله شي يعنی د جملې پيژندنه او څېړنه په گرامري چاپيريال کې تر سره شي. بنايي چې ددې مطلب د څرگندولو له پاره څه نا څه گرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پيژندنه او تعريف وکړو بايد يادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعريف چې هيڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځاي پر ځاي وي نشته ځکه تعريفونه او مفاهيم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختگک پروسه (جريان) ځای په ځای نه دريږي د بشپړتيا او پرمختگک په لور درومي.

په دې برخه کې ممکن په گرامرونو کې په عنعنوي تعريفاتو باندې زيات ټينگار شوی وي خو ددې پرنسيب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانی شتمني که څه هم نيمگرتياوې به ولري د نويو څېړنو په هکله بايد تر مطالعې لاندې ونيول شي تر څو نسبتا کره او نوي معلومات تر لاسه شي.

که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نيمگړي وي نو بنايي چې بله ورځ به لاپسې بشپړ او زيات شي. د پخوا څخه د جملې په هکله ډير تعريفونه شوي او د بېلو بېلو پوهانو له خوا ورته جلا جلا تعريفونه او څرگندونې شوي دي ولې په علمي توگه د جملې په باب معين ټاکلی او ثابت تعريف نه ليدل کيږي مگر په مقابل کې يې د دوو سونه زيات تعريفونه په دې برخه کې موجود دي⁽¹⁾.

د جملې په باب د پوهانو نظريي

(1) . . . 347 1966

(2) . . . (10) 1356

(1) . . . (280) 1964

کله چې مونږ په وينا او ليکنه کې خپل فکر په شفاهي يالیکلې بڼه افاده کوو نومجوريو چې جملې جوړې کړو ځکه چې زمونږ وينا د جملو په مرسته څرگندېږي يا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توگه زمونږ افکار يوازې په جملو کې او د هغوي په مرسته افاده کېږي. په دې ترتيب د جملې پېژندنه د ارستو زمانې څخه پيل کوو.

جمله د يو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ويلي دي:

(هره نظريه (مفهوم) د جملې په شکل څرگندېږي مگر ټولې جملې مفاهيم نه څرگندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داری او داسې نور مفاهيم ځای شي خو پرته له دې څخه ممکنه ده، چې يو فکر – د شعور د ځينو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعاليت انځوروي:

جمله د احساس د څرگندولو وسيله هم ده)⁽²⁾. همدارنگه په پخواني فلاوژي کې جمله (مفاهيم

د الفاظو په مرسته څرگند شوي وي او يا د الفاظو ترکيب چې پوره يو مطلب څرگند کړي⁽³⁾ په په

لرغوني يونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه يوناني پوه د يونيوس تراکس Dionysius

Thrax د يوناني ژبې د قاعدې په باب يوه کوچنۍ رساله ليکلې وه. په هغې کې يې د جملې

تعريف او پېژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم څرگند کړي)⁽¹⁾

وروسته بيا غربي (لويدیخ) گرامريستانو هم دغه تعريف منلی او کارولی دی. ولې د غربي گرامريستانو څخه د مخه عربي گرامر پوهانو هم دغه تعريف منلی دی چې کلام يا جمله هغې ته ويل کېږي چې اوریدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پېړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د يوه منطقي قضاوت فعلي ترکيب په توگه وپېژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلايف ويلي دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه څرگند کړاي شي جمله ده)⁽²⁾.

(2)

(3) () 1975 (633) .

(1)

(1349) .(

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړۍ پیل په لويديځه نړۍ او روسیې کې د جملې په باب روحياتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظريې نمايندگانو څخه په روسیه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب يې خورا زياتې څېړنې کړي دي خو بشپړې نتيجه يې ته هم نه دی رارسيدلي⁽³⁾ تر دې وروسته ف.ف. فورتوناتوف د عنعنوي گرامر پلوي د جملې په باب داسې بيان کړي دي. جمله يو ډول د کلمو د ترکیب څخه گڼي او ليکلي دي:

(دوينا هغه گرامري ترکیبونه چې په جمله کې استعمالیږي په جمله کې د گرامري مبتدا او گرامري خبر په توگه راځي)⁽⁴⁾.

ایراني ژبپوه ډاکتر پرویز ځانلري د جملې تعريف د تراکس په توگه کړی دی یوازې (د نظم او نثر) الفاظ يې ترينه ويستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه يې از کلمات است که بر روی هم دارائی يك مفهوم تمام وکامل باشد)⁽⁵⁾.

همدارنگه ځينو پوهانو د جملې تعريف داسې کړی دی:

(2) . . . 1858 (110)

(3) . . . 1975 - 233

(4) . . . 1899 - (36)

(5) . . . (141)

-1349

جمله - د الفاظو او کلمویو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پورې په گڼ شمیر گرامرونو کې جمله یا کلام داسې راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وایي چې لږ تر لږه له دوو کلمو څخه جوړه شوې وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمگړې جمله.

د بشپړې جملې څخه په همدغو گرامرونو کې مطلب دا دی چې اړویدونکي یې په اړویدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمگړې جمله چې اړویدونکي ترې پوره او بشپړ مطلب وانخیستلای شي. لکه (د گلانو غونچې، توره وریخ) ... او نور.

همدارنگه د جملې تعریف داسې هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کیدو څخه جوړېږي چې د نحوې کوچنی واحد دی.

په بل ځای کې داسې بیان راغلی دی:

د یو مقصد د څرگندولو دپاره مجبور یو چې کلمې سره یو ځای کړو نو له دې امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کیدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملې په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته څرگندولای شو. هغه توکي چې جمله یا کلام ورڅخه جوړېږي د کلام جزیا اجزابلل کېږي.

دغه پورتنی تعریفونه د پښتو ژبې په گرامرونو کې لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد گل مومند (د پښتو ژبې لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو گرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسې نورو کې راغلي دي.

د امریکې ژبپوهان بلوم فیلډ د جملې ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملې ساختماني معنا هغه معنا ده چې د جملې د توکونو په مرسته څرگندېږي بېله دې چې قاموسي (لغوي) خواوې په نظر کې ونیول شي.

د جملې د جوړښت او ساختماني معنا یوازې د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوې بلکې اکاډیمیسن ډل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړې ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملې له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چې د جملې په لغتونو پورې اړه نه لري یعنی لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چې دا نظریه هم د چا مسکي

له خوا پر مخ ولاړه او پراختيا يې وموندله⁽¹⁾ ترانسفور ميشنل گرامر چې په 1957 کال چا مسکي ليکلی دی د نحوي جوړښتونو په نامه اثر دی. دوي څرگنده کړه، چې که د يوې جملې کلمې په غير شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بيا به هم ساختمانې معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتيب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فيلډ) گرامر ته د ژبنيو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توگه گوري او زياتوي چې په ژبه کې د ژبنيو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتيب د ژبې گرامر جوړوي او دا هم زياتوي چې د ژبنيو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتيب 2- داواز برابر والی 3- فونيتيکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرگندولو کې د عامل په توگه مرسته کوي.

د جملې د تعريف د کره کولو له پاره بنيادي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونيوله شي ځکه يوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په گونې توگه سره د جملې پېژندنه نه شي کولای.

که چېرې داومنو چې جمله يو داسې نحوي واحد دی چې د فورم او معنا په شريك او گډ ارتباط سره ځانگړی ژبني سيستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) يو ژبني سيستم هم دی. ځنکه چې ژبه يو جلا ژبني سيستم دی او جمله په دې سيستم کې د نحوي واحد په توگه پېژنو نو بيا ويلی شو چې جمله هم يو کوچنی ژبني سيستم دی. په دې کې هيڅ شک نشته چې جمله معنا لري او يو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله بڼه به داوي چې د بلوم فيلډ نظريې ته پاملرنه وکړو.

دی وايي متکلم او خبرې کوونکی د عبارت په ذريعه اوريدونکی دې ته اړباسي چې شرايطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرايطو او حالاتو او په هغوی پورې مربوط ځواب ته د هغه عبارت معنا وايي يا په بل عبارت کله چې يو ژبني فورم له خولې څخه ووځي نو اوريدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبني شکل معنا گڼل کېږي.

بلوم فيلډ وايي چې د ژبني فورمونو معناگانې په عملي او علمي توگه هغه وخت ټاکل کيدای شي چې د پوهې ټولې ځانگړې بشپړې شي او پرمختگ ته ورسېږي نو بيا ويلی شو، چې جمله سربېره پر نورو سيستمونو يو سيمبوتیک سيستم هم دی په دغه سيستم کې (جمله د سيميم له

(1) Transformational Generative Grammar.

نظره اندازه کيږي او سيميم د جملې د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنگه چې څرگنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تگميم) دی په دې معنا جمله دوينا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله يا خبري يا پوښتني يا تعجبي يا امري وي او هر يو نحوي واحد د دوورکونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسنداليه او مسند، لکن جمله د اجزاو په لحاظ په بسيط، مرکب او، مختلط شکل تقسيمېږي.

اوس چې په گرامرونو کې د جملې په باب څه معلومات وړاندې شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفيم بحث ته هم ورننوځو.

ليدل کيږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphological Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعيت او نورو خصوصياتو له مخې په ترکيبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قيدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندې تقسيمېږي، چې بيا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخې په ازاد (خپلواک) او مقيد (نا خپلواک) باندې سره بېلېږي.

مقيد لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقايي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاري، ورستاري ښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقيدو واحدونو سره ارتباط پيدا کوي يعنی په ترکيبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او يو ځای کيدنه صورت مومي او په دغه ترتيب سره الفاظ په يوه ټاکلي نحوي حالت کې واقع کيږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه يادېږي.

لفظي واحدونه هر يو ځانته يوه خاصه گرامري گټه گوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارينه، ښځينه) عدد (مفرد، جمع) حالت (مستقيم، غيرمستقيم) (اصلي، غيراصلي) صورتونه لري. او فعلونه دوجهه لزمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشارې نژدې او لري صورتونه هم ښيي.

که مونږ د مورفيم د تعريف د پاره د جزياتو څخه تېر شونو خپل بيان داسې لنډوو، د يوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفيمونو دريځ ته پاملرنه وکړو نو به ليدل شي، چې په جمله کې د مورفيمونو د ځاي تغيير او تبديل د جملې په ارگانيزيشن (جوړښت) کې تغيير او بدلون پېښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سيستم لري. همدغه علت دی چې د يوې ژبې زده کړه د جملو په يادولو اوزده کولو باندې زيات اړخ لگوي. د مجردو لغتونو په يادولو سره ژبه نه زده کيږي.

که په يوې جملې کې د مورفيمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

لکه د (زه له پوهنځي څخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي څخه راتلم) په جملو کې گورو:
 1- که (زه) څخه وروسته (را) مورفيم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل)
 دريښو څخه وروسته (em م) د مورفيم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بيا دغه ټاکلې معنا نه
 څرگندوي.

له دې امله جمله سربېره پر مورفيميك سيستم زماني او مكاني سيستم هم لري که چېرې دغو
 سيستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې څخه معنا نه شو اخیستلای.
 اوس به دې ټکي ته ځير شو، چې د جملې سيستم څه شی دی که څه هم د جملې سيستمونه
 زیات دي خو مونږ د تعريف د پاره په خپله سيستم تعريفوو، وروسته به بيا تروسه وسه د جملې په
 نورو سيستمونو باندې خبرې وکړو.
 سيستم: هغه نظم او ترتيب دی چې د هغه په تغيير سره په (جوړښت) کې هم تغيير او بدلون
 راځي.

ترڅو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جريانونه او مميزات ونه پېژندل
 شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه گرانه ښکاري.
 څرگنده شوه چې جمله د ژبني فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحدې جوړ کړی دی
 نو دلته به ځايه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.
 د ژبني جملې د توکونو مجموعه يو ميخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه
 ده، چې هره پرزه = برخه (ژبني فورم) جلا او ځانگړی ځای لري.
 د مثال په توگه د پښتو ژبې په يوې جملې کې گورو چې فعلي ژبني فورم داسې ژبني فورم پر
 ځای او اسمي ژبني فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مگر که را هم شي يا به جمله بې
 معنا او يا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کيږي.
 که ووايو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د يو اسمي جز په توگه د جملې د ابتدا
 په حيث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې يې و تړولکه دغه لاندې جمله:
 اڅک قلم مات کړ يا اڅک قلم واخيست.
 په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) څخه گڼل
 کيږي.

همدارنگه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو⁽¹⁾ په نامه يادېږي که څه هم په خپله
 معنا نه لري مگر د معنا د تغيير سبب کيږي. د ژبې په دواړو دستوري (گرامري) ساختمانونو کې
 دنده لري.

همدارنگه جمله د فونو لوژي له مخې د ژبنيو اوازونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحد جوړوي. دغه ژبني اوازونه د ځانگړي سيستم لاندې خاص نظم او ترتيب پيدا کوي. او داسې اختياري تسلسل نه دی، چې د ژبني سيستم د اصولو له رعايتولو څخه پرته زده شي بلکي د ټولني د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کېږي.

په هر صورت جمله د گرامر له مخې اوس داسې پېژندل شوي ده:

د وينا يو داسې خپلواک او مستقل صورت دی، چې په کوم بل صورت (ساختمان) کې د گرامري ساختمان د کومې بلې برخې حيثيت ونه لري.

د مثال په توگه:

1. څوک خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړي؟
3. په کوټه کې څوک ناست دي؟
4. تا څوک وليد؟
5. دغه ليکوال څوک دی؟

د پورتنیو سوالیه جملو ځواب د قرینې له مخې داسې راځي: (میرویس) چې دغه ځواب یو ځانگړی او مستقل شکل دی او د کومې بلې جملې یا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حيثیت نه لري.

مگر د پورتنیو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. میرویس خبرې کوي.
2. میرویس خبرې وکړي
3. په کوټه کې میرویس ناست دی.
4. مامیرویس وليد
5. دغه ليکوال میرویس دی.

میرویس په دريو لومړيو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توگه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توگه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توگه ځواب گڼل کېږي.

په دې لحاظ میرویس یوازي او په ځانگړي توگه هم سم گڼل کېدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: میرویس توره او میړانه وکړه.

دلته وینو چې میرویس په پورتنۍ جملې کې د یوه غړي (جز) په توگه دنده ترسره کوي.

يعنى ميرويس د جملې معنا نه لري، بلکې په دغه غونډ (ترکيب) کې يوه برخه ده. چې په يوه مستقل او خپلواک صورت کې د گرامري جوړښت او ساختمان د يوې برخې حيثيت لري، چې دلته ميرويس توره او ميرانه وکره، ټول عبارت يوه جمله ده. په عمومي توگه پوره جمله هغه ساختمان دی چې مسند اليه (فاعل) مفعول او مسند (فعل) په کې موجود وي.

لنډ عبارت: يا جمله هغه ته وايي چې منصرف (اوبستونکی) فعل ونه لري او په خپله د کومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنگه مونږ دغه ډول جملې په مقاييسوي ډول تر څپرې لاندې نيسو لکه:

1- زرمينې - راشه !
ځواب : ښه درځم

2- زرمينې راځې؟
هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د ترکيب او رغاوونې له مخې زيات توپير نه لري مگر د خصوصياتو او مميزاتو د سيستم له مخې پوره توپير په کې ليدل کيږي، ځکه پورتنۍ هره يوه جمله د جلا او ځانگړي ځواب او عکس العمل غوښتنه کوي. د همدغه اصل له مخې وايو چې جمله هغه نحوي واحد دی چې په تشریحي ساختمان کې د ځانگړو اصولو تابع دی يادا چې جمله هغه نحوي واحد دی چې ټاکلی اهنګ، تون، لحن او موسقيت لري. له دې امله جمله د پورتنیو مميزاتو له مخې هم يوه له بلې څخه بېلېږي په دې لحاظ د جملې په بېلونه کې عروضي واحدونه لکه (فشار، اهنګ، لحن، فصل، وصل) خاص ارزښت لري.

د تيرو خبرو په استناد يوه جمله لاندیني خصوصیتونه به لري:

- 1- نحوي واحد دی
- 2- دا نحوي واحد د مورفيمونو ترکيب دی.
- 3- د ژبنيو اوازونو سيستم دی.
- 4- دخاص زماني او مکاني سيستم تابع دی.
- 5- هره جمله ځانگړی لحن، تون او موسقيت لري.
- 6- (د بلوم فيلډ په نظر جمله کيدای شي يو اواز وي يا يو نوم وي)⁽¹⁾ لکه ددغې لاندې جملې

ځواب: اکارونه دې خلاص شول؟

ځواب هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوک دی؟

ځواب، خوشحال

7- جملی ته د متن د اندازه کولو واحد هم ویلی شو.

(1) 1356 (2-6)

8- جمله د معاشرت په جریان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسیله ده. همدارنگه جمله د وینا او محاورې ژبني واحد په توګه د یوه بشپړ او مکمل فکر څرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعیت څرګندویه او ددغه ډول واقعیت په باب ټاکلې اظهاریه ده، ځکه ویونکی د جملې په چوکاټ کې نه یوازې د خارجي نړۍ او چاپیریال د پېښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بیانوي چې ویل یې له واقعیت سره څه ارتباط ولري⁽¹⁾ مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنیو یا دوشوو نظریو له مخې دغه لاندې پرنسیپونه په خیال کې ساتل غواړو او د یوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بیانوو:

- 1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواک (مستقل) ګرامري شکل دی چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.
- 2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان⁽²⁾ موجود وي.
- 3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.
- 4- جمله نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد یعنی تګمیم د یکه تجزیه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.
- 5- په جمله کې د تشکیلېدونکو اجزاو (برخو)⁽³⁾ ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وینا (څېرو) کې مشخص عروضي خصوصیات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په لیکنې کې د لیک دود د نښو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بریدونه) سره جلا کیږي چې ددغو نښو د استعمال د ځایونو پېژندنه ضروري ده.

1966 4

(1)

() () (2)

() + (... +)

Constituent -3

()

()

دویم څپرکی

ترکیب (غونډه - عبارت)

څرگنده ده چې ویل پوهنه (نحوه) د گرامر د یوې برخې په توگه او په یوې جملې کې د کلمو (مورفیمونو) د گرامري ترکیب یو ځای کیدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه په ټاکلې ژبې کې څېړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څېړي او همدارنگه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانگړتیاوې مطالعه کوي، نو څنگه چې د نحوي څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توگه د کلمو ترکیب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې یو توکی یا یوه برخه گڼله کیږي.

لکه: هلك ولويد. یوه ساده جمله ده او دغه جمله د دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه یې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند الیه) اودو همه برخه یې (ولويد) فعل (مسند) دی. که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلك) سره ځیني مورفیمونه چې نحوي رابطه سره ولري یو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاء سره یو ترکیب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، یو ډېر ښه هلك، یو غښتلی تکړه ښه هلك . . . دغه ډله کلمې د یو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حیث راځي او هم د هلك په ځای راتلای شي چې دغه د ترکیب (غونډه) (عبارت) په نامه یادېږي. همدارنگه د (ولويد) فعل سره چې د جملې مسند دی یو شمیر نورې کلمې یو ځای شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (څېر) کې سره راځي.

لکه: سخت ولويد. په زوره ولويد. سخت په زوره ولويد. يا وران ولويد. ډېر وران ولويد. خورا ډېر وران ولويد. بې ځايه خورا ډېر وران ولويد.

په پورتنی اسمي غونډ کې گورو چې هلک د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي غونډ گڼل کېږي او په دويمه برخه کې ولويد د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدي نو فعلي غونډ (ترکيب) ورته ویلی شو. مگر دواړه ترکیبونه (اسمي او فعلي) په ځانگړي توگه بشپړ مطلب نه رسوي او ديوه غونډ (ترکيب) په راوړو سره په ځانگړي توگه معنا ناتمامه پاتې کېږي.

2- د ترکیب اصطلاحگاني او نظريې:

اوس چې د ترکیب (Phrase) په هکله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه کې د افغاني او خارجي گرامر پوهانو نظريې او اصطلاح گاني هم ذکر کړو.

په دې برخه کې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د کلمو ترکیب چې په لاندې ماخذونو کې د سلواسچپتانيا⁽¹⁾ د کلمو ترکیب (Phrases)⁽²⁾ نیمگړي ترکیبونه⁽³⁾ کلام ناقص⁽⁴⁾ ناقص مرکب⁽⁵⁾ عبارت⁽⁶⁾ او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونیسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوینا او خبرو په ترڅ کې الفاظ او وئيوه په ځانگړي توگه پوره معنا نه شي څرگندولی، نو د یوې معنا د پوره او بشپړې څرگندونې له پاره د وئوونو (الفاظو) ترکیب، یو ځای کیدنه او د هغوي ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره گڼله کېږي.

په جملو کې د کلمو ترکیب، رابطه او د گرامري قاعدو خیال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم رکن دی. څنگه چې ترکیبونه په جملو کې ستره نحوي دنده لري نو بنایي چې ددغو ترکیبونو په برخه کې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو کې د ترکیبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بیا په بېلا بېلو ډلو او گروپونو ویشل کېږي.

-
- (1) . (193) 1974 .
 - (2) . (451) 1354 .
 - (3) . (317) 1317 .
 - (4) . (182) 1327 .
 - (5) . (283) .
 - (6) . (15)1349 .

که چېرې مونږ خپلې لرغونې مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وکړو او په ډېر غوراو ځير ورته وگورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه کې هم دغه ترکیبونه راز، راز او د اندازې نه زیات دي. او هر ترکیب په خپل ځای او موقع ځانگړې معنا او مفهوم بڼندي. په پښتو ژبه کې ترکیبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر یو به یې په خپل ځای وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو ترکیبونو Phrases ، اصطلاح (ایدیوم Idiom) او داسې نورو ترکیبونو سره توپیر وشي.

ترکیب (غونډه)

ترکیب د دوو یا زیاتو (خپلواکو او ناخپلواکو) کلمو او مورفیمونو یو ځای کیدو څخه عبارت دی چې اجزایې یو له بله سره گرامري ارتباط ولري، یا د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلواکو مورفیمونو مجموعه ده چې برخې یې یو بل سره گرامري رابطه ولري. د ترکیبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتیږي چې ترکیبونه د معنا، جوړښت له مخې بیل ډولونه لري. ترکیبونه (غونډونه) برسېره پردې چې د جملو په جوړونه کې برخه لري په ځانگړې توگه د نحوي واحدونو وظیفه هم سرته رسوي.

ځینې گرامریستان لکه ف.ف. فورتون اتوف⁽¹⁾ اوم. ن. پیترسون⁽²⁾ نحوه Syntax د ترکیبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وایي او جملې یې د ترکیبونو یو ډول (قسم) گڼلي دي. د پښتو ژبې په گرامرونو کې د ترکیبونو ذکر په لاندې ډول راغلی دی. پښتو ژبې لپاره کې داسې څرگندونه شوې ده:

(د نحوي علم د خبرې کلام ترکیب او تالیف او د کلمو د استعمال موقع بیانوي. کلام: هغه نطق او عبارت ته وایه شي چې د مقصد د بیان د پاره ویل کیږي. ترکیب: د خبرو هغه بیئت (ډلگۍ) ته ویل کیږي چې د دوولیا زیاتو کلمو څخه حاصله شوې وي. ترکیب دوه ډوله دی یو (نیم گړی ترکیب بل بشپړ ترکیب)⁽¹⁾.

(1) . 1970

(2)

(1)

همدارنگه محمد اعظم ايازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونخواه کې د ترکيبونو يادونه کړې او د کلام اقسام تر سرليک لاندې داسې ليکي: کلام پر دوو ډولو دی: (کلام ناقص او کلام تام)⁽²⁾

همدارنگه د هر برت پنزل پښتو گرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو يعنی د ترکيب Phrases اصطلاحگانې يادې شوي دي. دلته عبارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توگه د ترکيب په برخه کې دا داتي ترکيبونو اسمي غبرگو ترکيبونو، فعلی ترکيبونو او داسې نورو يادونه يې کړې ده. عظيم شاه خيال (د پښتو رف ونخواه) کې د ترکيبونو په باب داسې څرگندونه کړې ده: مرکب د دوو يا ددوو څخه زياتو کلمو يو ځای کولو ته ترتيب وايي او په دې کې چې کومه خبره يا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وايي مرکب يا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص يا نيمگړي مرکب کلام (2) تام مرکب يا کلام يا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وايي: هغه مرکب ته وايه شي چې څه پوره خيال يا مطلب ترې نه څرگندېږي يعنی داسې مرکب چې اوريدونکی ترې پوره فايده وانخستی شي او تسله يې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بيان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د يوي جملې جزوی⁽³⁾.

همدارنگه د ترکيبونو په باب د پوهاند رښتين علمي اثر⁽⁴⁾ په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسيکالوجی) په برخه کې ډېر ښه معتبر مواد لري. د ترکيبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ گڼل کېږي. په دغه اثر کې د اسمي ترکيبونو ټول ډولونه، غبرگه ترکيبونه، بشپړ نابشپړ، عددي، ضميري، قيدي، صفتي او داسې نور... او هم دارنگه د فعلي ترکيبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

(2) .1327

(3) . 283 .

(4) . 1327

همدارنگه پوهاند رښتین د پښتو ګرامر دویم ټوګ کې د نحوي واحدونو (ترکیبونو) په برخه کې پوره مفصل معلومات وړاندې کړي دي⁽¹⁾.

د ترکیب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکیبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره یو شي ګڼل کېږي مګر فرق یې دادی چې دغه ډول ترکیبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زیاته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ویلي شو:

1. ترکیب د دوویا زیاتو مستقلو یا نامستقلو کلمو څخه جوړېږي.
2. په ترکیب کې یوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکیب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټینګېږي.
4. ترکیب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم څرګندوي.
5. د جملې او ترکیب ترمنځ توپیر او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکیبونو کې د کلمو ترتیب:

د کلمو ترکیب د ګرامري قاعدې (د مطابقت) له لارې سرته رسیږي او په دې کې د کلمو ترتیب هم برخه لري.

په دې اساس که چیرته د کلمو په ترکیب کې د کلمو ترتیب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نیول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتو ژبه کې د توصیفي ترکیب (غونډ) ترتیب داسې دی چې لومړی صفت او بیا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامري لحاظ صفت د موصوف تابع وي لکه: ناولې څېره، ښېرازه سیمه، ښکلې ودانۍ/ مګر که ووايو څېره ناولې، سیمه ښېرازه نو بیا دا هغه ترکیب (Phrase) نه دی چې ټاکلي معنا څرګنده کړي په دغه صورت سره د کلمو او ویونو بې اساسه ترکیب (یو ځای کیدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

(1) 2 (1359) 1370

- 2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سړینې، پسرینې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړېږي لکه: د هېواد شاپې دښتې، د افغانستان غرونه.
- 3- څنگه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنگه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، ځکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.
- 4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کېږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواک ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناکلو باندې هم بیلېږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا یې ټاکلي او ثابت وي⁽¹⁾ او د هغو اجزاو پر ځای نشو کولای بله کلمه راوړو ځکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وړاندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند څلی، د ملالی مېرانه، د پښتنو مېرانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولا د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یا کس پورې اړیکه پیدا کوي.

ځیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دي⁽²⁾.

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې یې ټاکلي او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېلو بېلو مواردو (ځایونو) کې ځیني نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

(1) . . . 1 101

(2)) ()

د ملالی-کمیس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکمیس، لس تنه، خو تنه... او داسې نور. . . په پښتو ژبه کې د ځینو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصیفي ترکیبونو څخه پرته نور ټول ترکیبونه د ناټاکلو (غیر ثابتو) ترکیبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زیات شمیر ترکیبونه شته چې د یوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقیده توګه استعمالیږي چې دغه ترکیبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکیبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ویشل کیږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکیبونو کې یوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کیږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاک سپیڅلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنگه رنگه، خواږه خواږه، جوړه جوړه، نیغ نیغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نیمګړي یا نابشپړ مثالونه لکه: چای مای، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کوږ وږ، کډوډ، البته د پورتنیو ترکیبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رشتین اثر وګوری⁽¹⁾

څنګه چې دمخه مو اشاره کړې ده خپلواک (ازاد) ترکیبونه په اسمي او فعلی ډلو باندې ویشل کیږي نو دلته دا هم زیاتو چې داسمي او فعلی ترکیبونو ترمنځ زیات توپیر هم لیدل کیږي، ځکه اسمي ترکیبونه او فعلی ترکیبونه د معنا د بشپړتابه یا نابشپړتابه له مخې سره توپیر لري یو اسمي ترکیب د جملې د ابتدا په حیث او فعلی ترکیب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلی ترکیبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکیب (غونډه) ترمنځ توپیر:

د جملې او ترکیب ترمنځ خاص توپیر شته ځکه هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدله کیږي. د یوې جملې ابتدا او یا خبر هر یو د ترکیبونو (غونډونو) (اسمي- فعلی) څخه جوړیږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې ابتدا او خبر او همدارنګه د هغوي متعلقات ځای لري مګر په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي یا اداتي ترکیب یو لنډ (Utterance) عبارت (جمله) تشکیلولای شي. د لنډ عبارت څخه د رومبي یا ورپسې عبارتونو له قرینې څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلومیږي لکه:

سبا؟، زما په کور کې؟، ای سریه!

هو صاحبه! بلی هو!، نه نه، (وا وا وا! او داسې نور ترکیبونه⁽¹⁾) مگر که چېرې دغه لاندنيو ترکیبونو ته نظر واچو، نو بیا د عبارت (لنډ عبارت) یا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د یو بشپړ او مکمل ترکیب (Phrase) حیثیت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې ننداره، گران هېواد
که چېرې ووايو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې ننداره ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکیبونو کې معمولا کلمې یو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې گرامري مطابقت څرگندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتیب او گرامري مطابقت ضروري دی.

لکه: د سیند خپه، داسونو شیا، مست هاتیان، شنه زمریان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکیب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکیبونه په دوو ډلو سره (اسمي او فعلی) بېلېږي چې بیا هر ډله یې په خپل وار سره په جلا ډلگيو ویشل کېږي.

لومړی: اسمي ترکیبونه (Phrases) او ډولونه یې:

اسمي ترکیبونه هغه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه (اجزا) یې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکیبونه په جمله کې د ابتدا (مسند الیه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په لاندې ډلگيو ویشل کېږي:

اضافي ترکیب:

دا هغه ډول ترکیبونه دي چې د یو اسم نسبت یو بل اسم یا ضمیر ته شوی وي یا په بله وینا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت د) د مالکیت مقید مورفیم په واسطه له یو بل سره ارتباط پیدا کړي نو یو اضافي ترکیب لاس ته راځي.⁽²⁾

د پښتو ژبې په اضافي ترکیبونو کې معمولا یونوم مضاف الیه او بل نوم د مضاف په توگه وي چې مضاف د مضاف الیه څخه وروسته راځي.

(1) 1340 (194)

(2) 1349 (150)

په پښتو ژبه کې اضافي ترکیبونه په لاندې توګه جوړېږي:

د) د اضافت توری + نوم + نوم

د + مضاف الیه + مضاف

بیلګه: د ننگرهار ولایت، د پښتونخوا غرونه، د پوهنتون کتابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.

الف: اضافي ترکیب (عبارت) د معنا له مخې د لاندینيو مقصدونو لپاره راځي.

1- د ملکیت یا نسبت او قرابت معنا څرګندوي لکه:

د پوهنځي محصلین، د افغانستان خلك، د زمرك كتاب، د ملالی- کڅوړه، د ځلمي ورور.

2- د اختصاص په مفهوم سره:

د بڼې ګلونه، د کابل ښار، د کابل مڼې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمريو کور، د قبايلو

جرګه، د مشرانو جرګه.

3- د بیان او وضاحت په معنا :

د زرو ګوته، د خاورو کنډولې، د اخترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.

4- د تشبیه په مقصد:

د سترګو تور، د بېلتون اور، د بڼو غشی، د مینې اور، د لستونې مار، د انځرګل، د فکر ټال،

د عقل لاس.

5- د ظرفیت په معنا : داوبو جام، د غوړو تیم، د چایو ډبلی، د اوبو ګیلاس، د وینو جام، د

میو جام.

6- د وړتوب په مفهوم:

د لیدنې وړ، د مرکې وړ، د دوستۍ وړ، د خوړ لومڼه، د وژلو سپری، د دوستۍ خلك، د

اشنایۍ وړ، د ویلو خبره.

ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکیبونه:

نومیز (اسمي) ترکیبونه په ساده او مرکب ډول دي:

الف: هغه ترکیبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :

د + نوم + نوم:

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي وږمه، د انارگل.

ب: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې د جمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننگرهار باغونه، د نارنج گلونه، د باغ گلونه، د بڼی چوڼی، د هوا مرغان د داور توري د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسی، د ستورو رڼا، د گلانو ښکلا، د تورو بریښنا، د اسونو شڼا.

د: اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د + جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزگانې، د بورگانو اوازونه، د خاتولو جنډې. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانې بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولني ودانۍ.

ه: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زمانې پوه. د کور مشر، د

زمانې هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړ ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنایي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد، جمع) او مضاف فعلی صفت وي:

د + نوم (مفرد - جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلونکي، د مجلې چلوونکي، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جريدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

- د زمانې رټلې، د خلکو ځپلې.
- ح: مضاف اليه د توصيفي تركيب مفرد په توگه او مضاف د مفرد نوم په توگه راغلی وي.
د + توصيفي تركيب (مفرد) + (مفرد) نوم.
د نوي بناړ جمات، د سره قلم قيمت، د نوي كال ورځ، د لوی خدای كلام.
ط: مضاف اليه د توصيفي تركيب (جمع) او مضاف د مفرد نوم وي.
د توصيفي تركيب (جمع) + (مفرد) نوم
د لويو بناړونو اوسيدونكي، د رڼا ورځو غل.
د ژيرو گلو باغ، د تورو سترگو رنگه.
- ك: مضاف اليه توصيفي تركيب (جمع) او مضاف هم د جمع عدد نوم وي.
د تورو غرونو ليوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لويو غرونو زمريان، د شنوونو توتيان.
ل: هغه تركيبونه چې مضاف اليه مفرد اسم او مضاف يې توصيفي تركيب وي.
د + اسم + توصيفي تركيب (مفرد).
مفرد: د زمانې هونبنيار سپرې، د قوم سپين بيري، د پسرلي خوږه وږمه.
د + اسم (مفرد) + توصيفي تركيب (جمع عدد).
دغم درانه خوبونه، د خوشحالي لنډ وختونه، د ملگرتوب بڼې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.
- م: مضاف اليه د جمع عدد نوم او مضاف توصيفي تركيب (مفرد) (جمع)
د + جمع عدد د نوم + توصيفي تركيب (مفرد)،
د + جمع عدد نوم + توصيفي تركيب (جمع).
د اوبو ډك جام يا د اوبو ډك جامونه
د شودو غټ پيروي- د کوچيانو اوږده كتارونه
د مستو ډكه كټوه- د سيندونو مستې څپې، د بوراگانو سوې نغمې.
- ن: په دې ډول تركيب كې مضاف اليه فعلي صفت (فاعلي، مفعولي) او مضاف توصيفي تركيب، عددي، اشاري... تركيبونه وي.
الف: د + فعلي صفت (فاعلي مفرد) + توصيفي تركيب.

مفرد	جمع
د ليکونکي بڼه مقاله	د ليکونکو بڼې مقالې
د پوهاند پوخ نظر	د پوهاندانو پاڅه فکرونه
د څېړاند علمي څېړنه	د څېړاندانو درنې وظيفې
د څارندوی درنه وظيفه	د څارندويانو درنې وظيفې
د تللي هېرياد	د تللو هېريادونه

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصيفی ترکیب.

د ډبیدلي ژیره څېره

دوهلي تیزه منډه.

درتل شوي څوړند سر

ب: فعلی صفت + عددي صفت.

د + فعلی صفت + عددي صفت:

د گندهونکي يو ماشين.

د بنوونکي يو کتاب

د څوړول شوي يوه څېره.

د پرزول شوي څړه څېره.

جمع :

د گندهونکو درې ماشينونه

د بنوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکیب =

د بڼوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلی وال هوغه ونې.

د + مضاف اليه (مفرد، جمع) نوم او مضاف عددي ترکیب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکیب:

د ژوند يوه بڼکلا، د سريو وينسته، دونې يوه لښته، د کوټې څلور ديوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکیب:

- د کورونو څلور ګوتونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.
- 3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).
- د یوې ونې منځه، د څلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.
- 4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)
- د څلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.
- 5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:
- د پنځو تنو پنځه برخې، د یوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږيري.
- ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفی ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.
- اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف هم د توصیفی ترکیب په توګه راغلي وي.
- د + توصیفی ترکیب + توصیفی ترکیب.
- الف: د لوی خدای پاک کلام، د لوړ انسان لوړ فکر
- ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه
- د غمجنوزرونو سوي اهوڼه.
- د درندو خلکو درانه خو یونه.
- بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:
- مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفی ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.
- د + مضاف الیه + مضاف:
- د + عطفی ترکیب + (نوم):
- د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.
- دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)
- د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواړه.
- ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننگرهار، ښارونه، دا څک، بریالي، زمړک او ځلمي دوستي.
- بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

د + مضاف اليه + مضاف:

د + نوم (مفرد، جمع) + عطفی ترکیب:

د کندهار منې انگور او انار، دا څک بوتلونه کتابونه او قلم، د خلکو ارزوگانې او هیلې

د + مضاف اليه + مضاف په دې ترتیب سره چې:

(د + عطفی ترکیب + توصیفی ترکیب) وي.

د کابل او ننګرهار لویه لار، د سوز او ساز ډکې نغمې

د بلبلو او بورگانو سوې نغمې (لوړ او اوزونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنیتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي ترکیب کې برسېره په نوموړ و ترکیبونو د پښتو ژبې تکراري

جوړه، مترادف- مشابه او متضاد ترکیبونه هم د مضاف اليه او یا د مضاف په توګه راځي، چې د

ټولو راوړنه دلته ډیر وخت غواړي، یوازې دغه څو مثالونه یې د بېلګې په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو ځولۍ ځولۍ سلامونه.

2- د لویې ونې خواره واره ښاخونه، د غټې ونې خورې ورې خانګې.

3- د زرګو سترګو تیز تیز کاته، د هو سیو سترګو ترنده ترنده کاته.

4- د پېغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تګ راتګ لار، د خوا په خوا مرکه، د شورماشور خبرې.

یا د ملګري تګ راتګ، د خلکو شورماشور.

یادونه:

په اضافي ترکیبونو کې که چېرې د یوه نوم (مضاف اليه) پر ځای ضمیر راشي نو په دغه ډول

ترکیب کې هم د اضافت (د): مضاف اليه + مضاف خپل دریځ ثابت ساتي لکه:

(د) زما کتاب، زمونږ هیواد، ستا خوښه، ستاسې هیله، دده ورور، ددې کتابچه، ددوی

خبره، دهغه (هغې) ملګري، د هغوي... چې په دغو ترکیبونو کې هم د مفرد او جمع صورتونه را

تلاي شي. په دغه ډول ترکیب کې هم مضاف اليه تر مضاف د مخه راځي.

په پښتو ژبه کې یوازې په هغه صورت کې مضاف تر مضاف اليه د مخه راتلاي شي چې،

1- مضاف اليه ناخپلواک (اداتي) ضمیرونه وي.

2- کله نا کله د بدل په توگه هم مضاف د مخه راځي البته په شعر او ځينو ادبي هنري ليکنو کې دغه طريقه دود لري.

لکه: ونه د چنار، پانه دگورگوري، لښته دونې، سر د زړه.

توصيفی ترکیب:

دا د له ترکیبونه هم داسمي (نوميز) ترکیبونو (عبارت، غونډ) په ډله کې راغلي دي، چې دغه ترکیبونو ته په عامه توگه مرکب صفتونه⁽¹⁾ وايي البته په هغه صورت کې چې مرکب مفهوم ورسوي دغه ډول ترکیبونه (Phrases) د يو اسمي مرکز (زړي) سره د صفتي ډلې (کلمو) له ترکیب څخه لاس ته راځي.

توصيفی ترکیبونه (غونډونه) هغه دي چې د يوه اسم (نوم) يا ضمير حالت څرنگوالی د صفت په واسطه بيان او څرگند شي.

په پښتو ژبه کې توصيفي ترکیبونه د جوړښت له مخې په لاندې توگه جوړېږي.

د مثال په توگه:

(صفت + اسم)، (نوم + نوم)، (نوم + صفت)، (نوم + قيد)، (نوم + فعلی صفت)، (صفت + صفت).

د دغه ډول ترکیبونو بشپړ فهرست په لاندنيو ماخذونو کې ليدلی شو⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾⁽⁵⁾.

په پښتو ژبه کې صفت د نوم (مرکز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د گرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دی.

که چېرې (موصوف) د نارينه يا بنځينه مفرد يا جمع وي نو صفت ورسره هم په هماغه ډول د عدد، جنس، حالت له مخې سمون کوي⁽¹⁾.

		(1)
	(77) 1327	(1)
	(79-77) 1327	(2)
	(54-52) 1357	(3)
		(4)
		(4)
		(5)
	1942	
	1356	

لکه: نارینه (مفرد) ستړی هلك، سبزی کال، لنډ فکر
 نارینه جمع، ستړي هلكان، خواږه نثرونه.
 بنځینه (مفرد): خوږه وږمه، تازه هوا.
 بنځینه (جمع) خوږې نغمې، ترخې ورځې.
 په پښتو ژبه کې توصیفي ترکیبونه په لاندې توګه ښودلې شو:

الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)! لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوې مفکوره
 ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خیالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورمېړونه، لنډې
 ورځې، اوږدې شپې.
 ج: ضمیر + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواږه، خولیوني، خومره ډېر،
 خومره لوړ، څه ښکلی.
 د: نسبتې صفت + نوم = توصیفي ترکیب.
 کابلی سړی، ننگرهارې خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاندینی پور، ننی-
 ورځ، دولتي موسسه، خاورین کنډولی، ورینمین کالی، او بلن ماسته، خیرن کالی، زړور خلك،
 ګټه ورکار، شته من سړي، غیرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.
 ه: نسبتې عددي صفت + اسم.
 شلیز نوټ، سلګون نوټ، لسيز نوټ، پنځوس ګون نوټ.
 و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصیفي ترکیب:
 توریالی سړی، توریالی جنګیالی خلك، فرهنگیالی خوشحال.
 ز: فعلی صفت (فاعلی) + نوم = توصیفي ترکیب:
 راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکی دوره، تلونی هلك، وټندوی هلك،
 ګرځندوی موټر، خوځندوی (ځوځند) ماشوم.
 ح: فعلی صفت (مفعولی) + نوم.
 رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

(1) : :)
 .(

ط: اشاري ضمير + اسم⁽¹⁾:

1- دا	دغه	هغه	بنار.
دا	دغه	هغه	جونکړه.
دا	دغه	هغه	وگړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استقهامي ضمير + نوم: کوم خلک، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څوم سړی. په پورته مثالونو کې مووليدل چې صفت او موصوف د بسیطې او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وینو چې د ترکیب یوه برخه یې مرکب او بله یې ساده او یا برعکس وي او یا دواړه برخې یې مرکبې وي.

لکه: ډیرې خوږې منې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپیڅلي خویونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلک، وچ کلک لرگی، سره سپینه څېره، خواره واره کالي، وږی تږی مسافر.

لنډ لنډ کمیښونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او څانگې.

3- هغه یوه ښکلې نجلۍ، دغه یوښه پوخ مضمون.

علمي څېره شوي مقاله، دغه یوه څېره شوي علمي مقاله.

روښانه لیدله شوي میاشت، رټل شوي مظلوم خلک.

یو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلي پښتنه مېلمنه پېغله.

:

...

!

()

(1)

عددي تركيبونه: چې د عدد (شمېر) او نوم (معدود) څخه رغيدلي وي. په دې

تركيبونو کې بيا هم نوم د تركيب مرکزي (زړی) وي. په پښتو ژبه کې عدد هم تر خپل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي⁽¹⁾.

په لاندې توگه عددي تركيبونه دي:

1- عدد + نوم: دوه کتابونه، دوي څانگې، يو خبر، يوه ماڼۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.
2- عدد + ضمير: يو هغه، يوزه، دوه دوي، دوه مونږ، دوه تاسې، دوه هغوي، يوته، يوزه، يو څوک، يو چا.

3- ضمير + عدد: هغه دوه، دغه يو، دغه لس. کوم يو، کومه يوه هريو، هره گړۍ، هر ساعت.

4- ترتيبی عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولگی، شلمه پېړۍ، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قيدي (تميزي) کلمې هم راوړل کيږي: دوه تنه سړي، ديرش کسه ميلمانه، څلور سره غويان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، يو تخته کاغذ، دوه تانه رخت، يوه ټوټه ځمکه، يوه پايه الماری، څلور جوړې بوتان.

6- د مطلقو عددونو تركيب د (پر) پريدلوك (سرينه) سره:

دوه پر پنځه، درې پر لس، يوه پر څلور، يو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم: دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2)⁽²⁾.

8- په مرکبه توگه: عدد + توصيفی تركيب (غونډ):

يوه بڼکلې مرغی دوي هوبنيارې نجونې، درې غټې غټې چرگې، لس تنه پاخه پاخه مشران، يوه ډيره لويه درنه جرگه.

قيدي تركيبونه:

د نوميزو تركيبونو په ډله کې قيdone هم ستره برخه لري، چې ددغو تركيبونو اصلي او اساسي توکي قيdone دي او د جلا او بېلا بېلو معناگانو په غرض ځيني نور مورفيمونه (تاکيد، عدد، نوم،

()

(1)

(2)

سرينه او پسينه) ورسره يو ځای کيږي او ټول ترکیب د قید په توگه په جمله کې استعمالیږي. د پښتو ژبې قیدي ترکیبونه (Adverbial) په لاندې توگه لاندې راوړل کيږي.

الف: قید + قید = قیدي غونډ (ترکیب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا ديخوا. کښته پورته، لاندې باندې، ایلو دې پلو په تکراري توگه: اوس اوس، کله کله، ژر ژر. ورو ورو، چابک چابک، گړندی گړندی.

ب: نوم + نوم = قیدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، کلي کلي، سیندونه سیندونه، پنډ پنډ، ځولی ځولی، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قیدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوی لوی، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلی غلی، گڼ گڼ، وړان وړان، مات مات، ټوک ټوک.

د: عدد + عدد = قیدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

ه: عدد + عدد + نوم = قیدي ترکیب (غونډ).

یو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور کتابه، پنځه شپږ کاله.

و: عدد + اسم = قیدي ترکیب (غونډ).

دوه ورځې، درې میاشتې، یوه ورځ، یو ځلي.

ز: صفت + قید = ترکیب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه کښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپین سبا، توره شپه

ح: ضمیر + ضمیر = قیدي ترکیب.

څوک څوک، چا چا، څه څه، کوم کوم.

ط: صفت + صفت:

ډیر هوښیار، ښه غښتلی، توره خړه.

ق: ټاکلی ضمیر + نوم:

هر ځای، هر چپرته (مکانی قید)

هر وخت، هر کله (دزمانی قید)

ي: سرينه + نوم = مكاني قيدي تركيب.
هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مكاني، زماني
خای په خای، کور په کور، کوڅه په کوڅه، کلي په کلي، وخت په وخت، کال په کال، میاشت په
میاشت، ټک په ټک، گړی په گړی.

ل: صفت + په + صفت = حالتی قيدي تركيب: پت په پته
(عدد + په + عدد): یو په یو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قيدي تركيب:
کال تر کاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې
ن: قيد + تر + قيد:

ژر تر ژره، تل تر تله.

ق: صفت + تر + صفت: لږ تر لږه، ډېر تر ډیره.

ر: قيد + تر + نا خپلواک ضمير.

وروسته تردې يا تردې وروسته، پخوا تردې، مخکې تردې.

ش: (سرينه) سر بل په + صفت + نوم (قيد):

په بڼه توگه، په ډېره بېره

ت: (سرينه) سر بل په + نوم: په خدا، په ژړا، په مړانه، په تلوار، په منډه
 ض: سر بل په + نوم + نوم = قيدي تركيب: په منډه منډه، په دانگو دانگو، په خدا خدا، په
 ژړا ژړا، په نارو نارو، په چيغو چيغو، په کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکیبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکیبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکیبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په تركيب کې کت مټ تکرار شوي وي. لکه پورتنی ځیني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغیر سره تکرار شوي وي لکه: ټک ټوک، ډډوز، ټیل ټال.

ج: چې په دوهمې کلمې کې داول توري په ځای (م) یا (پ) یا (ب) یا (و) راوړل شوي وي لکه:

لرګي مرګي، ډوډوی موډی، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خړپړ، ژبړپړ، کلک پلک، هک پک، سوړ پوړ، خیرې ویرې، کوږ وږ، خورور، گډوډ، تور بور. د زیاتو معلوماتو د پاره وګورئ⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾.

اداتي (ارتباطي) ترکیبونه (غونډونه)

اداتي ترکیبونه ځکه ورته وایو چې له ادواتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکیبونو اسمي مرکز ضمیر یا اسم، صفت او یا کوم بل هر ډول اسمي ترکیب وي. په دې ترکیبونو کې ادا ت هم له اسم⁽⁴⁾ څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو کې استعمالیدای شي. هغه ادا ت یا توري چې په یوې جملې یا یو ترکیب کې د کلمې یا له یوه نوم څخه د مخه یا وروسته راغلی وي د هغه ټاکلی حالت او دریځ څرګندوي. دغه ادا ت چې د کلمو (نومونو) نه د مخه راشي سرینه او هغه چې وروسته راغلی وي پسینه ورته ویل کیږي.

(1) .1327

(2) .1970

(3) 1357

(4)

د پښتو ژبې په زیاتو گرامرونو کې دغه اادات د جاره، جري توري⁽⁵⁾،⁽⁶⁾ کلمات غیر متغیر⁽⁷⁾ (د مفعول توري)⁽⁸⁾ اادات یا توري⁽⁹⁾،⁽¹⁰⁾،⁽¹¹⁾ مغیره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرگنده ده، چې دغه اادات (پیشینې، پسینې) په ځانگړي توگه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله یا ترکیب کې د ناخپلواکو یا مرستیالو توکونو په توگه راځي چې معنایې د هماغو نومونو، فعلونو، قیدونو سره په استعمال کې څرگندیدای شي.

په ااداتي ترکیبونو کې هره سرینه د خاص او ټاکلي معنا د څرگندولو له کبله خاصه او ځانگړي پسینه قبلوي لیکن په پښتو ژبه کې که سرینه له پسینو سره جوړه په ترکیبونو کې برخه اخلي نوپه زیاتو مواردو کې یوازې سرینه او یا یوازې پسینه هم د مطلب ټکی بیانولی شي.

لکه: د (پرمیز باندي پرځاي که ووايو ميز باندي

1- د (ترکوره پورې پر ځاي که ووايو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب باندي پر ځاي که ووايو، پر کتاب.

3- مگر په دې لاندې مثالو کې گورو چې یوازې سرینه راوړل کیږي، خو پسینه یې عامه نه

برینې لکه: په پښو لارم.

په توره یې وواهه، په چاره یې پرې کړ، په دعا بڼه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مگر که ځینو مثالونو ته ځیر شو نو بیا گورو چې هلته دواړه توکونه (سرینه، پسینه) لږمي دي.

لکه: په کورکې، په منگي کې، په پوهه کې⁽¹⁾.

5- په ارتباطی حالت کې داسې هم لیدل کیږي، چې پسینه پرته له سرینې په ځانگړي توگه

راځي.

کورته، هغه ته، گرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

(5) () (238) .

(6) .1318

(7) .1356

(8) . (309) 1317

(9) . (30) 1327 (-1)

(10) . (6) 1343

(11) . (18) 1340

(1) :

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرينو او پسينو مثالونه د تركيبونو په توگه راوړو:
سرینه يې او پسينه يې تركيبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسينې راځي:

الف: د (په) سرينه او (کې) پسينه.

سرینه + اسمیه + پسينه.

- 1- په کورکې، په الماری کې، په افغانستان کې، په هیواد کې.
- 2- په میاشت کې، په دوبي کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.
- دلته گورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښي (مکانی، زمانی) حالت څرگندوي.
- سربېره په ظرفیت د شمولیت معنا هم لري لکه:

زه په کې نه يم: یازه په دې خبره کې نه يم. په دې برخه کې پوهاند رښتین داسې نظر څرگند کړی دی.

د ظرفیت ادات (په، کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقيقي ظرفیت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غیر حقيقي ظرفیت ښکاره کوي لکه:

- 1- سلیم په کوټې کې دی.
- 2- په اوړي کې گرمې ده.
- 3- په سلیم کې دروغ نشته.
- 4- حمید په کارکی مړنی دی.
- 5- په منډه کې تېز دی.
- 6- په پوهه کې زیات دی.
- 7- په لوستلو کې مړنی دی⁽¹⁾.

ب: د (په) سرينه او (پورې) پسينه ورپورې پيوستون ښي.

سرینه + اسمیه + پسينه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې
سرینه + ضمير + پسينه:

په تاپورې، په چاپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.
دلته گورو چې الحاقیه (پيوستون) حالت څرگندوي.

ج: د (په) سرينه او (سره) پسينه.

(1) دغه تركيب داله توب يادالي حالت ښيي.

په + اسمیه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چرې سره

(2) (په) سرینه او باندي پسینه.

دغه هم دالې حالت څرگندوي. لکه: په چاره باندي، په تیر باندي او د (باندي) پسینه د (په) سرینې سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامې او اصلي محاورې ته ځیر شو دلته د ډیرو مثالونو څخه جوتیږي چې د (په) سرینه غبرله پسینو (سره، باندي) څخه دالې حالت څرگندوي لکه:

په خوښه، په (په بیاتي) په توري، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپک، په لرگي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وگورو:

په خوښه لاړشه. په بیاتي یې پرې کړه. په توره یې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم یې ولیکه، په دستمال یې وچ کړه.

په چاکويې پرې کړه، په تور ټوپک ویشتلې راشې، په لرگي یې سرمات کړ.

(3) د (په) سرینه د نوم سره د قید معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نڅا، په بیړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نوموړې (سرینه او پسینه) د پرله پسې والي معنا څرگندوي:

(په) + اسمیه (ضمیر) + پسې:

په ملالی پسې، په او بویسې، په دوبي پسې، په گرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کار پسې.

په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسي⁽¹⁾.

دویم: د (پر= په) پښنه او (باندي) پسینه، استعلايي ادات دي چې معمولاً د پورته معنا لري.

د (پر= په) سرینې په ډېرو ځایونو کې د یوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځینو لهجو (غربي) کې

د (پر او په) د استعمال موارد بیل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثره لهجو کې (پر=په) د استعلايي

اداتو په توگه استعمالیږي البته د قرینې او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرینه د باندي پسیني سره په لاندې توگه ترکیب جوړ وي.

()

()

(1)

لکه پر دښمن باندې، پر سرحد باندې، پر لارې باندې تک راتگ، پر کتاب باندې، پر ځمکه باندې، پر زړه باندې.

ولی په دغو مثالونو کې گورو چې د (باندې) پسینه زیاتره غورځیږي او د (پر=په) سرینه پرته له پسیني (باندې) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کیږي. لکه: (سرينه + اسمیه) پر دښمن یې یرغل وکړ. پر اوږو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرمیز پروت دی، اپردیوال ځوړند دی، پر زړه یې تیاره ده، په زړه یو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسمیه + پسینه راځي په دې معنا چې د (پر) سرینه حذفیږي (غورځي) یوازې (باندې) پسینه ورسره راځي لکه: میز باندې، بام باندې، کوتې باندې، الماری باندې، زړه باندې، سرباندې، ده باندې.

درېیم: د (تر) سرینه او (لاندې) پسینه:

(تر- لاندې) استیلابي حالت ښيي یعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لاندې پسینه هیڅکله نه غورځیږي مگر د (تر) سرینه که رانه وړ له شي خو خپله معنا له لاسه نه ورکوي. اصلی صورت یې داسې دی:

الف: پښینه + اسمیه + پسینه.

ترکوتې لاندې، ترمیز لاندې، تر اوږو لاندې، چې لاس لاندې، کوتې لاندې، میز لاندې، اوږو لاندې هم راځي.

ب: (تر، پورې، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښيي.

همدارنگه نوموړي سرینې او پسیني ته د انتها یا (تم ځاي) ادات هم وایي چې د یو فعل د اظهار ختم انتها او انجام ښيي.

ترکیب یې داسې دی: تر + اسمیه + پورې:

ترکابله پورې، تر کوره پورې، تر مازیگره پورې، تر غرمې پورې، تر اوسه پورې، ترماپورې.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرگندونه کیږي.

کله هم (تر) او (پورې) په جلا توگه هم راوړل کیږي خو په معنا کې کومه نیمگرتیا نه راځي. کوره پورې، کابله پورې، غرمې پورې، ماښامه پورې، یا تر بازاره، تر کوره، تر کابله، تر غرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته یا راوړوسته (د مخه) قید سره:

تر + اسمیه + وروسته

تر غرمې وروسته، تردې وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،

د : (تر) د (ځینې، نه) سره:

دغه ادات د مقایسې مطلب څرگندوي: تر تاځینې، تر تانه، او یا خو پرته له پسینې راځي لکه:

ترتا، داکور تر هغه بڼه دی، دی تر هغه مشر دی.

دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي⁽¹⁾ ⁽²⁾.

ه: تر یوازې د سرینې په توگه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما بڼامه، ترگریوانه، ترستوني.

څلورم: د (له) سرینه (پیشینه) د لاندنیو پسینو سره راتلای شي:

الف: (له) د (خڅه، نه، ځني) سره ادات ابتدادي چې پیل ځاي یا منشایی حالت څرگندوي یعنی

د یوه کار پیل او ابتدایی.

1- له + اسمیه + خڅه 2- له + اسمیه + نه 3- له + اسمیه + ځینې.

1- له کور خڅه، 2- له کورنه، 3- له کورځني.

له بازار خڅه، له افغانستان نه، له بازار ځني

له افغانستان خڅه له، ننګرهارنه.

د (له) سرینه کله هم یوازې پرته له (خڅه، نه) پسینو خڅه استعمالیږي.

لکه: له کوره، له بڼاره ووڅه له نرخه مه وڅه.

او یا بازار خڅه، کور خڅه، میلی نه، لوبغالي نه. دلته باید ووايو چې (نه، خڅه) پسینو سره د

(را- در، وړ) ضمیرونه راځي. لکه سلیم رانه. خپه ولاړ. ټولې پیسې ورنه بې ځایه ولاړې⁽¹⁾.

الف: (له، خڅه، نه) نسبي یا مقایسي (پرتلین) مطلب هم ورکوي.

له تا خڅه، له تانه مشریم، له تا ځني وړاندې یم.

ب: (له) او (خڅه، نه) سببي علتی حالت بڼی.

له گرځیدو خڅه سترې شوم، له گرځیدو نه سترې شوم.

	4	3	2	1
	اوریدونه	له اوریدو	له اوریدونه	له اوریدو خڅه
(خڅه)				

(1) () ()

(2) ()

= : 2

له نول خخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(خخه)
له غم خخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(خخه)
1	2	3	4	
له ويرې خخه	له ويرې نه	له ويرې	ويرې نه	(خخه)
له لوړې خخه	له لوړې نه	له لوړې	لوړې نه	(خخه)
له ستړ يا خخه	له ستړ يانه	له ستړ يا	ستړ يانه	(خخه)

يادونه: پورتنې مثالونه (1-2) د پيشينو او پسينو په مرسته بشپړ تركيبونه دي. خو (3) پرته له پسينو خخه او (4) بې له پيشينو ذکر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قيد سره راځي:

(سره) د معيت او ملگرتيا ادا ت گڼل کيږي، چې د (له) او (د) سره يو ځاي استعمالیږي.

پيشينه + اسميه + پسينه:

له ځلمي سره	له خلکو سره	له دوي سره	له هغوی سره
له هر چا سره	له ټولو سره	له هيواد والو سره.	

په دغه تركيب کې پيشينه حذفيدای شي لکه: خلکو سره ملگرتيا کوي. ملالی. دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسينه معمولا راوړل کيږي. که رانه وړل شي نو بيا دغه مطلب ورځنې په لاس نه راځي. د (سره) توری که لازم الاضافه وي د ضميرونو او اسمونو سره اضافي حالت لري لکه دده قلم زما سره دی⁽¹⁾.

د: د (راهيسې، راسې) ادا ت دي چې اصلا د (له) سره يو ځاي استعمالیږي چې زماني (مهالي) قيد جوړوي. دغه ادا ت د وخت پيل او د يو فعل شروع څرگندوي لکه:

له پروسې کال راهيسې په تمه يم،
له پرونه راهيسې مانه دی ليدلي،
له ډيرو کالورا هيسې نه دي راغلي.
دی له بيگا راسې وړی دی.
او کله (راهيسې) يوازې هم راځي لکه: دی مې بيگا راسې (راهيسې) نه دی ليدلی.
ه: د پرته پسينه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا ورکوي.
لکه: له مباحثو پرته، له کوربنو پرته، له تا پرته.

دغه ترکیب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرته له تا د (له تاغیر او غیر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسینه ده، چې معمولاً پيشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهاری) لهجه کې د (و) پيشینه استعمالیږي مگر د پښتو ژبې په نورو ټولو لهجو کې یوازې (ته) کارول کیږي. په ځینو لهجو کې، د (ته) په ځای (له) یا (لره) هم راځي لکه: هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازک (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی). همدارنگه پوهاند رښتین په خپل اثر⁽²⁾ کې د (ته، له، لره) ادات د مفعولیت ادات په نامه یاد کړي دي.

لکه: سلیم ته مې خپل قلم وبانښه، ماته وگوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. یا دا قلم واخله او هغه لره یې یو سه (لره) په اشعار وکې زیات استعمالیږي.

د (ته) ادات که د مکانی او زمانی نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پای) ښيي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي. مني ته به یې بوځم. او کله (ته) د ظرفیت معنا ورکوي لکه:

سلیم د کټ سرته ناست دی او حمید یې پښوته⁽¹⁾.

دا هلك ډوډی ته ناست دی. غوږونه اوریدوله (ته) پیدا دي.

هر سړي پیدا دی خپل خپل کارلره کنه

سترگي چې پیدا دي خو دیدار لره کنه

زلفي چې ولول شي خو خپل یار لره کنه

همدارنگه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځای هم راځي لکه:

زه دا ټولې خواری تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خواری تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کوم)

. 1370 2 (2)

. 1370 1359 2 (1)

یادونه: کومه پیشینه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصلیه په نامه یادېږي او د غیر مستقیم مفعول څخه د مخه راځي او د مفعولیت معنا افاده کوي. خو زیاتره د (ته) پسینې سره استعمالېږي. لکه و ده ته ووايه چې راشي. وماته څه وايي. مگر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نوموړي مفهوم د پاره یوازې (و) پرته له پسینې هم استعمالېږي.

هرگوره چې گورم و عالم و ته حیران یم
پسینه خوله یې وما را کړ وی مې مور شوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضمیرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوږمې قلم، د زرګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زیات استعمالېږي.

(د) پیشینه پرېدلوګ دغو وروستیو معناگانو د پاره په کارېږي⁽²⁾.

الف: د خیزیا یوشي تعلق او ملکیت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.

ب: د تشبیه او مکاني اداتو سره د پیشینې په توګه:

1- د مارغونډې، د گلانو په رنگ، د ملالی په څېر، د مثال په ډول.

2- د کور دننه، د کور د باندي.

اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکیب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. یا ستا لپاره.

دوهم: فعلی غونډونه (ترکیبونه) :

د نومیزو ترکیبونو په باب مو څه ناڅه یادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلی ترکیبونو په باب یو څه رڼا واچو.

څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړي. دلته مونږ نه غواړو یوازې په دې هکله ژوره او هر اړخیزه څېړنه وکړو ځکه یوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره یو بشپړ علمي اثر لیکل کیدای شي.

د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسې نحوي ترکیبونو او ډولونو په برخه کې ځینې لیکنې شته خو د فعلی ترکیبونو په هکله کوم جلا اثر نه وینو. البته فعلی ترکیبونه د جملو د څېر

په برخه کې بنودل شوي او اشاره ورته شوي ده. ولې په ژبښودنو (گرامرونو) کې د صرف په باب کې د فعل صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبډول راغلي دي. په بېلو بېلو ماخذونو کې دغه موضوع ليدلې شو.

او په همدې ترتيب د پوهاند رشتين د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه چې د پښتو ژبې د لغت پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې يوه برخه يې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلي او هم دارنگه د حالیه او ماضیه فعلونو د جوړولو د ترکيب صورتونه په پوره توگه خپرل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوگرامر کې د فعلي ترکيبونو په باب نوموړي داسې ليکلي دي:

د پښتو فعل له ادواتو سره ترکيبېږي او هغه ادوات دا دي:

د فعل د ډول څرگندونکي ادوات: ضميري ادوات لکه: (مې، دې، يې، مو) او د نفی (نه) له دغه

راز ترکيبونو څخه دي.

الف: داسم + فعل څخه ترکيبونه چې په عين حال کې پوره جملې دي، تشکيلېږي دا ډول ادوات+ فعل، ترکيبونه هغه وخت زيات استعمالېږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادوات په يوه ټاکلي ترتيب سره استعمالېږي. څرگندوونکي ادوات يا د نورو هر ډول پسينو څخه او د مطلق فعل د تجزيه کيدونکو برخو څخه وروسته استعمالېږي لکه:

وبه گوري. را به وړم. ولاړ به شم. يو به سم.

ب: ضميري ادوات: په مرکبو ترکيبونو کې له (به) څخه سمدستي وروسته استعمالېږي لکه:

بويه مې ځي، تاسې به مو امتحان ته پرېږدئ؟ هوپرې به مورډو، ومې ويل.

ج: منفي کوونکي (نه) ادوات په ترکيبونو کې تر ټولو ادواتو وروسته راځي او د منصرف فعل د

مادې په سر کې نښلي لکه: ونه رسيدم، بونه تې (بونه ته) رابه نه وړی. رابه نه شي. و می نکړ.

وادې نه ورید، وبه يې نه تړم، پرې به مونه ږدي- د زياتو معلوماتو د پاره وگوري⁽¹⁾.

د: همدارنگه د اسم فعل د ترکيبونو ډولونه هم په گوته کوي او مثالونه يې راوړي چې دلته د

کول او کيدل د فعلونو ترکيب د (نوميزو) اسمی نومونو سره بنودلي او هم يې د (يم) (وم) کومکي

(1) 1340 (202)

فعلونو ترکیب د اقتداري او تمنایي فعلونو صورتونه د متعدي مجهولو فعلونو ترکیبونه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زیاتو معلوماتو دپاره وگوري⁽²⁾.

په فعلی ترکیبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکیب معمولاً په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکیبونه په ځانگړي توگه د گرامري مانا له مخې مانا هم څرگندوي او په ځانگړي توگه یوه جمله هم گڼله کیدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکیبونه په لاندې صورتونو سره جوړیږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بی واسطې: کتاب لوستل، آرام لټول، لیک لیکل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دریدل)، (کورته تلل)، (پرمیز باندې ایښودل)، (د ملگرو سره لیدنه کول)، (د هنر په باب خبرې کول).

2- مصدر + فعل = ترکیب: غوښتل کوم، لیدل کوي، کتل کوو، رټل کوي، جوړول یا سازول

کوم.

3- د قید + فعلی ترکیب: عادلانه چلند کول⁽¹⁾.

فعلی ترکیبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي یعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلی ترکیب (غونډ) هم ویل کیږي. که چېرې دغه فعلی ترکیبونه په جمله کې د مسند الیه (مبتدا) سره رانه شي او په جلا توگه راوړل شي نو بیا هم یوه پوره او بشپړه معنا ترېنه ترلاسه کیږي او په ځانگړي توگه جمله هم ده⁽²⁾.

ځکه په ځینو ترکیبونو کې د فعل د گرامري مشخصاتو له مخې د مبتداء یا فاعل دریغ څرگندیدای شي. د پښتو ژبې په جملو کې فعلی ترکیبونه (غونډونه Phrases) په لاندینيو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

3- قید + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

(2) (204-203)

(1) . 1966 (288-287)

(2)

1- الف: د نوم + فعل په ترکیبونو کې بشپړ فعلونه (لازمي- متعدي) فعلي ترکیبونه جوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. نارۍ وهي. قید + بشپړ فعل: پاس خيژوم. لاندې کښته کوم. وړاندې بوخم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قیدونو، اعدادو فعلي صفاتو سره د (یم)، (وم)⁽³⁾ کومکی فعلونو ترکیب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان یم، انسان یې، انسان یاست، سړي دي.
 ښځه ده. خلك یو. خبر یاست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعل: جوړیم (وم)، ناروغه دی (و). وور دی (و) وره ده (وه)، سپین دی (و)، سپینه ده (وه)، سپینې دي (وې).

3- قید + کومکی فعل: لري یم (وم)، نژدې یم (وم)، پورته دی (و) جگه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعل: یو دی (و)، یوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- دیم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توگه فعلي غونډ ونه (ترکیبونه) جوړوي:

الف: راغلی، تللی، گرځیدلی، پاڅیدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (یم) (وم).
 د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، گرځیدلې، پاڅیدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (یم، یمه) (وم، ومه) راځي.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، گرځیدلي، پاڅیدلي (يو) (وو).

ب: مفرد، راغلی، تللی، گرځیدلي، پاڅیدلي (بې، وې).
 جمع، راغلی، تللی، گرځیدلي، پاڅیدلي (یاست، یی، وی).
 ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، گرځیدلی، پاڅیدلي (دی- و).
 مفرد مونث- تللې، راغلې، راگرځیدلې، پاڅیدلې (ده) (وه).

() () (3)

د: د دریم شخص د جمع صورتونه:

مذکر: راغلي گرځيدلي، پاڅيدلي (دي) (و).

مونث: راغلي. گرځيدلي، پاڅيدلي (دي) (وي).

د متعدي فعلونو سره د کومکي فعلونو ترکیب: (وهلي دی و) (رتل شوی دی و).

په مجهول صورت کې: فعلي مجهول صفت + (یم) (وم) :

وهل شوی یم (وم)، وهلي شوي یم (وم).

د کول-کیدل فعلونو سره:

الف - اسم (نوم) + کول

متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا کوم)، (اشنا کوم)، (او به کوم)، (رنا کوي)، (تیاره کوي)، کارکوي).

ب: مصدر (فعلی نوم) + کول: لیدل کوي، خوړل کوي، سازول کوي.

ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: لیدنه، کتنه کوي، (روزنه کوي)، (ښوونه کوم)، (څورونه کوي).

د: قید + کول: (نژدې کوم)، (وړاندې کوم)، (لرې کوم)، (پورته کوم)، (نژدې کاوه) (وړاندې کاوه)، (پورته کاوه).

2- قید + فعلی نوم + کول (فعل): (له ورايه لیدل کوي)، (په سترگو خوړل کوي).

ه: عدد + کول: (يو کول)، (دوه کول)، (يو کوي)، (دوه کوي).

ترتیبی اعداد هم راځي: (لومړی کوي)، دریم کوو).

د کیدل کومکي فعل سره ترکیب:

لازمي فعل:

نوم + کیدل: (اشنا کیږي)، (رنا کیږي)، (اشنا کیدم)، (رنا کیدله).

صفت + کیدل: (لیونی کیږي)، (زړ ورکیږي)، (جوړ کیږي = جوړیږي).

قید + کیدل: (نژدې کیږي = کیده)، (تر شاکیږم = کیدم).

عدد + کیدل: (يو کیږم)، (يو کیږو)، (يو کیدو)، (دوه کیږي).

مصدر + کیدل: (کیندل کیږي)، (ساتل کیږي)، (کیندل کیده)، (ساتل کیده).

(فعلی نوم) حاصل مصدر + کیدل: (بنوونه کیږي)، (روزنه کیږي)، (پالنه کیږي)، (تولید نه کیږي).

د کرل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کیدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کرل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي⁽¹⁾.

نوم + کرل: (رڼا کرېم)، (اوبه کرېم)، (وینښ کرېم).
صفت + کرل: جوړ کرېم، (جوړ کرېو)، (سپین کرېه)، (پاک کرېم)، (وران کرېه)، (ویجاړ کرېه)، (ودان کرېه)، پخه کرېه، لوند کرېه.

قید + کرل: نژدې کرېه، لرې کرېه، پاتې کرېه، پورته کرېه، کښته کرېه.

عدد + کرل: یوکرېه، دوه کرېه، یو کرېم، دوه کرېم.

مصدر + کرل: لیدل وکړه، پاڅول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کرل: لیدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکیب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاگرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زیات شو.

قید + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد + شول: یو شو، سره یو شول، سره یوشی، دویم شو، دریم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزیاتېږي.

لیدل وشول، لیدل کتل وشو. او یا په دې توگه وپالل شو، وروزل شو⁽¹⁾.

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: لیدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توگه د پښتو ژبې زیات شمیر فعلونه د یو (اسمي، نومیز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توگه د تېرې زمانې او اوسنۍ زمانې د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکانی، توانایی، تمنایی، گومانی، احتمالی، ټینگاری) او نور د فعلی ترکیبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زمانې او اوسنۍ زمانې د ریښو څخه د کومکي

(1) () 1360 (88-87)

() + (-)

() () ()

فعلونو، ضميري ورو ستارو (فعلی خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړېږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلی غونډه يا ترکیب په نوم یادېږي.

څنگه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلی جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلی، اسمی) شاملېږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژیکي (صرفی) برخې په باب پوره ډېرې لیکنې شوي دي په دې برخه کې د پښتو ژبې گرامرونه او په خاصه توگه د لوي استاد پوهاند رشتین پښتو گرامر لومړي او دویم ټوک کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازیالوژیکي واحدونه)

اصطلاحی واحدونه هغه تعبیرونه دي چې هر ملت او اولس یې د خپل ژوندانه په چاپیریال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحیاتو په چوکاټ او چاپیریال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه یوازې په خبرواترو کې استعمالېږي بلکې په لیکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له یوې خوانه د ژبې دلغوي پانگې بشپړونکې برخه ده نو له بله پلوه یو ادبی خوند او رنگ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبک پورې تړلي نه وي، بلکې د څو سبکونو ترمنځه شریک واحدونه گڼل کېږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکیبونه ځانته جلا او بېل بېل خصوصیات لري، په دې معنا چې نحوي ترکیبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازیالوژیکي واحدونه) یو تر بله ښه توپیر لري. د نحوي ترکیبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وگورو چې دغه ژبني اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سیمانتیکي) موضوع له پلوه تریخت او غور لاندې نیول کېږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکیبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکیبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرگندونو ته ویل کېږي⁽¹⁾ چې د زمانې په اوږدو کې د خلکو له خوا منځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکیبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکیبونو اجزایو د ومره ثابتې او ټینگې اړیکې سره لري چې بېلول یې گران کار دی.

(1)

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د بنکاره کولو د پاره ورځني کارواخيستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ويونکو په حافظه کې ساتل کېږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تيار جوړ شوي لغوي ترکيب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخيستل کېږي⁽²⁾.

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تيار) شوي غونډ (ترکيب) په توگه کارول کېږي⁽³⁾ چې مجازي او کنايي معنا څرگندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نيغه (مستقيمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوټه تېره کول. ددغه ترکيب، معنا په مستقيمه توگه نه څرگندېږي مگر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو يا فريب او غولولو او وخت تيرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوبښ په بده منډل، لوی لاس لرل. په همدې توگه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانگه زياته شتمنه او بډايه ده، چې راټول او راغونډول يې ډېر زياد او کار غواړي.

يادونه: ايډيوم د معنا او سيمانتیک له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهنې يوه بېله څانگه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازيالوژي) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهنې د يوې څانگې په توگه او هم د ژبپوهنې د همدغې څانگې د څېړلو د موضوع په حيث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازيالوگيزم هم ويل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ايډيوم په نامه ياده شوې ده⁽¹⁾ دغه څانگه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکیبونه څېړي⁽²⁾.

فرازيالوژي د يوناني ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلي، نو (Phrasis) د څرگندونې معنا ورکوي او Logos د پوهنې په معنا⁽³⁾ همدارنگه په دغه باب ډيرو ژبپوهانو څرگندونې کړي دي:

الف: فرازيالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکیبونو مجموعې (غونډ) ته ويل کېږي⁽⁴⁾.

(2) 1357.

(3) ()

(1) 1355. 3 (72)

(2) 1969. (540)

(3) 1.1 " 1967 (70).

- ب: ثابت لغوي ترکیبونه فرازیا لوکیپریم (فرازیالوجی) گنیل کیپرې⁽⁵⁾.
- ج: لغوي ثابت ترکیبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازیالوگیزم په نوم یادېږي⁽⁶⁾.
- فرازیالوژیکي واحدونه چې د ایدو یوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت له مخه دغه لاندنۍ نښې لري.
- 1- ثابت داخلي ترکیب چې په گډه یوه عمومي معنا او مفهوم څرگنده وي. په اسمي او فعلی ترکیبونو کې یې اهمیت یو شان دی. فرازیالوژیکي فعلی ترکیبونه که څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپیر لري ځکه په ثابتو فعلی ترکیبونو کې ټول ترکیب یوه گډه عمومي معنا ورکوي.
- 2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړېږي چې په دغه ثابت ترکیب کې خپله لغوي معنا له لاسه ورکوي. که چېرې ددغه ثابت ترکیب واحدونه (توکي) بېل بېل معنا شي نو خپله ټاکلې فرازیالوژیکي (اصطلاحی) معنا له لاسه ورکوي.
- د بېلگې په توگه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نیول)، (پښه نیول)، (غم خوړل) (زړه خوړل). که ددغو مثالونو هره برخه یعنی هر یو توکی یې په جلا جلا توگه معنا کړو نو بیا هغه خاصه ټاکلې معنا او مطلب نه ورکوي. ځکه (لاروهل) کې د تگک معنا پرته ده په لغوی معنا سره لاز اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. یا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.
- 3- د ترکیبونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي یعنی ټول ترکیب د یوه واحد مفهوم په توگه معنا ورکوي.
- 4- په فرازیالوژیکي واحدونو کې ځیني محاورې او متلونه هم راتلای شي او همدارنگه د لیکوالو او پوهانو غوره ویناوې هم شاملې دي. لکه:
- پوره ورك دې كړه دوه كوره، د كبر كاسه نسكوره ده.
- 5- دغه ډول اصطلاحات (ترکیبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کیږي.
- 6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

(4) 1966

(5) () 1973 (69)

(6) () 1975 (143)

7- فرازیالوژیکی واحد ونه د خپل معنوي خصوصیتونو له مخې د نورو ازادو ترکیبونو څخه توپیر لري.

8- په ژبه کې دغه ترکیبونه ثابت وي. نوي نه جوړیږي خو داسې ځانگړتیا څرگندوي چې ټولنه یې په معنا باندې پوهیږي ځکه چې د ژبې د ویونکو له خوا منځ ته راغلي دي.

9- فرازیالوژیکی واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکیبونو) په څېر د ژبې په لغوي سیستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئیزاو گرامري خاصیت هم لري:

10- ثابت ترکیبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترگې نه دي تیرې دي 2- ابی مړه شوه تبه یې وشلیده.

د جوړښت له مخې کیدای شي دغه ترکیبونه ثابت نه وي خو د معنا له مخې یونه تجزیه کیدونکی ترکیب (مجموعه) گڼله کیږي. یا په بله وینا سره یوه اصطلاح د کلمو داسې یوه مجموعه (ترکیب) ده چې په نحوي چاپیریال کې بېلا بیل لفظي خپلواکي ساتلی شي. البته هر ډول گرامري تغییر په کې راتلای شي خو مشترکه گډه معنا چې ددغه (غونډ) د اجزاو څخه لاس ته راځي نه تجزیه کیدونکې معنا به وي.

د مثال په توگه که مونږ د پښتو یو څو فرازیالوژیکی واحدونه په غور سره وڅېړنو دا به جوته شي چې ځیني دغه ډول ترکیبونه ثابت او مستقیمه معنا ورځنې نه راوځي بلکې په مجازي توگه معنا ورکوي یعنی معنوي اړخ یې د ټول ترکیب نه لاس ته راغلی وي او دې سره گرامري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالی نه په جامو کې نه ځایدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپین سترگي کول، جگک لوکول. 5- په چپ اړخ پاڅیدل 6- اور په اوبو کې بلېدل.
د نومونو مثالونه:

(د اسمان کت)، (د اسمان پرک)، (نوک او اوری)، (د لستوني مار). د پورتنیو مثالونو څخه څرگندیږي چې په دغو ترکیبونو کې لغوي او گرامري تغییرنه پېښیږي. په دې معنا چې د یوې ټاکلې کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توگه: لاس وینځل یوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولو په معنا ده او یا لاس ته راوستل هم بله اصطلاح ده که ددغو پر ځای داسې وویل شي (لاسونه مینځل) یا

(لاسونوته راوستل) دلته گورو چې فرازيالوژيکي معنا له لاسه ورکوي او بيا ازاد لغوي ترکيب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکيبونه چې د يو جز په ځاي بله مترادفه کلمه راتلاي شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغييرنه پېښوي يعنې لومړۍ برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځي لکه، زړه اچول او زړه غورځول، خواسپړيدل خوايخيدل، زړه بنويدل، زړه غورځيدل. زړه لويدل، خواسپړول، خوايخول، زړه تشول، زړه سپړول يخول، همدارنگه سور شين کېدل يا سورشين اوښتل، تور سپين کيدل. تور سپين او ښتل او داسې نور.

همدارنگه داسې اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکيب دوهمه برخه يې ټاکلې او ثابته وي مگر لومړۍ برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلي وي.

1- تندر پريوتل او ټکه پريوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې گورو چې دغه لفظي تغير د اصطلاح په معنا باندې کومه اغيزه نه کوي او معنا ورسره نه اوږي، که ووايو ساړه اسويلي کول يا سوړ اسويلي کول. په نوموړي اصطلاح کې په گرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مگر بيا هم په معنا کې کوم بدلون نه ليدل کيږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح گانو کې داسې ترکيبونه هم شته دي، که د ترکيب د يوې برخې پرځاي يوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکيب په توگه به وي خو د معنا له مخې به توپير وکړي لکه:

1- هغه ترکيبونه چې لومړۍ برخه يې بدلون او دوهمه يې په خپل ځای وي، د زړه توريډل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترگي (سترگې توريډل) همدارنگه مخ (مخ توريډل) راشي نو بيا د ترکيب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکيبونه چې دوهمه برخه يې بدلون ومني خو لومړۍ برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډير توپير په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ايستل، زړه لويدل، زړه ماتيدل، زړه تشول، زړه خوريډل، زړه چاودل، يا سر (خورل، خوړول، گرځول، غږول، ماتول). لاس (لگول، اخیستل، رسيدل، پورې کول، نيول000).

په پښتو ژبه کې داسې اصطلاحگاني هم وینو برسېره پردې چې د هغو څخه مجازي او کنایي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا يا مستقیمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنایي، دوستۍ رابطې په معنا سره لکه د فلاني سره يې تاراچولی دی. ټنۍ شلول 1- د کميس ټنۍ وشليده.

2- ټنې يې سره وشلولې

دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جگړې څخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحگانې هم د نورو ازادو نحوي ترکیبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نومین): د نحوي له مخې دغه ترکیبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډ) ترکیب سره توپیرنه لري مگر په فرازیالوژیکي لحاظ بیا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا څرگندوي د مثال په توګه:

د بوډی، ټال، د گیدرواده، د شپرومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوتې مار، د عقله پلې، شین امی، نوک اووری، ټیټ وپاس، د سترگو تور، شین زمری.

2- فعلي: په پښتو ژبه کې فعلي فرازیالوکیزم په لاندې توګه پېژندل کېږي: د ټول ترکیب

(فرازیالوګیزم) نه د فعل مفهوم څرګندېږي او په جمله کې په عمومي ډول د فعل (مسند) وظیفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات یا فرازیالوژیکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکیبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نومین) او فعلي) برخو څخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکیب د (فعل- مسند، خبر) مفهوم څرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځي. د کړنې یا جریان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې یوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکیبونو په څېر د یوه فعل په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شپرومبو مچ سره داسې ترکیبونه جوړو:

1- د شپرومبو مچ دی. 2- د شپرومبو مچ کیدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازیالوژیکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازیالوکیزم جوړ وي او نومیز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکیبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانې یې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زیات دي چې پر لغوي (تحت الفظي) معنا فرازیالوژیکي معنا یې زیاته ده او عمومیت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازیالوژیکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له ټنې بیلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

3- په ځمکه غورځول اهمیت نه ورکول پر ځمکه باندې د یو شي اچول یا گذارول.

همدرانگه خبره اړول، خبره سپینول، بار درنیدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل یو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نیمگرتیا پوره کول. د کول او کېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډیر فعلي فرازیالوگیزمونه جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکیب سره فعل د (فعلی اصطلاحگانو په جوړولو کې ستره برخه لري. په دې توگه مونږ ویلی شو، چې فرازیالوژیکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړیږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه یا زیات لغتونه سره یو ځای کیږي او ټول ترکیب په مجموعي ډول یوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څېر د ژبې په لغوي سیستم کې شامل لغوي معنا معنایز گرامري خاصیت هم لري.

په پای کې بنایي یادونه وکړو چې ټول فرازیالوژیکي واحدونه⁽¹⁾ برسېره د خپلو فرازیالوژیکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظیفه هم ترسره کوي. په دې معنا چې (اسمي او فعلی) فرازیالوژیکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توگه د جملې ارکان مسند الیه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنگه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظیفه لري په خپله هر ترکیب په نحوي چاپیریال کې د بشپړې جملې په توگه هم راځي: اوبه په ډانگ بیلول، اوبه په ډانگ نه بلیږي.

1- د لستونې مار، یو اسمي فرازیالوژیکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستونې مار دی).

2- په سترگو کې خاوري اچول، په سترگو کې یې خاورې واچولې. په سترگو کې خاورې اچولې.

3- سرتندی وهل (پښیماني کول) په معنا.

ځلمی سرتندی وهي. ځلمی له خپل ورور څخه سرتندی ټکوي. (سرتکول) د شکایت په معنا. څنگه چې لیدل کیږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره ویناوې هم ثابت او ټاکلي ترکیبونه دي خو معمولا دغه ډول مفاهیم د پوره جملو په توگه راځي لکه: هم یې کړي هم یې بیي. اوبان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وایه.

(1)

درېم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملې جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملې د پېژندنې په باب مود مخه لیکنو کې زیاتې خبرې کړي دي دلته مونږ غواړو چې د جملې د جوړښت او ساختماني توکونو په باب څه ووايو.

زمونږ مطلب د جملې هغه ساختمان دی چې یوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغیدلې ده او ددغو برخو او اجزاو د څومره والي له مخې د جملې ترکیب، جوړښت، ډولونه څرگندیږي. په یوې جملې کې د کلمو، مورفیمونو اندازه او شمیر سره توپیر لري په دې معنا چې یوه جمله له دوو یا زیاتو کلمو څخه جوړه شوې ده.

د یوې جملې په جوړښت کې دغه لاندې توکونه برخه لري:

1- اصلی (خپلواک) توکونه: په دې برخه کې ټول ازاد او خپلواک مورفیمونه (نومونه دا شیاو نومونه، صفتونه، ضمیرونه، عددونه (شمیر نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستیال) یا ساده اشتقاقی، ترکیبي، قیدونه (اصلي، غیر اصلي) راځي، دلته بنایي ووايو چې دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

په ځانگړي توگه ځواب ورکوي يعنی د موضوع څرنگوالی، څومره والی، فعالیت او داسې نور مفاهيم نوموي او يا ورته اشاره کوي او يا خو هم گرامري لغوي معنا بندي.

2- مرستيال (کومکي) توکونه: په ځانگړي توگه د جملې خپلواک توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواک توکي په جلا توگه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده يوازې په جمله کې گرامري معنا رسوي. مرستيال- کومکي توکونه ورته ځکه ويلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکيبونو او جملو ترمنځ ارتباط او تړون ټينگوي، مرستيال (کومکي) (نه اوريدونکي) (نه گردانيدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پيشينې او پسینې) او داسې نور راځي. د څرگندتيا له پاره دغه لاندې بېلگه گورو:

د خلکو سره مرسته په کار ده. دغه جمله په دې توگه تجزيه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

گورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مگر په دې کې څلور خپلواک (اصلي) او نور ناخپلواک (مرستيال) توکي دي چې په دې توگه دغه جمله په لاندنيو برخو سره بېلوو:
د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند اليه (مبتدا) بڼه لري چې لومړۍ برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه گڼل کيږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. يا دا بل مثال : هغوي د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوي (فاعل) (د خلکو سره) معيتي قيد) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوي مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي) خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر يې د جملې د اجزاو سره برابر وي لکه: ليونی- راغله.

لومړۍ برخه ليونی- (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناگانې ولري د خپل نحوي دريځ له مخې د جملې بيلا بېلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

- 1- کابل د افغانستان مرکز دی.
- 2- مونږ په کابل کې اوسيزو
- 4- دغه د کابل ښار دی.
- 5- دغه لوی ښار کابل دی

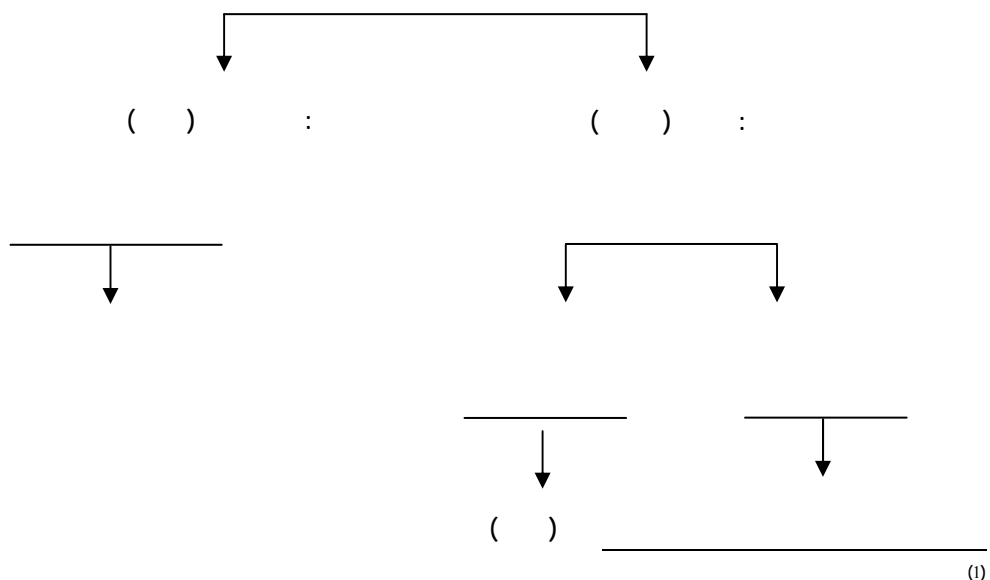
3- کابل په یوه ښکلي ښار بدلوو

6- مونږ کابل ته ځو.

دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتیب سره گورو چې، کابل 1- مسند الیه 2- ظرف مکان
 3- مفعول 4- مضاف الیه 5- خبر 6- غیر مستقیم مفعول یا (د تم ځای حالت) په توگه راغلی دی.
 د پورتنی مطلب څخه دا نتیجه ترلاسه کوو، چې په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه
 نیولې تر زیاتو تو کونو پورې رسیږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفې (ارته) جملې سره
 بېلېږي.

بیلگه : لمر راوخوت، ساړه دي، پسرلی شو. دا لنډې یادوه توکیزې جملې دي، مگر که ووايو:
 زه او زما ورور د خپلو او خپلوانو سره د هیواد ختیځې برخې ته تللي وو. نو بیا دا یوه اوږده
 (منکشفه)⁽¹⁾ جمله بلله کیږي. په دې توگه مونږ په پښتو ژبه کې د جملې اساسي برخې په ابتدا
 (مسند الیه، فاعل) او خبر (مسند، فعل) باندې بېلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړۍ درجه)
 او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توگه ښودل کیږي.

د جملې رغنده توکونه

() + +
() +

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زمانی) قید 2- (د ځای (مکانی) قید) 3- د حالت او وضعیت قید او مقیاس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او کیفیت ښيي. 4- پیل ځای چې د فعل د شروع کیدلو مبدا ورڅخه معلومیږي. 5- د مقصد سبب او کیفیت قید چې د فعل د کیدلو انتها علت سره د مقصد او ځای ښکاره کوي. 6- ملتیا چې د فاعل او مفعول ملتیا او معیت څرگندوي.

1-2-3 مطلب د قیدونو په واسطه ښودل کیږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل کیږي.

الف: د جملې اساسي برخې یا د جملې لومړۍ درجه غږي:

دا یوه څرگنده خبره ده، چې یوه جمله برسېره پر فرعي توکونو دوي اساسي برخې لري چې د دغو له پیوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې گڼلې شوي دي او داوړه برخې د یوې جملې زړې جوړوي دا ځکه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم یوه پوره او ځانگړې جمله جوړولای شي.

لکه: روښنایي راروانه ده، هیواد پرمختگ کوي. هلکان راغلل. شپه تېره شوه.

لیدل کیږي چې په هرې جملې کې د مسند الیه او مسند برخې په خپلواکه او مستقله توگه راغلي او په دغو جملو کې نورو اجزاو ته کومه اړتیا نه لیدله کیږي.

یادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځینو گرامرونو د مطالعې څخه د مسند الیه فاعل – مبتدا او مسند، فعل، خبر د اصطلاحگانو سره مخامخ شوي یو لکه دمحمد گل مومند (پښتو ژبې لیاره 1317) د پوهاند رښتین پښتو گرامر د محمد اعظم ایازي (د پښتو قاعدې 1328) د عظیم شاه خیال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جدید در تحقیق دستور زبان دري) همدارنگه د پرویز خانلري په (دستور زبان فارسي) کې د نهاد – گذاره په نامو سره راغلي دي.

په هر حال مطلب په کې ټاکلې او معینې برخې دي چې مخکې پرې غږیدلي یو. په جمله کې دغه دوي اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته یې (مسند الیه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند، فعل، خبر) وایي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند الیه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بیا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع بڼه څرګندیدای شي.

لومړی : مبتدا، مسند الیه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې یوه خپلواکه او مستقلة معنا لرونکي برخه ګڼله کیږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کیږي.

یا په بله وینا مسند الیه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ویل کیږي یعنی د یوه حکم نسبت ورته کیږي. د څوک، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند الیه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې یوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند الیه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شیانو نومونه ساکنې او بې سانومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه په ساده یا مرکبو (ترکیبې) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضمیرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغیره (غیر اصلي) حالت سره هم راځي چې دغه برخه جوړوي. همدارنګه د ارتباط له اداو سره د (Postposition, Preposition) د پیشینو او پسینو سره هم یو ځای راتلای شي، چې مثالونه به یې یو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند الیه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا یو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظیفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

لمر، پوهنه، بزرگر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند اليه، فاعل) وظيفه لري.
ب: د جمعيت نوم د مبتدا (فاعل) په توگه راغلي وي:
اولس غونډه وکړه. جرگه راغله. لښکر پرشاشو. رمه خړپرې.
ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرگند شي: غوړي توی شول. او به تويې شوې. تیل، سوځېږي. اوږه خلاص شول. غنم خلاص شول.
د: (مبتداء، فاعل) يو خاص نوم وي: بايزيد (روبنان) مسجع نثر ليکلی دی. خوشحال ختيك بڼه شعرونه ويلي دي. ميرويس (نيکه) صفويانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغی) پاڅيدلې او په زاريوې لاس په تندي کېښود

په اسمي جملو کې: درخانی د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.
ه: چې مبتدا يو مجرد (معنا) نوم وي: روغتيا لوی نعمت دی. بښيگنه بڼه ده.
2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:
بزرگان دمني په کرکيله لگيا دي. نرخونه له پخوا نه جگ لارل. يا دغه بل مثال کې:
لنډه دا چې غرونه وچر کيدل، سيندونه وشپېدل، بادونه وزغليدل، ستوري وخرخيدل، کاینات و خوځيدل، دزيږندې او ودې له مخې بنديزونه لرې شول.
3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوبنتي بڼه (مغير حالت) کې وي:
الف: مفرد مغيره شکلونه:
پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي بڼه زيږی راوړ.
ب: د جمع مغيره شکلونه:
دهقانانو د مني فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.
چرگانو بانگونه ووي. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:

الف: شخصي ضميرونه:

زه تاته په غيږ کې ځای درکوم بڼه راغلي. زه تاته ننوتې راغلی يم نو ته زماننوتې ومنه.
 دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هیواد په ستونزو لڅخه نه ده. هغه په بیړه راغله.
 شخصي ضمیرونو مغیره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:
 ما د ځان سره کرل ریبیل تاخه وکړل. ده یوه لاره جوړه کړه.
 دې هیڅ ونه ویل. هغه خیال کړی وچې دا کار ډیر اسان دی. هغې بې ځایه هلې ځلې کولې.
 ده پر خلکو ملنډې وهلې.

ج: د شخصي ضمیر جمع د مبتدا په توګه:

مونږ حقیقت لټوو. تاسو څېړنه کړې ده. دوي د رحم زړه نه لري.
 دوي د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه یې زړه سواندی انسان اخلي.
 د: استفهامي ضمیرونه د فاعل (مبتدا) په توګه:

څوک تا په کلي کې نه پرېږدي؟ څوک لټوی؟ څه کیږي؟ څومره ویل کیږي؟
 مغیره شکل: چا ولید؟ چا ولټول؟ چا بیړه وکړه؟ چا ولیکل؟
 همدارنگه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوممه ده؟
 دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟
 مغیره صورت یې: کومو بیړه درلوده؟ څوومو راوړل؟
 ه: مبهم ضمیرونه د مبتدا په توګه:

ټاکلي: څوک کار کوي او څوک ساعت تیروي. څوک راغلل او څوک رانغلل. چاکار وکړ او چاونه
 کړ. څوک به کار کوي او څوک به ساعت تیروي.
 هر څوک حاضر دي. هر چا خپله رایه وړاندې کړه.
 ناکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په سترګونه لیدل کیږي. هر څه دلته پیدا کیږي. هیچاونه
 لیدل. هیچا پاملرنه ونه کړه. یو څوک راغی، بل څوک زما په کار نه پوهیږي. کوم یوه وویل، دلته
 هیڅ نه پیدا کیږي.

یادونه: په هغو جملو کې چې ناخپلواک ضمیرونه (مې، دې، مو، یې) د فاعل په توګه وي نو بیا
 د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

کتاب مې ورکړ- قلم مې وروباڅښه، کوربې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هونبیار دي. لیونی راغی. ویده هماغسې ناخبره پاتی شو. مور د وړې له
حاله څه خبردی. پلې د سپور له حاله څه خبردی. یا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.
نسبتي صفات: کندهاری راغی. ویرجن ارمانجن ناست دی. ځمکه وال خپله ځمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلي صفت د مبتدا (فاعل) په حیث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. لیکونکی لیک لیکي. څارندوی شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توگه:

وهلی لثاست دی. رتل شوی خبرې نه کوي. ځپلی له ځان سره خبرې کوي.

-61

فعلي نومونه: اورښت کښتونه خړوبوي. لگښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره پکارده. پالنه د ماشومانو له پاره پکارده.

مصدر د مبتدا په توگه:

تیری کول لویه گناده. لیکل اسان کار نه دی. لیکلو سترې کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه
خبره نه ده.

6- مبتدا د شمیر (عدد) نوم وي:

1- په دې کې یوځي او یو راځي خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړی وايي. لومړي وویل. شپږم کوټې ته راغی. اتم لپاتی و.

3- شل په څلورو تقسیمېږي.

لس جوړه عدد دی. نولس به شل نه شي. پورتنی زیات شمیر مثالونه چې راوړل شول د ساده
توکونو په توگه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکیبي ډول هم راځي.

الف: مبتدا چې ساده جوړښت ولري: هغه زیات شمیر مثالونه چې مخکې مور اوږي وو په دغه
برخه کې راځي.

ب: ترکیبي: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زیات کلمات وي لاندې مثالونو کې یې گورو:

لومړی په ترتیب سره اول دا اضافي ترکیب⁽¹⁾ مثالونه راوړو:

- 1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.
د کابل ښار ډېر لوی شوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کینډول شو.
- 2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یو توکیزوي، مثال: د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګ ولاړ دي.
د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.
- 3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:
د پتګانومینه ښکاره ده، د زمريو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادبیانو فکر پوخ وي. د گلانو رنگ ښه ښکاري.
- 4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.
د باغ گلونه په غوړیدو شول، د مینې اوښکې په گریوان دي.
- 5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:
د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زمانې توپانونه راغلل. د امیدونو غوتۍ گل شوې
د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم) اسم او مضاف توصیفي ترکیب وي:
د پسرلې ښکلې خیره رابرخیره شوه.
د لمر تودو وړانګو په کې گرمې او تودو ښې و اچوله (نوي کال نوي زیري).
اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کېږي، چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:
د سرو گلونو کتارونه جوړ شول او د زېرو گلونو صفونه ودریدل.

(1)

:

+

:

+

:

هغه ترکیب چې صفتونه یې له دوو نه زیات وي د مبتدا په توګه راوړل کېږي یعنی مضاف الیه زیات شمیر توکي ولري.

1- دشین بڅملي ګلالي فرش موسم راغی.

2- د خوړو ارمانو، پاکومینو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل.

دویم: مبتدا (فاعل) د توصیفی ترکیب په توګه: په دې معنا چې دغه ډول ترکیبونه دیوه صفت او یوه اسم د یو ځای کیدو څخه لاس ته راغلي وي.

په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکیبېږي⁽¹⁾.

توره وریخ رابیره شوه.

خوږې نغمې د ملنګک جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلی صفتونه د موصوف سره توصیفی ترکیب د مبتدا (فاعل) په توګه:

تللې او به په بیرته نه را ګرځي. توکلې لارې بیرته نه راځي. رتل شوي هلك غلی ناست دی.

تلونکي سړي ورو ورو روان دي.

درېیم: مبتدا اشاري ترکیبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوښکې خوړونه شوه. دې زمانې د ځان سره نوي شیان راوړي دي.

اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوږه خراب دي.

دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کې. (مغیره شکل).

څلورم: عددی ترکیبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې یو ګل وغوړید. 2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.

3- پنځه کمربندونه تش شول. 4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.

5- شلم قرن دی. شمله پېړۍ ده. 6- یولس تنه سړي کار کوي.

7- درې هلکان سیند غاړې ته راغلل. 8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.

9- یو څو کاله په دغه توګه تېر شول.

یو څو کسه نارینه راغلل، یو څو خبرې به کېږي. په سلګونو خلک راغلي وو.

(1) :

...

پنځم: مبتدا (مسند اليه) عطفی ترکیب وي:

الف: (يو توكين) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت كې:

- 1- بريالی او اخك راغلل.
- 2- وړانگه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

- 1- زاړه او ځوانان د وطن د ابادۍ له پاره كار كوي. 2- گډې اووزې په مزه مزه په څرلگيا دي.
- ب: صفتونه د عطف په توگه:

- 1- وږي او تږي ناست دي.
- 2- خپل اوپردي ورنه راتول وو.
- 3- زورور او كمزوري سره معلوم دی.
- 4- زورورو او كمزورو سره معلومه كړه.
- 5- ځورونكی او خپه كوونكې خبره ده.
- 6- جوړ او روغ يې سره پرېښودل.
- 7- لائده او وچ يودي. يا وچ او لائده سره يودي.

ج: په مبتدا كې ضميرونه د عطف په ډول وي.

- 1- زه اوته به د وطن په پرمختيا كې هڅه كوو. ته او زه به سره يو ځای كار كوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما كارونه سره وويشل. دا اودی سره خور او ورور كيږي. ده او دې څه وكړل. هغه او هغې خبره پخه كړې ده. هغې او هغه خبره كړې ده.
- د جمع په توگه: تاسې او مونږ څه كوو، مونږ او تاسې ټول رانده يو. دوی او هغوي پلان جوړوي. هغوي او تاسې څه كوی.

شپږم: مبتدا، فاعل استثنایي ترکیب وي:

بې له ماتول حاضر وو. تاسی پرته له مونږ ولاړی. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غیر د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکیب وي: ستا ورور بريالی راغی.

چې گلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شيدا بلبله په خټوکي
اتم: متعدده مبتدا لرونکې جمله:

که چېرې په يوې جملې کې دوه يا زياتې مبتداگانې (فاعل) د يوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله گڼله شي.

لکه: 1- ښايستو کې مرغۍ او گلالی بلبلي خبرې شوې.

2- د هيواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

3- د پښتونځيو زده كوونكو، د دوترونو كار كوونكو، د پوهنتونو محصلانو، د كارخانو مزدورانو او كارگرانو په گډه كار كاوه.

يادونه: همدارنگه د پښتو ژبې تكراري (بشپړ او نيمگړي) تركيبونه هم د مبتدا په توگه راځي چې البته دلته يې د ټولو راوړل ډېر وخت غواړي. دغه څو مثالې راوړو:
اولسونه اولسونه تبا شول، بڼه نا بڼه گډ دي. كلي كلي نږېږي، گڼ گڼ پراته دي.
سره دوه دوه كيږي. يو يو راروان دي.

2- اخلي پخلي كيږي، سابه مابه پخيږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، فعل) هم لکه د (مبتدا، مسند اليه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند اليه حال ښکاره کوي⁽¹⁾ په جمله کې خبر دڅه کوي، څه كيږي، څه ډول (څنگه) دي. څه دي، څوک دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالونه ځواب ورکونکي دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتيجه تر لاسه کوو:

- 1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.
- 2- خبر د جوړښت له مخې ساده (يوتوکيز) مرکب (دوه توکيز، ترکيبي) او په متعدده توگه سره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توگه راوړل كيږي يا به فعلي غونډوي او يا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې يې يو پوره فعل او يا فعلي تركيب (غونډ) وي د فعلي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه يې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه ياديږي. نو په دې توگه په پښتو ژبه کې خبر په دوو ډولونو ويشل كيږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډيرو نورو ژبو لکه روسی⁽¹⁾ فارسی او داسې نورو کې هم شته او په همدغه ترتيب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا كيږي، نو په دغه اساس په پښتو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ويشلې شو:

1370

(1)

(46-43-17) 1974 .

(1)

اسمی جمله: هغې جملې ته وايي چې مسند اليه او مسند (مبتدا او خبر) يې دواړه نومونه وي يعنی د مبتدا او خبر برخې يې داسمي غونډونو (اجزاو) څخه تركيب شوي وي او د يو اسناد (کومکي فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيدا کړی وي يا په بله ژبه داسمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي⁽²⁾.

په اسمي جملو کې (خبر، مسند) د کلام بېلا بېلې اجزايې (نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غير مستقيم حالت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ديالوگ، متلونو او اصطلاحگانو کې کومکي فعلونه غورځيږي لکه: د بيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لارې مل. سردې گل بيخ دې پياز.

د مثال په توگه يو څو اسمي جملې په لاندې توگه گورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توگه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غير اصلي حالت کې د پېښينې او پسينې سره د خبر په توگه:

داړونکي ځناوران په ځنگله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توگه:

د کابل د ښار کوچې لويې دي. دغه ښار زور دی. د ظلم ماڼۍ ړنگه ده. هواروښانه ده. کتاب

پر ميز پروت دی. ښه خلک لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زور دی، ړنگه ده، روښانه ده، پرميز

پروت دی داسمي خبر په توگه پېژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توگه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل څپاندوي.

په دوبي کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه گټندوی دی. پښتانه د هيواد ساتندوی دي.

ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب څومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توگه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبر په توگه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه زه يم.

- 7- خبر اضافی ضمیر وي: دغه کور زمونږ دی. دغه کتاب ستادی. ددغه کتاب لومړی برخې زما دي.
- 8- اسمي خبر د پوښتنې (استفهامي) ضمیرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولگي کې څوم دی؟ دغه ښکلی لیک د چادی؟
- 9- عدد د مسند (خبر) په توگه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډیرې سړيې یو دی.
- 10- مصدر داسمي خبر په توگه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب یوازې او یوازې پخلا کول دي.
- 11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنۍ زړده کړه د کوچنیانو له پاره روزنه او پالنه ده.
- 12- د ترکیبونو (غونډونو) په توگه د اسمیه خبر څرگندونه:
- 1- د اضافي ترکیب په توگه:
خوشحال خان د ملک اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالگه ده.
- 2- د اضافی ضمیر ترکیب داسمي خبر په توگه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.
- د پوښتنې له پاره: دغه سړي د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟
- 3- توصیفی ترکیب د خبر په توگه: خوشحال خان ختیک پیاوړی شاعر دی. روغتیا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلې مرغۍ ده!
- همدارنگه صفات د قید په توگه هم توصیفی ترکیب جوړوي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کېږي: نن ډېره ښه توده هوا ده.
- 4- د شمیر (عددي) ترکیب په توگه د خبر څرگندونه: علم یوه ریڼا ده. یوه اوونۍ اووه ورځې ده او اووه ورځې یوه اونۍ ده. دروژې میاشت ډېرش ورځې ده. په ساعت کې اوس څلوربجې دي.
- 5- خبر د یو ظرفي ترکیب په توگه: نمراو سپوږمۍ په اسمان کې دي.
ملالۍ په کور کې ده. کتاب پرمیز باندې دی. قلم ترمیز لاندې دي.
په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

فعلی جمله: هغه جملې دي چې خبرې فعلی بشپړه بڼه ولري یعنی د فعل برخه یې اصلي فعلونه وي، یا په بله وینا فعلی جمله هغه ده، چې له پوره فاعل فعل او یا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي. په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول گرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لږمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفي) خواوې څرگندېږي. همدارنگه فعلونه د جوړښت له مخې یو توکیز (ساده) دوه توکیز (اشتقاقی، ترکیبی) وي. ترکیبی فعلونه یعنی هغه نومیز فعلونه دي چې د یو (اسم، صفت، عدد، قید، مصدر، فعلی نومونه) د کومکي (مرستیال) فعلونو په مرسته جوړېږي البته د ساده او (ترکیبی، اشتقاقی) فعلونو زیات شمیر مثالونه په زیاتو ماخذونو* کې لیدلی شو. دلته مونږ یوازې د فعلی جملو مثالونه په لاندې توگه راوړل غواړو:

ساده لږمي فعل د خبر په توگه: زه ښار ته ځم. تاریخ درومي.
 ساده متعدی فعل د خبر په توگه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.
 اشتقاقی او ترکیبی فعلونه د خبر په توگه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. لیکونه به ولیکو. له

دې اوبو، به پوریوځي.
 بل مثال: ځمکه به او به شي. ځمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کېږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.
 بریالی خپلو هیلوته نژدې کېږي. دوي په خپل کور کې آرام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوي په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نیول کېږي. څوک د کور غل نه شي نیولای.
 په دغو جملو کې لیدل کېږي چې خبر د بشپړو ترکیبونو په توگه راغلی دی.
خبر په متعدد ډول:

-
- * 1- .1327
 - 2- () 1324
 - 3- .1340
 - 4- 1360 () .

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د يوه مبتداله پاره خو خبره ذکر شوي وي، که چيرې په يوه جمله کې د يوه خبر له پاره زياتې مبتداوې راشي نو هغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنگه که په جمله کې د دوو نه زيات فعلونه (خبر) (اسمى-فعلی) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددي خبر لرونکې جملې په نامه يادېږي لکه: دى له قهره پاڅيد، کښيناست، ويي ويل:

دى د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرگندوي. لونگ پورته وغورځيد، کښته وغورځيد، له ډيره قهره غلى شو. په فعليه جمله کې د جملې اصلي توکي درې بنودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حيث د جملې مهم جز گڼل کېږي.

مفعول: هغه څوک يا شى دى چې د فعل اثر ور باندې شوى وي يا ور رسيدلى وي. مفعول د خبر بشپړونکې برخه ده. که چيرې په يوه جمله کې فعل متعدي وي يوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: بريالي... وکړه. بريالي... بوتله. دلته د مفعول شته والى چې د فعل د معنا څرگندونکى يا متممه برخه ده نه دى راغلى نو په دې توگه مطلب هم پوره نه دى رسول شوى او که ووايو بريالي يوه وکړه. يا بريالي کلبه وکړه. يا بريالي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په يو شمير هغو گرامرونو کې چې ختيځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړى گڼلى شوى دى ولې دا خبره به يو څه د غور وړ هم وي ځکه په معلوم متعدي فعل کې د فاعل شته والى، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بيا مفعول د نائب فاعل په توگه د جملې مبتدا (مسند اليه) گڼل کېږي.

په هر حال مفعول د جملې د يوه توکي په حيث د فعل متمم گڼل شوى دى په جمله کې د مفعول دريځ د هغې په نحوي موقعيت پورې اړه لري.

مستقيم او غير مستقيم (Directobject) او (Indirectobject) مفعول:

اول مستقيم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول ته نژدې مفعول هم وايي ځکه چې د فعل اثر ورباندې بې له کومې واسطې شوى وي⁽¹⁾ مفعول هغه اسمي توکى دى چې له فعل سره

نیغه او مستقیمه رابطه ولري او دغه توکی په ارتباطی حالت کې نه وي راغلی. مستقیم (نژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړیکې ساتي. مستقیم مفعول کومه خاصه نښه نه لري مگر د فعل د گردان له مخې او د جملې له ترتیب څخه پېژندل کېږي. په پښتو ژبه کې مستقیم مفعول په اصلي حالت کې راځي کوم بل خاص صورت نه لري یوازې د (زه-ته) ضمیرونه که د متعدي فعل په حال زمانه کې د مفعول په توګه راشي نو په غیر اصلي حالت سره راځي. لکه: ته ماوینې، زه تاوینم، دی تاوینی، دی ماویني).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو کې ښیو:

- 1- پښتونه! پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه.
- 2- دراديو غږ به ټیټ کړم، لکه چې دوږې راغلې، زه به کړکی هم وترم.
- 3- اوس ته غوږ ونیسه.

په دغو جملو کې خپل قام، دراديو غږ، کړکی، غوږ مستقیم مفعول دي او د فعل سره نژدې راغلي دي.

یادونه: په متعدي مجهولو فعلونو کې چې فاعل نشته، مفعول د فاعل په ځای د مسند الیه وظیفه لري. غونډه کېږي، د کورغل نه نیول کېږي.

اوس به په لاندې جملو کې د کلام اجزای (ساده، مرکب) د نژدې مفعول په توګه وګورو:

الف: ساده یا یو توکیز کلمات:

- 1- نوم (مفرد مذکر) د مفعول د په توګه:

زه کتاب لولم. ملالی کمیس وګانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذکر) د مفعول په توګه: ملیار ګلان وکرل. هغوي فکرونه په ځای کړل.

- 2- نوم (مفرد مونث) د مفعول په توګه: دې سترګه پټه کړه. هغه مڼه وخوړه.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توګه: دوي پرواقعیت باندي سترګې پټې کړلې.

- 3- ضمیر د مفعول په توګه: (1) -ده زه ولیدم. زه دی وینم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانہ

کوي. دوي مونږ ویني.

په مغیره حالت کې: دی ماخبروي، دی تا خبروي. دلته زه، دی، مونږ، تاسې، ما، تا شخصي

ضمیرونه دي د مفعول په توګه.

- 2- ملالی دا اخلی. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توگه ذکر شوي دي.
- 3- استفهامی ضميرونه د مفعول په توگه: ته څه اخلی؟ ته څوک غواړي؟ څوک ويني؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:
ستا څوک په کار دي؟ ستا کوم خوښيږي؟ ستا څومه په کار ده؟ ستا کومه خوښيږي؟ په پورتنیو مثالونو کې څه، څوک، څومره، څووم، کوم د پوښتنې ضميرونه دي د مفعول په توگه.
- 4- ټاکلي ضميرونه: ماتول وليدل. دی ټول ويني.
ناتاکلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.
- 5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوکۍ واخله او هلته يې کيږده. ته يې ويني. دی يې گوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.
يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زمانې په افعالو کې مفعولي حالت لري مگر په ماضيه فعلونو کې مفعول نه بلکې د فاعل په توگه راځي لکه (زه دې وپېژندم) دی يې وليد. زه مو خبر کړم.
- 6- صفت د مفعول په توگه: زه رنځور وينم. وږي يې بوت. زاړه يې لري کړل. کاره يې سم کړل. طبيب ناروغ وليد. يا ناروغان وليدل.
- 7- عدد د مفعول په توگه: ما يو وليد. يويې راووست. دوه يې مړه کړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنگ کړل. دويم درېيم يې وغوښت.
- 8- فاعلي صفت د مفعول په توگه: زه ليکونکي وينم چې ليکنه کوي.
- 9- مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توگه: دی ځنگله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل کوي.
ب: مستقيم مفعول د يو ترکيب په توگه:
 - 1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. گلالی د جاموغوټه پر سراينې ده.
 - 2- ملالی تور قلم وموند. مليار بنکلي گلونه کرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني. هغه خپلې ټولې زده کړې پای ته ورسولې.
 - 3- کليد افغاني د خوشحال خټک د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدي رااخيستي دي او د کتاب په وروستۍ برخه کې يې هم دوه شعرونه رانقل کړي دي.

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وگورو. په لوړ و مثالونو کې 1- اضافی ترکیب 2- توصیفی 3- عددي 4- مبهم ترکیبونه (غونډونه) دي. مفعول د بدلي ترکیب په توگه:

اول زړه بڼه کړه ديار بڼه په بوس اوکنار. دلته ديار زړه دبدل په توگه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده گذارونه د ټوپک کا.

5- مصدری ترکیبونه د مفعول په توگه: دی پر هر چا تېری کول نه غواړي. تیری کول لویه گناه ده. دی حق خوړل ناروا کارگنې. پر چا باندې سترگې سرې کول څه معنی لري. مطالعه کول گټه لري.

6- فعلی نوم (حاصل مصدر) په ترکیبی ډول: څاروي خوراک څښاک کوي. په همدې ترتیب مفعول د بشپړو او نابشپړو تکراري ترکیبونو په توگه هم راځي د مثال په توگه:

- 1- کتابونه کتابونه مې ولیکل. غرونه غرونه مې چپه کړل.
- 2- کورمور دې جوړ کړ که نه. غنم منم یې په ځای کړل. په دغو مثالونو کې زیات تاکید لیدل کیږي.

په همدې توگه ډیر نور مثالونه هم شته.

دویم ډول غیر مستقیم (لرې) مفعول:

په پښتو ژبه کې دغه ډول مفعول هم د کلام د بېلا بېلو اجزاو څخه په مغیره حالت کې د پیشینې او پسینې (Preposition او Postposition) سره په ارتباطي حالت کې راځي او په جمله کې د یوه نوم حالت او دریځ څرگندوي (ټاکي) زمونږ گرامر لیکونکو (له، ته، لره) دلرې مفعول نښې گڼلي دي. لرې مفعول د فعل سره د یوې واسطې له مخې رابطه ټینګوي. د موضوع پراخوالي له کبله مونږ د ډېرو تفصیلاتو څخه دلته تېرېږو، یوازې دومره وایو چې ددغه ډول مفعول د یو اسمي مرکز حالت داداتو له مخې څرگندېږي یعنی د کوموکو موبیشینو او پسینو سره په کوم یوه نحوي حالت کې قرار لري. د بېلگې په توگه:

اسم، ضمیر (ازاد مورفیم) + ته (پسینه):

- 1- زه تاته کتاب درکوم. 2- جرگه کلي ته ستنه شوه. بریالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له کور څخه راغلو. تاسې له دوي څخه غوښتنه وکړئ. په دغو مثالونو کې تاته، کلي ته، بریالي ته، له کور څخه، له دوي څخه ارتباطی حالت کې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

څنگه چې د جوړښت او معنا د افادې له مخې د اداتي تركيبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې ددغو تركيبونو راوړل دومره ضروري نه بريښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ويلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پېښېدو وخت، ځای، حالت، وضعیت، سبب، علت، ملتیا، تم ځای، پيل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قیدونه مفعول فيہ، د فعل مبدا او پيل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځای مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعیت او حالت د قيود و په واسطه بنسودلی شي مګر نورې ټولې برخې د ارتباطي حالت سره يادېږي. په لاندني مثال کې گورو:

د فابريکې کارگرانو پرون په فابريکه کې په تلوار له خپلې فابريکې څخه خپلو کورونو ته يو شمير ضروري شيان راټول کړل.

په دغه جمله کې د فابريکې کارگران (فاعل مغيره حالت) پرون (د زماني قيد) په فابريکې کې (مکاني قيد) له خپلې فابريکې څخه (پيل ځای) په تلوار (حالتي قيد) خپلو کورونو ته (د فعل مقصد، سبب) يو شمير ضروري شيان (مفعول) راټول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قيدونه: قيدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کېږي. څنگه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قيدونه زيات شمير نه لري خو زيات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکيبی شکل سره په جمله کې د قيد وظيفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پيشينو او پسينو سره راځي. په جمله کې قيدونه په اصلي او غير اصلي حالت سره هم راځي.

1- قيد په ساده او ترکيبی ډول: الف په جمله کې د ساده قيدونو مثالونه: مسافر ډېر تېری دی. ملنگ غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (يوستوی) قيدونو په توګه وظيفه لري.

2- په جمله کې د ترکيبی قيدونو بېلګې:

الف: قيد د يو پوره بشپړ تکراري ترکيب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راوړسيد. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځير ځير کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځير ځير سره له دې چې قيدي مطلب ورکوي خو تاکيد هم دی.

ب: چې قيد د يو منځني ارتباط په مرسته تکراري ترکیب وي. ادم خان او درخانی پت په پټه د یوبل دیدن کولو.

ج: قيد له یوه نوم او پېښینې په مرسته ترکیب وي: په 1919 کې انگریزان زمونږ له هیواد څخه په تېښته وتښتیدل.

د معنا له مخې د قيد ډولونه:

1- د حالت او څرنګوالي قيد: د فعل څرنګوالی او حالت ورځني ښکاره کیږي. دغه د څه ډول، څه قسم، څنګه سوالونو ته ځواب وايي او ددغه قيد مثالونه ډیر دي خو مونږ یې یو څو د بېلګې په توګه رااڅلو:

- 1- درخانی ناڅا په له خوبه راویښه شوه.
- 2- دوي په خوبه کار کوي. 3- له ډیره غمه په زوره خدا کوي. 4- له بېرې سمدستي وتښتید
- 5- زه خوشحال کمزوري نه یم چې به ډارکړم. په ښکاره نارې وهم چې خوله یې راکړه.
- چې یې تللم په خدا خدا دیدارته اوس یې دروممه په ژړا ژړا مزار ته.
- 6- وروغوندې پرده پورته کیږي او یو څوک نا اشنا غوندې سپی راننځي.
- 7- مونږ له تا سونه د زړه له کومې مننه کوو. 8- تورپیکۍ له خپلې خواښې سره په زوره زوره لګیا ده.

9- د سیند اوبه په کرار کرار د ځمکې تل ته لارپیدا کوي.

2- د درجې، اندازې (شمیر-کمیت) قيد:

د فعل اندازه او درجه ښيي: ملالی لږه لږه ناروغه ده. مور او زوی پنځه کاله سره ونه لیدل. ما څو ځلې درته ویلي دي چې دا ښه کار نه دی یا (خواری). په دې ورځو کې بیخي نه معلومیږي یا له سره نه ښکاري. دوي سره مونږ لږ لږ پیژنو: هیواد پرمونږ بې شانه ګران دی.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قیدونه هم د کلام له بېلا بېلو توکونو څخه جوړیږي تاسې په څه وجه مروریاست یا په څه سبب مرور یاست.

- ستاله لاسه هیڅ آرام نه کیږي.
- ماشومانو ته له بېرې خوب نه ورځي.
- دغه خلک په غلانیول شوي دي.
- دوي یې په کنځلو له کوره ویستل.

4- د مقصد قيد:

ددې قيد څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرگندېږي. د خداي د پاره راشه! ستاليدوته راغلم. ماشوم خبرو کولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره کوم. دلته د خداي له پاره، ستاليدو ته، خبرو کولوته، ستا د پاره، د قيد دنده ترسره کوي.

5- د شك قيد: خداي زده کله به راشي، گوندي سبا ته راشي. لکه چې نه راځي.

6- د تاکيد قيد: ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دی نن په خپله راغی. دغه کالي

بڼه پاک ووينځه. دغه سړي سوچ ليوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قيود:

د فعل د پېښيدو شېبه او وخت څرگندوي، د زمانې قيد هم د لفظ په لحاظ ساده او يا ترکيبي وي.

1- د ساده زمانې قيودونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دی پروڼ له ننگرهاره راغی.

نن هر څوک خپل دوست او دښمن پېژني.

په ترکيبي توگه:

په ژمي کې د کابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دی. تر اوسه پورې لږيکړه نه ده شوې. يا

تر ماښامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډير کلونه تېر شول. په يوه ورځ په يوه ساعت

کې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قيد د عطف په توگه:

مونږ شپه او ورځ کارکوو. خبره به نن او سبا کې معلومه شي.

8- د ځای قيد:

د فعل د پېښيدو ځای (چېرته، د کوم ځای نه، کوم ځای ته، په کوم ځای کې) حالتونه بڼيبي. دا

هم په ساده او ترکيبي توگه راځي.

د پيل ځای او تم ځای په توگه:

1- هورې خلک ناست دي. دورې څه کيږي. بهر ساړه دي. چېرته دې بڼه هلته دې شپه. په دغو

مثالونو کې هوري، دورې، بهر، چيرته، هلته د ځای قيود دي.

2- په ترکيبي توگه: شاته څوک ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې کوي.

له كوم ځايه راغلي، تردې ځايه پورې راغلي. په الماری کې څه شيان ځای شوي دي. په کاله کې کښینه، د سیند په غاړه یوه کښتۍ وه. د ځای قید د یوتکراري ترکیب په توګه وي:

1- ځای پر ځای ودریږه 2- کلي په کلي وگرځید 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلک خبر شول. په پښتو ژبه کې دوه یا زیات څو قیدونه د یوه فعل تابع وي او یوې ټاکلې پوښتنې ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مینه په ډیره تلو سه په بیړه بیړه یې ځانونه د گلونو د خنډیدو تماشي ته راوړسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډیر د رزاد روز دا کسوس په غاړو، د بنایسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غوړې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په گل کڅونو، د کندهار او کابل په دربارونو، د غزني په یادگارونو، د پکتیا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاریخي درو، د کسی غره او سپین غره په څوکو، د خیبر او تاتري په تړو، د سوات او بنیر په سردرو، د باګرام په باغ وېن، د چترال او گلګیت په ځنگلونو، د بستي او ګواد رپه بندرونو کښته پورته وگرځید.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډیر درزاد د روز) د حالتی قید ښودنه ده او نور ټول د ځای قیدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قید ترمنځ یو عطفی رابطه او اضافی رابطه لیدل کیږي. په پښتو ژبه کې دغه ډول متعدد قیدونه زیات مروج دي.

خلورم خپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانگړتیاوې)

د ژبې د ژبنيو فورمونو د مطالعې او خپرني څخه داسې نتيجه ترلاسه کيږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانگړتیاوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښو کې بيانول غواړو:

لومړۍ: د عروضي جنبې په باب څرگندونه:

څرگنده ده چې ډاکټرو ژبو په تېره بيا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سينټکسي) خپرني تر اوسه پوره بشپړې شوي نه دي ځکه چې تر اوسه پورې خپرونکو ژبه درسم الخط (ليک) په اساس تجزيه کړې ده، خو په ډيرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځيني داسې نحوي عناصر شته چې يوازې په تلفظ (وينا) کې څرگنديږي او په ليک کې نه څرگنديږي. له دغو څخه د خج، اهننگ، الحاق پيوستون، بيلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې ته کومه خاصه پاملرنه نه ده شوی، په تېره بيا د اهننگ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه خپرل شوې نه ده، مگر د خج و په باب په ډيرو گرامرونو کې او يا په ځانگړي توگه خواره واره مواد ليدل کيږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتين (د پښتو گرامر 1327 لومړی ټوک (12 مخ) کې د خج د اهميت او په کلمو کې د معنا و د بدلون په باب څرگندونې شوي دي. د دروند او سپک خج يادونه يې هم کړې ده. همدارنگه محمد گل مومند (د پښتو ژبې لياره) کې د خج يادونه يې هم کړې ده. د زياتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وگورئ.

د پښتو ژبې خج په باره کې خپرنه د ډاکټر بيچکا ليکنه ده، چې ترجمه يې د 1348 کال (د کابل مجلې په (2-3) گڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځينو فعلونو او ترکيبي کلمو د خج په باب ځيني ژبپوهنيز پرنسيپونه وړاندې کړي دي. د زيات تفصيل له پاره همدغه مقاله وگورئ. (خج يا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346 کال د کابل مجلې (10) گڼه چاپ د معلوماتو د پاره وگورئ. همدارنگه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونيم (غريزواحد) په باب څه ضروري څرگندونې وړاندې کول بې ځايه نه گڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غريز سيستم له پلوه پر دوو برخو بېلېږي:

یوې ته کتاريز او بلې ته سر کتاريز) وايي. کابل مجله 1355 کال لومړۍ گڼه) او يا د کتاريز او غير کتاريز په نومو سره يادېږي.

په انگليسي، روسي ژبو کې کتاريز غږونو (فونيمونو) ته Segmental او غير کتاريز غږونو ته (Suprasegmental Phonemes) وايي.

پوهاند رحيم الهام د دري ژبې د فونيمونو د تشریح په برخه کې د سيگمينټ Segment د پاره (مقطعه) او سوپر سېگمېټ (Supra Segment) د پاره عروضي اصطلاحات وضع کړي دي. کوم اصطلاحات چې بناغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنیو اصطلاحاتو له پاره ټاکلي دي. پوره سمون کولی شي. څنگه چې د پښتو ژبې ددغو اصطلاحگانو دپاره کومه خاصه نومونه نه لرونو د استعمال په ځينو برخو کې به د نوموړو اصطلاحگانو څخه گټه اخيستل هم بې ځايه نه وي.

که مونږ د پښتو ژبې (کتاريز يا غير کتاريز) اصطلاحات د انگليسي ژبې سره پرتله کړو نو کټ مټ يو ډول مفاهيم افاده کوي. د پښتو ژبې ټول واولونه او کانسو نښتونه کتاريز غږيز واحدونه (فونيمونه) دي. مگر غير کتاريز (سوپر سيگمينټ) غږونه (خج، اهننگ، لحن) غږيز واحدونه (فونيمونه) نه دي. د خج د څېړنې په برخه کې د ژبپوهانو ترمنځ د نظرونو بېلوالی ليدل کېږي. ځيني پوهان خج فونيم گڼي مگر ځيني بيا خج د فونيمونو په ډله کې نه گڼي. د دواړو نظريو خاوندان ځيني ذهني او عيني دلايل هم وړاندې کوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فونيم) ونه گڼل شي د يو څه منطقي استدلال سره سم د واقعيت څخه لرې نه گڼو د موضوع د تائيد لپاره گورو:

فونيم هغه غږيز واحد (ټوک) دی چې:

- 1- نه تجزيه کيدونکی دی 2- خپلواک دی (د مقاييسې له پلوه) 3- سيگمينټ کتاريز (مقطعی) دی
- 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونکو ژبنيو واحدونو (مورفيم، کلمه) غږيزه بڼه جوړ وي.
- 6- معنا لرونکي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غږي (الفونونه) يې په صوتي لحاظ غږيز

1- . . . () 1970

2- . . . 1970

مشابهت سره لري مگر خج دغه ټولې ځانگړتياوې نه لري، يوازې د کلمو د معنا په تغير او د غږيزې بڼې په توپير کې رول لري. د خج او فونيم يو بل څرگند او جوت توپير دادی چې خج د غږيز

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو (غریز واحدونو) یو داسې څرگندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څپه یز جوړښت کې جوتیږي.

مثلاً: د پښتو ژبې دغه کلمه (بنکاري) د فونیم له نظره (بن، ک، ا، ر، ی) برخې دي. ولې په همدې فونیم کې یو ټاکلي غږ یا خج چې پر لومړۍ یادوهمې څپې کې بنکاره کیږي. لکه د (بنکاري) په کلمه کې چې خج پر لومړۍ څپې وي نو فعل حال دی یعنی دلیدل کیږي یا څرگندیږي په معنا، ولې په دوهمې څپې باندې خج د نوم حیثیت لري یعنی بنکار کونکی. همداسې نور مثالونه.

اوس چې د سبگمینت او سوپر سیگمنت په معنا پوه شو نو راگرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو په باب د خج، اهنګ او الحاق په نومونو سره څرگندونې او څېړنې شته دي. پنزل په پښتو ژبه کې درې ډوله خجونه (دروند، منځنی متوسط) او سپک) او درې ډوله اهنګونه (جګ، منځنی، کښتني) ښودلي دي او همدرانګه وايي چې ښايي درې ډوله الحاق (خلاص Open) جزبي (فاصلوي Hyphen) او پوره (التصاقي Close) و مومو او ورپسې د خج او فونيمي تغيير، دافگسونو خج، د خج تغييرات سره د مثالونو ښودلي دي. وروسته تردې د جملو د خج او اهنګ په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضیحات ورکړي دي او د عروضي جنبې اولیک دود په باب څه خبرې هم شته دي، چې مونږ یې د موضوع د اوږدوالي له کبله ورنه تیرېږو. همدارانګه ډاکتر زیار د خبري جملو د پاره ولیدونکی او سوالی جملو لپاره جګیدونکی اهنګ په گوته کوي مگر خج یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول بېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجايي په نومو سره یې نومولی. خو دلته څه غوره هم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسو چې په جمله کې پر کلمو باندې د خج دریخ د جملو د اهنګ ټاکونکی هم وي.

خج معمولا په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکي ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګ له اوږدو ساختمانو یعنی جملو، فکرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.

اهنګ په پښتو جملو کې ژبني ارزښت لري. څنګه چې لیدل کیږي تر اوسه پورې په پښتو یا فارسي ژبو کې د اهنګ ډولونه درې یا (څلور) معیارونه په گوته شوي دي. لکه خورا جګ اهنګ، جګ اهنګ، منځنی اهنګ او ټیټ اهنګ. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:

- 1- توریکی راغله.
- 2- توریکی راغله.
- 3- توریکی راغله!
- 4- توریکی راغله!

په پورتنیو جملو کې ترتیب او تشکیلوونکي اجزاوې کټ مټ سره یوډي پرته له څلورمې جملې څخه، ولې د اهنګونو له مخې معنوي بېلوالی یې پیژندل کیږي. د نحوي تجزیې له مخې زموږ پورتنی مثالونه یعنی هره یوه جمله چې (معنوي توپیر سره لري) درې تشکیلوونکي برخې لریز دوی برخې یې په لیک کې څرګندې دي لکه:

توریکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلی برخو سره بېلېږي چې او له برخه د جملې فاعل (مسند الیه) او دوهمه برخه یې فعل (مسند) دی. دریمه برخه یې په لیک کې نه انځورېږي په دې حساب بېل بېل اهنګونه په دغو جملو کې د څلورو جملو معنا ټاکي یعنی د اهنګ توپیر د جملې د معنوي نوعیت سبب ګرځي.

په دې توګه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانګړنې په جلا توګه په ګوته کړو.

اول: د پښتو ژبې د جملو عروضی خصوصیات:

د یوې جملې د ساختمان او جوړښت په څېر نه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بیلول غواړو:

الف: اهنګ: په ژبه کې اهنګ دا وازد تیتېدو او لوړیدو یو ډول زیروم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډیرو ژبو په څېر د اهنګ مفهوم خاص ارزښت لري ځکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو یو خاص اهنګ لري. د اهنګ بدلون او توپیر د جملې د معنا د بدلون سبب ګرځي. که څه هم د جملې جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي موندلی خو همدغه اهنګ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بیلوي.

د اهنګ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سوالیه، تعجبي، ندایي باندې ویشل کیږي⁽¹⁾.

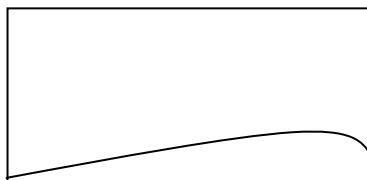
که چېرې جملې د لیک د نښو له مخې بیلې کړای شي نو دا به یوه نیمګړې هڅه وي. د جملې د ډولونو ویش د معنا له مخې د عروضي خصوصیاتو له مخې کیږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څېړل شوې که کومې ویشني شوي دي هغه هم اټکلي خبره ده مګر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموینه د جملو د عروضي ځانګړنې (اهنګ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

(1)

داهنگ له مخې وڅېړلې شي نو د جملې ډیر ډولونه به هم څرگند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دودیز ډول خبري، سوالی، تعجبی، ندایی او امری جملی د خپلواهنگو نو په مرسته بیلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جدید در تحقیق د ستور زبان دري) څخه راوړی دی.

1- خبري اهنگ: اوار پیل کیږي او بیالږ کبنته (پروت) پای ته رسیږي. البته ولیدونکی نرم اهنگ دی او په یو منځني لحن سره ویل کیږي.

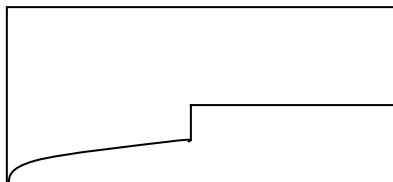
نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ بېلوالی موبودلی وي نو د خبري جملې د اهنگ د پاره Intonation=1 نښه راوړ ویا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دي مانا:
 ا د Intonation لنډیز او (C) د Construction لنډیز په توگه:
 مثال یې : عمومي بڼه، خبري جمله: IC -1

پسرلی د خپلو خوږو وړمو سره راورسید. د گلانو سرونه وړمو ورو ورو او په خیال سره ښورول.

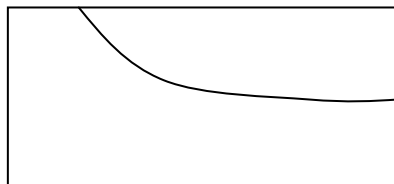
2- د پوښتنې اهنگ: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتنې کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنگ لور بیا ټیټ وي په دې توگه یې پیژنو:

IC- 2

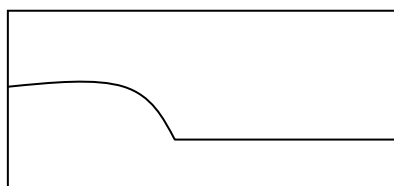

مثال:

چېرته تاسی روان یاست؟ څوک ستاسی پوښتنې ته راغلی و؟
 بل په هغو جملو کې چې استفهامیه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنگ ټیټ پیل کیږي او بیا نیغ پروت لوړ پای ته رسیږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځی؟ تاسی له مونږ سره خبرې کوئ؟

همدارنگه په داسې جملو کې چې د سوال او ځواب په توگه وي هم يو بل ډول اهننگ چې 4- IC په توگه راغلی دی. اهننگ په پای کې لوړیږي.

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسې؟

- يادونه: هغه استفهاميه جملې چې ځواب يې هويانه وي اهننگ يې جيگېدونکي وي او د نورو استفهاميه جملو اهننگ په هغه برخه کې لوړیږي چې مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.
- 3- د تعجبې جملې اهننگ: هم ټيټ پيل کيږي او بيا پورته مخ په ځور پای ته رسيږي مگر کله داسې هم پېښېږي چې لوړ پيل پريوتی پای ته رسې چې دا بيا د جملې د مطلب په ټکي پورې اړه لري.
- 1- څه کارونه يې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاکوره!

ب: په پښتو ژبه کې خج:

هره ژبه د خج ځانگړی سيستم لري او په هرې ژبې کې د خج دريځ په کلمه (لغت) او جمله کې يو له بله توپير لري. خج په بېلا بېلو ژبو کې بېلا بېلې ځانگړتياوې لري. د ژبپوهانو په نظر په نړۍ کې داسې ژبې هم شته چې خج يا لغوي خج نه لري مگر داسې نورې ژبې دي چې خج لرونکي وي دغه خج لرونکي عناصر د ځانگړو خصوصيتونو او موقعيتونو له مخې سره توپير هم لري. د نړۍ په ځينو ژبو کې لغوي خج يو معين او ټاکلی ځای لري خو په ځينو نورو ژبو کې بيا د موقعيت او ځای له مخې متحرك (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کې هره کلمه (مورفيم) ځانته ټاکلی خج لري خو دا هم بايد زياته کړو چې د ټولو کلمو د خج موقعيت يو ډول نه دی په ځينو کلمو کې پر لومړۍ څپې لکه (وسپنه، گټه) په ځينو کې

پرمخنی- خپې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځینو کلیمو پرورستنې- خپې لکه (گټه، تللی وو) خج راځي بیا ځیني کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه: خټگر، خټگره، (بښخه، بښخي، بښخو).

په وینا کې خج لرونکې خپه د بې خجه خپي خخه په دې لاندنيو خصوصیاتو سره جلا کېږي.
1- فشار 2- د اهنګ جگوالی 3- اوږدوالی. د خجنې خپې دغه ځانګړتیاوي په بیلو ژبو کې سره توپیر لري.

دلته زموږ مقصد د پښتو ژبې خجن عناصر دي، په دې توګه دغه خجن عناصر (خپې) په عمومي توګه دوي څرګندي ځانګړتیاوي لري.

1- خجنه خپه نسبت بې خجه خپې ته په زیات فشار سره ویل کېږي. 2- خجنه خپه نسبت بې خجه خپې ته اوږده ویل کېږي. ددې علت دادی چې په پښتو ژبه کې هغه واول چې خج لرونکې خپې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه خپې کې وي اوږدویل کېږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا ميکي خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنی پرکومي خپې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه خپې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج دریخ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرك (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډیر ارزښت لري، یعنی خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقی، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډیره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلی) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پر لومړۍ خپې) خاله، اشیانه.

-
- ()
 - 2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ) خپې) داوبو جاله.
 - 3- (بوره)، (خج په لومړۍ خپې) زوی مړې
 - 4- (بوره) (خج پر وروستۍ خپې) (خوږه) (قند).

بنکاري- (خج پر لومړۍ خپې) فعل = ليدل کيږي. څرگند کيږي، معلوم کيږي.
 بنکاري، (خج په وروستۍ خپې) نوم = بنکار کوونکی. (فاعلی صفت)
 تېره - (پر لومړۍ خپې) ماضي (تيره زمانه).
 تېره (پر وروستۍ خپې) د پخ ضد = تېز
 جوړه - (پر لومړۍ خپې) سوله، روغه

جوړه- (په وروستۍ خپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.

2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو گرامري معناگانې ټاکل کيږي.

ننوتل- (خج پر وروستۍ خپه) (استمراري) جمع عدد ماضي فعل

ننوتل - (خج پر لومړۍ خپې) (مطلق جمع عدد ماضي فعل).

ننوت: (خج پر وروستۍ خپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص):

ننوت: (خج پر لومړۍ خپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.

که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنی يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مگر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته دروند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيجا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورې. او لنډې ويل کيږي. همدارنگه خج په جملو کې هم اغيزه بنندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري. دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توگه.

زه کورته ځم. يا ماليک وليکه.

په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) - (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوک او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سوالیه کيږي او يا برعکس که جمله د څوک او چا په مرسته سوالیه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) - په (زه) (2) - پر (ما) باندې زيات دی.

مگر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنیو فورمونو په واسطه سوالیه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليک) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليک وليکه) کې د (کور) او (ليک) باندې زيات وي نوسوالیه جمله د

(چیري-څه) او داسې نورو فورمونو په ذریعه سوالیه کیږي. ولې که فشار پر (ځم) او (ولیکه) فعلونو باندې زیات وي نو په ځواب کې هم فشار په دغه برخه باندې راځي. یا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دویونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندې وي بیانو د پسرلي د راتګ مفهوم زیات ارزښت لري او پسرلي ته دویمه درجه ارزښت ورکول کیږي. همدغه راز په سوالیه، تعجبي، امري جملو کې دغه قاعده د تطبیق وړ ده.

ج: بیلتون او پیوستون (فصل او وصل):

بیلتون یا وقفه په ترکیب (غونډ) او جمله کې د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکیبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنگه د بیلتون (وقفې) له مخې د جملو په پای کې یوه جمله له بلې نه جلا کیږي. پیوستون یا اتصال: په ترکیبونو او جملو کې د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پیوستون ګڼل کیږي. په دې معنا سره چې دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کې دوینا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکیبونو یا جملو کې د بیلتون یا پیوستون ضرورت لیدل کیږي. دلته که د دوو توکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پای او پیل سره یو ځای جوخت وویل شي یوه معنا او که بیل او جلا یعنی په یو څه ځنډ سره وویل شي، نو مطلب بدلېږي، دلته باید دا په نظر کې ونیول شي چې مطلب او مقصد په نوموړي، جملې او یا ترکیب کې څه شی دی او یا خو په ځینو ځایونو کې ددغو عناصرو معنا ګډوډه کیږي یا خو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددې مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبې یو څو مثالونه راوړو. په دې لاندینو جملو کې بیلتون او پیوستون په بڼه توګه روښانه کیږي.

1- بریالی حیران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کې که چېرې حیران، زړور، ستومان، غمجن د جملې د مسند الیه له متعلقاتو څخه وي نو پاتې برخه یې (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي. همدارنگه یو بل مثال:

فرياد فريادي لار له دنيا نه ارماني د مرگ قاصد ته گوره راځي ناگهانه

د لومړي بيت مطلب د مخکنيو جملو په ترتيب سره پيوستون او بيلتون په توگه لولو لکه:
فرياد فريادي، فرياد، فريادي مگر په دوهم بيت کې د مرگ قاصد ته گوره راځي ناگهانه، په
اصل کې داسې لوستل کېږي. د مرگ قاصد ته يعنی وقفه (مکت) وروسته له (ته) څخه، مگر که
(ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پيوست ونه ويل شي او څه په ځنډ سره وويل شي نو بيا
پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بيا د دويم شخص ضمير په توگه مفهوم ورکوي چې د مطلب
ټکی نه دی لکه د مرگ قاصد ته گوره راځي ناگهانه.

بله نمونه: دازمانه، حيانه کوي.

بيلتون: دا زما- نه حيانه کوي (نفي، له ما څخه) مطلب دی، پيوستون: دا زمانه حيانه کوي.

دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).

په لاندې مثال کې دوه مشترک تکراري الفاظ وینو:

1- سورگل، حيران حيران کتل.

بيلتون په لومړي سرکې (سورگل) څخه وروسته يو څه ځنډ خامخا راځي چې حيران حيران کتل
د فعل قيد په تکراري توگه بڼي او د فعل له پاره پيوستون گڼل کېږي. د فاعل سره د پيوستون له
پاره سورگل حيران، حيران کتل.

چې دلته سورگل حيران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حيران د نوم (فاعل) مربوطه برخه
جوړوي او دوهم حيران د فعل سره اړيکي لري. خو که چېرې د فاعل سره جوخت ونه ويل شي نو بيا
به داسې معنا بڼندي.

1- بريالی، حيران ناست دی 2- نورگل- زړور راغی 3- سورگل، ستومان راغی 4- نورمحمد، غمجن لار.

په دې ترتيب حيران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو څخه دی يعنی د جملې د فعل
سره يې فعلي ترکیبونه جوړ کړي او قيدي معناگانې بڼندي يعنی دغه صفتونه د قيد په توگه
وظيفه ترسره کوي. يادغه لاندې ترکیبونه په جمله کې گورو.

د زړه سوي اهوڼه يې له خولې نه پورته کېږي. په دغه جمله کې دوه ځايه د فصل او وصل

مثالونه وینو:

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهوڼه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او ورپسې (اهوڼه) وويل شي نو دغه د اضافي ترکیب په توگه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د يوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکیب کې (زړه سوي) مضاف اليه او اهوڼه مضاف گڼل کېږي. خو که چيرې دا ډول ويل شي: د زړه، سوي اهوڼه نو دلته بيا (زړه) مضاف اليه او سوي اهوڼه (توصيفی ترکیب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهوڼه سم بريښي. دويم ددغه جملې د خبر برخه هم گورو.

1- له خولې نه، پورته کېږي او که بيا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کېږي) دلته بيا منفي فعل څرگندېږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دويم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصيتونه (ځانگړتياوي):

څنگه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفيمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توگه هر ترکیب ته (غونډه- جمله) پرته له نحوي ځانگړنې (خصوصياتو) څخه جمله نه شوو يلاى مگر هغه الفاظ او مورفيمونه او (غونډونه) چې يو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکیب، غونډ ورته ويلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفيمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توگه بيانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکیبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو يا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ گرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل يا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نيول کېږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) يووي يا (جمع) ډير کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد يا جمع په شکل راوړل کېږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

که فاعل بنځینه جنس وي فعل ورسره په بنځینه ډول کارول کیږي او که فاعل نارینه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارینه په ډول راوړل کیږي.

د شخص له مخې مطابقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند الیه، مبتدا) هر یو شخص (لومړۍ- دویم- درېیم) راغلی وي نو (فعل، مسند، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او گروپ پورې اړه لري. د نحوي وضعیت له مخې د پښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ویشل کیږي (لازمي او متعدي) یو: د ټولو لازمي او متعدي فعلونو په حالیه (ناتېره) گروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.

دوه: د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضیه (تېره) گروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت لیدل کیږي.

د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

الف: په لازمې فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توگه دی:
لازمي فعل په تېره زمانه کې:

- 1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.
- 2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو.
- 3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
- 4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
- 5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.
- 6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.
- 7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.
- 8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.

په دغو مثالونو کې گورو چې فعل (لازمې) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

2- لارمي فعل مطابقت په اوسنی (ناتیره) زمانه کې د فاعل سره:

- 1- زه ستالیدو له پاره راځم
 - 2- ته زما لیدو له پاره راځې
 - 3- دی، دا زما لیدو له پاره راځي
 - مونږ ستالیدو له پاره راځو.
 - تاسې زما لیدو له پاره راځئ.
 - دوي زمالیدو له پاره راځي.
- په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د درېیم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه یو ډول تصریف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنی زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله لیکم	مونږ مقاله لیکو
2- ته مقاله لیکې	تاسی مقاله لیکئ.
3- دی مقاله لیکي	دوي مقاله لیکي.
4- دا مقاله لیکي	دوی مقاله لیکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالی زه لیدم	پلوشې مونږ لیدلو
ملالی ته لیدې	ورینمینی تاسی لیدلئ.
زرمینې دی لیده	گل پانې دوي لیدل
زرمینې دا لیدله	گل پانې دوي لیدلې ⁽¹⁾ .

بله بیلگه:

(که چا خپل ځان وپېژاند، خپل تاریخ، خپل قوم، خپل هیواد یې وپېژاند خپله خاوره او خپله خټه یې وپېژند له... او که نه دغه یې ونه پېژندل نو...)

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاریخ، خپل قوم او خپل هیواد هر یو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد، مذکر ګڼل کېږي نو فعل یې هم د مفعول سره په هماغه توګه (وپېژاند)

(1)

سمون لري. او بيا (خپله خاوره) (خپله خټه) د مفعول په توگه بنځينه مفرد جنس دی او فعل يې بنځينه جنس مفرد په توگه ورسره سمون کوي.

همدارنگه (ونه پېژندل) د جمع په توگه د مخکنيو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډيرو مفعولونو سره سمون او مطابقت بنودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د فعل (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نېشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند اليه) وظيفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائيب هم وايي.

1- متعدي مجهول فعل په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړېږي. اوس نوي پلانونه جوړېږي.

تاسې ځورول کېږئ. دوي او مونږ ځورول کېږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسې) دوي او مونږ مفعول (نائب) او فعل ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول فعل په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو کورونه وساتل شول

ونه پرې شوه مضمونونه وليکل شول

ځمکه خړو به شوه ونې پرې شوې

مضمون وليکل شو ځمکې خړوې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرینه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرینه، جمع) دي. فعلونه يې هم د مفرد او جمع صورتونه بڼي. همدارنگه (ونه، ځمکه) بنځينه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د بنځينه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

يادونه:

(په پښتو ژبه کې کله په یوه مجهوله فعلی جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کېږي مگر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه یوازې د مفعول تابع گڼل کېږي⁽¹⁾ لکه:

دا لیک د ملالی له خوا لیکل شوی دی. دا لیکونه د ملالی له خوا لیکل شوي دي.
په پښتو ژبه کې د مجهول فعل یو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حیثیت لري لکه: دا هلك وهل غواړي، هلته تلل غواړي. ده وهل غوښتل.
دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنگ لري ولې چې وهونکی او تلونکی په کې نه ښکاري خو په لفظي توگه د معلوم فعل رنگ لري، خو بیا هم فعل په کې د مفعول تابع دی چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او یو اسمي جز (نوم، صفت، قید، عدد) سره یو ځای اسمي، فعلی ترکیبونه یې جوړ کړي وي چې مطلق فعلی موندل جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنۍ برخه (عنصر) صفت، قید) هم د جنس عدد له مخې د فاعل یا مفعول سره سمون ښيي.

بیلگې: د ناتیرې زمانې بشپړ شکل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمی روغ دی. ځلمی ناروغ دی. ملالی روغه ده. ملالی ناروغه ده.

د تیرې زمانې بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوی جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. کوربه روند شو. مېلمنه لمده شوه.

میلمانه لاندې شول. کوربانه راندې شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنگه فعلی صفات د نزدې او لرې تېرې زمانې په ترکیبونو کې هم داسمې صورتونو په څېر د جنس، عدد څرگندونه کوي لکه:

زه تللی یم (مذکر) زه تللې یم (مونث) یا سپړکال ښه باران وریدلی دی، سپړکال ډېره اووره وریدلې ده.

همدارنگه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت ليدل کيږي ولى په اصل کې د جملې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورايه ښکاري.

زه به ميوه پاکه کړم. زه به ناک پاک کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولى (ميوه) مفعول یې د فعل داسمي برخې (پاک) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

ځکه ميوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري او (ناک) مذکر (پاک) هم مذکر دی يا دا بل مثال د جمع په صورت کې گورو:

مونږ به ميوې پاکې کړو. زه به منې سپينې کړم.

بله مهمه خبره د مسند اليه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قيدونه د فعل د متعلقاتو په توگه راغلی وي نو دغه قيود بيا د فعل نه دمخه راځي او د فعل څرنگوالی او کیفیت ښيي. قيود د مطابقت او سمون له مخې⁽¹⁾ د فعل سره فعلی غونډ جوړوي، نوځکه که چېرې يو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قيود هم د فاعل تابع يا ورسره سمون کوي. يا په بله وينا قيدونه هم د فاعل د پاره تصريح کيږي لکه:

1- د لازمی فعل سره د قيدونو استعمال او سمون: که چېرې قيد د لازمی فعل سره راشي نو بيا قيد او لازمی فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانو کې).

مفرد - زمړک د خپلواکۍ په جشن کې توند توند گرځي (گرځيد).

ملالی د خپلې خور په واده کې توده توده گرځي (گرځيده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډگر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې گرځي. (گرځيدې).

د متعدي فعل سره د قيدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښيي او قيد د مفعول سره مطابقت څرگندوي:

زه دغه ليکوالان پاخه پيژنم

زه دغه ليکوال پوخ پيژنم

زه دغه ليکوالې پخې پيژنم

زه دغه ليکواله پخه پيژنم

(1)

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مگر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره يو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او د فعل دويم توکی يې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قيد په تيره زمانه کې:

بېلگې: ما دغه سړی پوخ وپېژند. (مفرد مذکر).

مادغه ښځه پخه وپېژنده (مفرد مونث).

مادغه هلکان پاخه وپېژندل (جمع مذکر).

مادغه تور سړی پخې وپېژندلې (جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قيد په گډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راورو:

1- ناتيره زمانه.

ډوډی، توده توده خوړ له کيږي. ډوډی، تودې تودې خوړلې کيږي.

2- تيره زمانه:

ډوډی، گانې سړې سړې خوړل کيدې. ډوډی، گانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته گورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډی، گانې مفعول (د فاعل نايب) دي نو فعل او قيود يو ځای ورسره سمون ښيي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توگه د جملو د اجزاو ترمنځ لومړی، د عدد بيا د جنس او ورپسې د شخص له مخې برابرتيا او سمون سره د مثالونو راورو:

1- په جمله کې د عدد له پلوه د ابتدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند، فعل) مطابقت:

ليدل کيږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل يا د مفعول د پاره تصريفیږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل يا مفعول سره تابعيت او مطابقت څرگندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد يا جمع وي نو فعل يا خبر هم د مفرد يا جمع په توگه راځي لکه:

1- چې (فاعل) مسند اليه) مفرد وي.

1- دی دهاتي په غوږ کې ويده دی.

3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی.

2- فاعل (مسند اليه) د جمع عددوي:

2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.

4- ځلمی گرم نه دی بلکې ملالی، گرمه ده.

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه څلورتنه شاعران تېر شوي دي.

- دوي لا خبرنه دي. دوي د چا نوکران دي.

- د پښتونخوا په سيمه کې درې لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.

- دوي لا خبرې نه وې چې کېدې روانې شوې.

د مفعول مثالونه:

ملالی کتاب ولوست (مفعول مفرد، مذکر).

اڅک کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد، مونث) ملالی کتابونه ولټول، ولوستل (مفعول جمع

مذکر).

ده کتابونه وليکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې

ولیکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا، که د جملې فاعل (مسند اليه) د جنس له پلوه بنځینه جنس وي نو

بيا (فعل، مسند) مونث راوړل کېږي. او که نارینه جنس وي نو بيا فعل مذکر کارول کېږي.

د مبتداء او خبر سمون په اسمیه او فعلیه جملو کې لازمي دی.

1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانی دوره تېره شوه. 4- ملالی په دې لاره تېره شوه.

5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانی زمانې تېرې شوې.

په اسمیه جمله کې:

1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.

په اسمیه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نو کومکي فعل د نژدې والي په

وجه د خبر تابع کېږي.

مسند اليه + مسند + اسناد

1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).

ظلم گناه ده. علم رڼا ده. علم روښنايي ده. ځورونه ظلم دی.

د فعل سمون د مفعول سره د جنس له مخې:

الف: مفعول (جمع مذکر) + فعل (جمع مذکر).

گلان وکرل شول. دیوالونه اخیږ شول.

ب: مفعول (جمع مونث) + فعل (جمع مونث).

مقالې خپرې شوې. ورځپاڼې وويشل شوې.

مفعول د (نايب فاعل) مسند اليه دنده تر سره کوي.

په ماضي متعدي معلوم فعل کې د فعل مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:

الف: فاعل + مفعول (مذکر) + فعل (مذکر).

ماليار باغونه اوبه کرل. ماليار گلان وکرل.

ب: فاعل + مفعول (مونث) + فعل (مونث).

بڼوال د گلانو غونچې جوړې کړې.

بڼوال د گلانو سرې سپينې گيډۍ راوړلې.

يادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توگه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر يا جمع مونث حکم لري او فعل ورسره په هماغه توگه سمون کوي.

الف: 1- دا چاينکونه او پيالې ماتې شوي دي. 2- پيالې او چاينکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوې دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند اليه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې فعل (مسند) بايد د هر يوه وگړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.

که په جمله کې د جملې فاعل يا مفعول (1-2-3) وگړي وي فعل ورسره سم د (1-2-3). وگړي له پاره سمون کوي.

الف: فاعل (مسند اليه) لومړي شخص + فعلی ريشه + د لومړي شخص مقيد مورفيم (فعلی خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژراته نه درځم.

په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بيلگه:

1- زه يوې فيصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کيدای نه شم.

ب: فاعل (مسند اليه) دوهم شخص + فعلی ريشه + د دويم شخص مقيد مورفيم (فعلی خاتمه) ته راغلي. چيرې تللي (تللی) وي؟ تاسې راغلي.

ج: فاعل دریم شخص + فعلی ریشه + د دریم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللي.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځینې نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کېږي.
1- په هغو جملو کې چې مسند الیه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضمیرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل یا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:

فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):

هلکان راغلل. نجونې راغللي. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).

کاغذونه پر میز پاندي پراته دي.

مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پر میز باندي پرتې دي.

دویم: په هغو جملو کې چې فاعل یا مفعول (مسند، الیه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (یو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکیب سره د قاعدې له مخې د نژدې فاعل یا نژدې مفعول تابع کېږي.

1- د مفرد په ډول نومونه د جملي مسند الیه، مسند.

د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.

یا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی یا په دې توګه:

د حمید بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.

همدارنگه په دې لاندې مثال کې هم گورو چې د جملي مسند الیه (مفعول) هم دوه نومونه

(مذکر- مونث) دي چې د جملي وروستی برخه (فعل) د نژدې مفعول سره سمون لري.

دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړي.

درېیم: که چېرې مسند الیه (فاعل) یا (مفعول) د جمع نومونه وي⁽¹⁾ د عطف په صورت کې

راشي نو بیا مسند (فعل) نژدې فاعل یا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلي.

نجونې او هلکان راغلل.

(1)

خلورم: که چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند اليه) يا نايب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توگه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توگه ورسره راځي لکه:

1- نارينه نومونه	بنځينه نومونه
نوم + او + نوم + فعل	نوم + او + نوم + فعل
اخك او بريالی لارل.	ملالی او تورييکی لارلې
زمرک او اخك راروان دي.	پاڼه او لښته راروانې دي.
	ملالی او غازي ادې د جگړې قهرمانې بنځې دي.

2- د مفعول په توگه:

فاعل + مفعول + فعل

مذکر

مونږ اخك او زمرک وليدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالی او تورييکی وليدلې

پنځم: که د جملې فاعل يا مفعول دوه نومونه يو نارينه او بل بنځينه جنس د عطف په صورت کې راغلي وي فعل د جمع مذکر په توگه راځي لکه:

فاعل

نارينه + او + بنځينه

اخك او ملالی له بنوونځي څخه راغلل.

فاعل

بنځينه نوم + او + نارينه نوم

گلالی او ځلمی له بنوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذکر) نارينه او (مونث) بنځينه

ماناک او منه وخورل

مامنه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توگه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او يا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاكې دي. او به روانې شوې

2- غنم پاك دي. په كرونده كې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده كې غنم اوږه شوي دي.

د مفعول په توگه: د جنس نومونو سره فعل د جمع (عدد، جنس) په توگه راځي لكه:

1- هغه اوبه تويې كړلې. 2- بزگر غنم وكړل. 3- په ژرنده كې غنم يې اوږه كړل.

4- په تيم كې يې تيل راوړل. 5- دوي ډير غوړي وخوړل.

اووم: كه په جمله كې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو

ټولو اعدادو سره فعل د جمع په توگه راځي لكه: دوه لارل. درې كښينا ستل. دوي پاڅيدلې. څلور- پنځه - شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توگه: دوه مې وليدل. درې مې وليدلې، څلور يې وپړخول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت فعل د جمع په توگه راځي چې مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توگه د متعدي

ماضی فعل سره راغلي وي لكه:

دوي د ځان سره بڼه كړل رييل كړي دي. مونږ ورسره ليدل كتل وكړل.

ده وهل كړيدي. هغه ښكنځل كول.

نهم: الف) كه د (څو، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توگه راشي خبر يا فعل د جمع په

توگه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

خورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو كښينا ستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دي؟ څوك ناست دي؟

ب: كه د څه، څو، څومره استفهامي ضميرونه په جمله كې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر،

فعل) جمع راځي.

1- څه دي ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وكتل.

4- څه مې وليکل يا ونه ليکل.
 5- نه يې څه وکتل او نه يې څه وليدل.
 2- څو دې راوړل؟ څو يې وخوړل؟
 3- څومره دې وژړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زيات وخوړل؟
 مرکب ترکيبي بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: يو څه مې وليکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه يې ليکلي دي.
 لسم: په هغو جملو کې چې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) د (3-2-1) شخصي ضميرونه وي په دې معنا چې د يوه نه زيات ضميرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند، فعل، خبر) د جمع په توگه راځي.

الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.

زه او ته به سره خبرې کوو.

2- لومړی شخص + او + درېيم شخص + فعل

زه او (دی يا دا) به سره گورو.

3- لومړی شخص دوهم شخص + درېيم شخص + فعل

زه ته او (دی، دا) به سبا ننگرهار ته ځو.

ب: دويم شخص + او + درېيم شخص + فعل

1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.

2- ته او هغه به راشئ.

3- (دا، دی او ته به ولاړ شئ.

په لوړ و مثالونو کې ليدل کيږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او د فعل د جمع صيغه د الف (3-2-1) مثالونو کې د لومړي شخص په توگه جمع شوی او د ب (3-2-1) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توگه راغلي دي⁽¹⁾.

ب: ترتيب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتيب مسایل:

په اصل کې ترتیب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ یو ټاکلی نظم او ترتیب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بیا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.

د یوې جملې د اجزاو د ترتیب څخه مطلب په یوې جملې کې د جملې درغنده توگونو (مورفیمونو او کلمو) د پرله پسې راوړلو ترتیب او د هغو اجزاو نظم او ترتیب چې د جملې برخې (اجزا) جوړوي په نظر کې نیول کېږي. په لاندې توگه یې شرح کوو:

اول – په پښتو ژبه کې د جملې د اساسي غړو ترتیب:

لومړی د جملې اساسي غړي (فاعل، مسند الیه) او (فعل، مسند) په پام کې نیسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دریځ په باب څرگندونه وشي بنایي دا زیاته کړو، چې په پښتو ژبه کې یوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:

الف: مبتدا (مسند الیه فاعل) چې په جمله کې دیوه اسمي توکي یا اسمي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.

ب: خبر (مسند-فعل) چې په جمله کې د یوه فعل یا فعلی غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي. په دغه اسمي او فعلی ترکیبونو (مسند الیه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو د اجزاو ترتیب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانگړنې لري.

په پښتو ژبه کې یوه ډېره لنډه جمله یوازې د یوه فعلی صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلی صورت د فعل، موند د اصل او فعلی خاتمې سره د مسند او مسند الیه وظیفه تر سره کوي.

لکه: گور + م ولاړ + و تللی + وم پاڅیدلي + یم.

(که څه هم دلته د مستقیم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).

همدارنگه د فعل سره داسې ډلو ترکیبونه اداتي ډلو ترکیبونه هر یو ځان ته یوه جمله جوړوي.

پاڅیږه! دلته راشه! خبره واروه!

لاس اوږ دوم. ورتل شو. هلته راغلی.

په لوړو مثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلی پسینو (خاتمو) په واسطه څرگندېږي. لومړي درې مثالونه د دویم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړي شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بیلگه د دویم شخص جمع جملې بڼې. په دې توگه د څرگند نوم فاعل ذکر نشته یا حذف دی.

دویم: په نحوي جوړښت کې د جملو د اجزاو (کلیمو) ترتیب:

څرگنده ده، چې په پښتو ژبه کې يوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسنند اليه او مسند) څخه جوړه يا ترکيب شوې وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل يا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نوموړو جملو فاعل ځانته او يا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند اليه (مبتدا) په توگه راځي. او که د جملې فعل متعدي مجهول وي نو بيا مفعول ځانته يا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند اليه په توگه راځي.

لازمي فعلونو کې قيدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتيکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توگه د جملې د مسند په حيث راځي. يوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکې برخې په توگه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند اليه او مسند متعلقات هر يو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نيسو.

الف: د مسند اليه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پيل يا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي يعني فاعل (مسنند اليه) اصلي زړې تر ټولو مربوطه برخو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکي لکه (صفت، عدد، نوم، ادات) راځي او په پای کې (نوم) راوړل کېږي. د مسند اليه توابع د صفت او بيان په توگه يا د تاکيد په شکل او يا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتيب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل))

(يوازې د يوه نوم په توگه) هلك + راغی.

(د نوم مربوطه برخه (صفت + نوم) - هونبنيار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قيد + صفت + نوم) ډير هونبنيار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکيد + قيد + صفت + نوم) (خورا ډير هونبنيار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکيد + قيد + صفت + نوم) يو خورا ډير هونبنيار هلك + راغی.

معينه ټاکلی عدد + توصيفی ترکيب:

اشاره + عددي مرکب ترکيب، دغه يو خورا ډير هونبنيار هلك + راغی.

په دې ترتیب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار الیه د مخه ذکر شوی دی او اړیکې ددغو ترکیبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنگه که مبتداء اضافي ترکیب وي نو د قاعدې سره سم مضاف الیه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توگه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف الیه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅید

د ځلمي کشری ورور + راغی

د ځلمي تر ټولو کشری ورور + بریالی شو

د ځلمي تر ټولو یو کشری ورور + راغی

په دغه ترکیب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضمیرونه، عددونه، قیدونه، ادات ارتیکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بیا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قیود راغلي وي هغه هم زیاتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قید ونه یوېې د زمانې او بل یې د ځای په خبر کې راغلی وي نو د زمانې قید د ځای څخه یا بل کوم قید او مفعول څخه دمخه راځي. د ځای قید کله هم د مفعول څخه وروسته راتلای شي.

لاندینی بیلگې گورو:

فاعل _____ (فعل)

زه ----- راغلم

زه ----- پرون راغلم

دی ----- پرون له ننگرهاره
 راغی
 دی ----- پرون له کندهاره کابل ته
 راغی

اخک پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغی.
 اخک له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغی.
 بل مثال: متعدي فعل:

مسند اليه _____ مسند (فعل)

فاعل	مفعول	فعل
زه	کتاب	لولم
زه	يوکتاب	لولم
زه	يو ډير بڼه کتاب	لولم
زه	نن يو ډير بڼه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې يو ډير بڼه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې د ملالی د خور هغه بڼه کتاب	لولم

د خبر په برخه کې گورو چې فعل تر ټولو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکیب یې جوړ کړی دی نو په دې اساس د دغه ترکیب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند اليه (فاعل) دريځ:

په وړاندې پانېو کې مودا څرگنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند اليه (فاعل)، د جملې په سر کې يا د جملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډيرو ځايونو کې پوره سمون لري. څنگه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډېره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډيرې بېلگې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل د جملې په سر يا په منځ کې د قیدونو څخه وروسته يا خو کله د جملې په پای کې راغلي وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند اليه (فاعل) د جملې په سر کې:

1- قافلي په کابل کې ددمې کولو په نیت واپول.

2- پښتو مرکه جوړه شوه.

3- کاروان بېرته راوگرځيد په کندهار کې يې د ميرويس او احمد شاه په لوی انگرې کې د دمې ځاي وموند.

4- د سهر سپيدې و چاودې او قافلې خپله لارو موندله.

5- رهبر د مخه شو او ننګيالی کاروان ورپسې گړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وپرکېدله ورپسې د کابل پوهنتون د باغ وبن نه پښتو (وږمه) خپره شوه.

په پورتنیو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپيدې، قافلې، رهبر، ننګيالی کاروان، د پوهنې رڼا، پښتو وږمه د جملو مسند الیه، فاعل په توگه ښودلي شو او د جملو په لومړیو (س) برخو کې راغلي دي یوازې (د پښتو وږمه) د نایب فاعل په توگه د جملې مسند الیه د قیودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځای لري.

ب: مسند الیه (فاعل) د جملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زیات اهمیت له کبله د مفعول یا قیودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غمیدلي خلك مانه دي لیدلي. د سیلاب مخه چانیولي

ده؟

2- د زمانې د قید څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سیمه او ورشو کې لکه بریننا وځلوله.

3- د مکان قیدونه وروسته: خو او شا د پښتو پیلوځي ولگیدل.

د زمان او مکان قیود یو په بل پسې د مسند الیه نه دمخه راغلي وي:

پنځه ویشته کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر گورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ

زه په ننګ بیا د افغان شوم

په لومړي بیت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو) فاعل (سازکړي) فعل.

ده ودې ته وې لیلا که له تابییل شم

د هجران په تیغ به زه په زړه غلبیل شم

ج: مسند الیه (فاعل) د جملې په پای کې:

دغه طريقه هم د پښتو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصه ممیزه ده، چې د عادي محاورو او جملو سره توپير لري.
مثال:

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرگه به يې ياد کا ډير عالم

په دويم نيم بيتي کې (ډېر عالم) د فاعل په توگه د بيت په پای کې راغلی دی.
هرگز به توبه نه کړم د ښه مخ له نندارو زه شيخان پيران دې واورې دايم وایم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستی برخې کې راغلی دی.

په پښتو کې د مسند (فعل) دريځ:

الف- : هسې خو په حقيقت کې فعل (مسند) د جملې په پای کې راځي لکه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- کوم کام چې يو ځل د ازادۍ خوند بيا مومي نو بيا هغه په خوښۍ د غلامۍ رسی پښوته نه

اچوي.

3- په سبا باندي ميرويس خان د کندهار ټول اولس راغونډ کړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ کې:

دجنون ځنځير مې پريوت وگريوان ته

چې په زړه مې ستا د زلفو سودار اغله

په اول بيت کې (پريوت) د جملې فعل دی.

ورك به نه شي له مشرقه تر مغربه

که د علم رهنما کاندي پيدا څوک

زړه زما ډک دی له مينې د وطن

خپل وطن ماته عزيز دی تر خپل تن

ج: مسند (فعل) راتگ د جملې په سر کې:

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتیب زیات لیدل کیږي مگر کله هم پرته له شعر څخه په ځینو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به یې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس یو څو نور مثالونه راوړو.

راغله لیونی لیلیا په ناز
بنکار کوي د زړونو لکه باز

دلته (راغله) او (بنکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلی دی.
یا: یم اتل د زما نوزه د تاریخ د کار ناموزه

درېیم: په پښتو ژبه کې د جملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرله پسې والی قاعدې:

الف: دلته باید ووايو چې د جملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمو ترتیب ډیر ساده او اسان دی او د جملې برخې، اول مسند الیه بیا مسند او درېیم (ربط) (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلی جملې وي په ساده او ازادو جملو کې لومړی فاعل بیا فعل یا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځي مگر په مقیدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانی 3- مکانی 4- نور قیدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې گورو:

1- فاعل	فعل (لزمی، متعدي)
ټول	راغلل
2- فاعل	مفعول - فعل
بلبلان	نغمې وايي
3- فاعل	غیر صریح مفعول، صریح مفعول- فعل
بریالی	ماته یو قلم، راکړ.
4- فاعل + قید زمان + قید مکان + غیر صریح مفعول + صریح مفعول + فعل	
بریالی	نن
	دلته
	ماته
	کتابونه
	راکړل

5- فاعل + قيد زمان + د مکان قيد + د حالت قيد + مفعول + فعل

بريالی نن دلته ژر ژر کتابونه غونډوي
په دې توگه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کيږي. لومړی د ظرف قيدونه بيانور
قيدونه او مفعول راځي او په پای کې فعل راځي.
په هغو جملو کې چې د زمانې او ځای قيدونه راغلي وي، د زمانې قيد تر مکانې قيد د مخه
راوړل کيږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قيد زمان، حالت، پيل ځای، تم ځای، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهميت له مخې وړاندې وروسته
کيداي شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دې توگه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار د يوه دوکاندار څخه خپل زوي ته يو کتاب واخيست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځای مفعول راوړل کيږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مگر
شمير يې لږ دی.

ملالی پرون په کور کې ورتل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص يعنی پوهمن وي نو هغه د فعل د نورو مربوطاتو څخه د
مخه راوړل کيږي لکه:

ما ځلمی له ځانه سره بازار ته بوت

زه توريالی له ځانه سره کور ته بيايم

ما توريالی د کار له پاره د ځان سره راوستی دی.

ما توريالی د بريالي سره يو ځای مکتب ته استولی دی.

په دې صورت کې علتې او معيتې قيدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

3- په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د تاکید او یاد زیاتې توجه دراکړځولو له پاره وړاندې وروسته کېږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کېږي ولې د زیاتې توجه او اهمیت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.

لکه: د کندهار زور بنار احمد شاه بابا جوړ کړ.

یا دا بل مثال: د گلانو سرونه وړمو ورو ورو او په خیال سره ښورول. زما کتاب تا چاته ورکړ.

په دې جملو کې د کندهار زور بنار، د گلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کېږي او تر فاعل د

مخه راغلي دي.

4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواک ضمیرونه وي د شخصي ضمیر د غیر اصلی

حالت په ځای راغلی وي نو مفعول ترېنه د مخه راځي. د پښو تریامې تر غورې شوه. دوي مې

ولیدل. او به دې راوړې. دی دې ولید.

5- همدرانګه په جمله کې د مفعول او فعل ترتیب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلی

خاتمی (پسینی) په واسطه څرګند شوي وي. لکه: سپری وینم. ډوډی وخوره. د تاکید له پاره:

څه وینی؟

6- په هغو جملو کې چې مستقیم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواک ضمیروي فعل بیا د

مفعول نه دمخه وي لکه وینم دې، لیکم یې، گورم دې، جوړوم یې، پاڅوم یې.

7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانې، مکانې او نور قیدونه د اهمیت له مخې

د جملې په سر کې د فاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چېرې تللی وي. پرون زه په کور کې وم.

په هیواد کې څوک کار کوي. په هیواد کې خلک کار کوي. په فابریکه کې کارشته. ددغه ځای

په ښکلي درې کې یو اولس ودان و. په منډه کې څوک لومړي شول. په منډه کې زمړک لومړی شو.

په امریه جملو کې هم د ظرف قیدونه اول راځي بیا نور قیدونه او په پای کې مفعول او فعل

راځي. سبا ته په بازار کې ماته یو ښه قلم واخله. سبا ته د سلیم سره زمونږ ځای ته راشه!

د پښتو ژبې د جملو په اجزا و کې لري والی او نژدې والی (Contiuguos) او (Noncontiuguos)

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادېږي ولې که چېرې دغه نوموړې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې او ددوي ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړای دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلري والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووايو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.
مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستی کوي
زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غږو تر منځ هغه لری والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلي شم. چې په واقعیت کې (ویلي شم) د خپل ځای څخه لومړی برخې ته لیرې کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لری دی.

بل مثال:

راغله لیونۍ لیلایه ناز
ښکار کوي د زړونو لکه باز

دلته گورو چې د (ليونۍ ليللا) تركيب سره نژدې معين تركيب جوړ كړي ولي فعل ورڅخه د مخه راغلي خو د فعل متعلق قيد (په ناز) د خپل كاوندې (فعل) څخه لري راغلي دي يعنې د بيت په سر كې (راغله) فعل او (په ناز) قيد د بيت په پاي كې چې دغه فاصله ددوي ترمنځ لري والي بيانوي البته په عادي جمله كې د فعل سره د قيد جوخت والي ضروري دي، چې په نثري ژبه كې به داسې وايو: ليونۍ ليللا په ناز راغله. او په دويمه مسره كې هم دغه تركيب (د زرونو بنكار كوي) سره لري وينو په دې معنا چې ددغه تركيب د مضاف اليه برخه له خپله تركيبه فاصله (لري والي) پيدا كړي او وروسته راغلي دي.

3- د بلبلو له نظره گلوته گوره

ليلي نه ده چاليدلې بې مجنونه

په دويمه مسره كې دغه موضوع څرگندېږي:

په اصل كې يو استثنايي تركيب دي يعنې بې مجنونه ليلي ددغه تركيب لومړۍ برخه د ځاي په تغيير سره د بيت په پاي كې راغلي چې ددغه تركيب د اجزاو ترمنځ لري والي وينو. همدارنگه په مركبو جملو كې هم مبتدا له خبر څخه په يوه لري فاصله كې واقع كيږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلې وي په دې نسبت د فاعل او فعل لري والي وينو.

4- خوشحال خټك پخوا تر دې چې په گواليار كې بندي شي له اورنگك زيب سره په داسې ميرانه چې ساري نه درلود جنگ وكړ.

5- زه خوړلي منگرو زلفو ستايم. په دغه مثال كې د يوې خوا څخه (خوړلي) فعلي صفت د خپل كومكې فعل (يم) څخه لري والي لري⁽¹⁾.

ج: د پښتو ژبې په جملو كې ځينو نحوي او سبكي بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توكونو وړاندې او وروسته كيدل: كه چېرې په يوې جملې كې د توكونو (اجزاو) ترتيب وړاندې يا وروسته شوي وي نو د برخو (توكونو) د ترتيب موضوع به برسېره د نحوي رابطې په

(1)

درلودلو سره يوه بله ځانگړتيا هم څرگندولی شي، چې د موضوع په مشخصوالي، اهميت، د يوه ليکوال ياد يوه شخص د وينا په خاص سبک پورې اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وینو چې په هغه کې فعل د خپل فاعل (مسند الیه) نه دمخه راغلی وي او یا دا چې د مسند الیه او مسند اجزا د خپل ځانگړي ترتیب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عملیې ته Inverse وایي.

دلته مونږ لومړی د مسند (فعل) وړاندې والی له مسند الیه څخه په گوته کوو: وینو چې په عادي جملو کې مسند (فعل) وروسته د مسند الیه (فاعل) څخه راځي او معمولا په پښتو ژبه کې فعل د جملې په پای کې راوړل کیږي مگر کله داسې هم کیږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځینو مواردو کې فعل (مسند) دمخه راځي.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډیر اهمیت ولري او توجه دورگرځولو له پاره مسند دمخه راځي⁽¹⁾.

واورئ خبرونه! هلې وتری ملاوي! وغړوی سترگې! لرې شی له مخې!

د قید سره هم داسې وي اوس واورئ خبرونه!

2- د تاکید له پاره: لرې کره دا جاهلان د دفتر د مخی نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د بنار هوتلو نوکې مزې!

4- د خبر داری په مقصد: وساته ځان! پام کوه وروره! گوره اوردی!

5- د دعا اوبنیرا په وخت کې لوی شی هلکه! میراث شی خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفې ساختمان ولري هم بدلونه د فعل په ترکیب کې وینو

داسې څوک نه ووچې پرده یې بدنه ویلو او ددې د پاره یې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې

بدلونه ښکاري. گوري نه چې څه کوي. کاکا چپ شه څه وایه مه!

تاکید امر: زه مېلمه سړی یم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنگه په هغه مرکبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول کومکي فعل په مرسته جوړ

وي د (نه) ادات سره په دې توگه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

سره ددې چې دی جوړ شوی وځونه شو گرځیدلای.

چې دغه ترکیب په دې توگه (گرځیدلای نه شو) هم راځي.

2- سره د خپلو نه شوگرځیدلای.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) لیدلای شو. یعنی د خپلو سره په

ځاي (سره د خپلو) راغلی دی.

8- قیود، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کیږي لاندې مثالونه وگورئ.

1- لاس په نامه شو ورته
2- واړه واړه رومالونه دي ورسره.

چې دا حال دی نو بیا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

پنځم څپرکی

د جولي (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:
په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو ویشل کېږي:

1- یوستوي (ساده) 2- غبرګه (مرکبه)

اول یوستوي (ساده) جمله:

کومه پېژندنه (تعریف) چې مود مخه د جملې په باب کې دی یوستوي (ساده) جمله هم هماغه تعریف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د یوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړیکې ونه لري یا دا چې له یو فعل او فاعل یا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخې په (لنډه) او (اوږده) باندې بېلېږي. د مخکنیو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتیجه تر لاسه کېږي، چې په پښتو ژبه کې یوستوي جملې په خپل نحوي چاپیریال کې په لنډو او اوږدو (ارته) ویشلې شوي دي.

الف: یوستوي (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې یې د یوه مستقل مورفیم (کلمې) او یا ساده غونډونو څخه رغیدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) یا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی. 2- گلان وغوړیدل 3- ژېړی لمر په غرغرو دی.

خو کلونه تېر شول.

ب: یوستوي اوږده (ارته) جمله! چې د جملې اساسي برخې هر یو (مسند الیه، مسند) د خو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه بابا په دوا به کې د فوځ په تنظیم، ترتیب، روزنه او د خوراکي موادو په تیارولو بوخت و.

دلته دغه وروستی برخه د یوه اوږده ترکیب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښيي.

- د ستارنامه د خوشحال خان خټک د نثر يو غوره او مشهور کتاب دی.
 - د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دريم ټولگي محصلينو نن په اتو بجو د کابل پوهنتون په کتابتون کې ستره او درنه مشاعره وکړه.

په دغه دويم مثال کې د جملې د ابتدا او خبر دواړه برخې د ډيروتوکونو څخه رغيدلي او اوږده يوستوي جمله گڼله کيږي، چې زيات مثالونه يې په گوته کولی شو. اوس مو چې د ساده جملو يادونه وکړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونو ته هم يوه لنډه اشاره غوندې وکړو:

د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه کې د جملې معنوي ویش د عروضي خصوصياتو له مخې بڼه پېژندلې کيږي. څنگه چې د مخه موهم يادونه وکړه، چې دغه عروضي برخه پوره نه ده خپرل شوې. مونږ دلته په لنډه توگه د عروضي او نحوي خصوصياتو په نظر کې نيولو سره داسې يادونه کوو:

په پښتو ژبه کې د ليکلي او شفاهي موادو په تائيد جملې په خبري (بياني)، انشايي (ناخبري) او داسې نورو باندې جلا شوي دي. د ځينو ماخذونو په اتيار د جملې ډولونه (خبري، سوالی، امری، تعجبی)⁽¹⁾ بنودلي دي ولی بيا ځينو (بياني، سوالی، امری، خطابي)⁽²⁾ په ډول راوړي دي. همدرانگه پوهاند رښتين جملې په خبريه او انشايي سره جلا کړي دي چې په انشايي جملو کې بيا استفهامي، امریه، تمنايي، ندايي، قسمي، تعجبی، شکي، توبيخي، او تاکيدي بنودلي دي⁽³⁾.

مونږ د معنا له مخې يوستوي جملې په لاندې توگه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د يوشي د حال او کيفيت بيان کوي. يا په بله وينا په هغې

کې فکر د خبر په توگه بيانېږي چې ددغې جملې په پای کې دليک نخبه (ټکی) راځي. لکه: ملالی د ميوند د جگړې زمری وه.

د ستارنامې نثر يو عادي او ازاد نثر دی. (توريالی پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېلېږي:

(1) . 11 1352

(2) . (35-21) 1360

(3) 1370 2

دغه جملې د نورو څخه داهنگ، تون له مخې توپير پرې. په دغه ډول جملو کې ممکنه ده د اهننگ فشار لوړوالی د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توگه اهننگ يې ټيټېدونکی دی.

په خبري جمله کې يو واقعيت، پدیده، پېښه او داسې نور حالتونه په مثبت يا منفي توگه بيانېږي او په لاندې توگه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبت جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دی.

ملالی کرکی پورې کوي.

دلته د کرکی پوري کول د ملالی له خوا يو حقيقت دی چې بيانېږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغه د (خو) ادات ورسره زيات راوړل کېږي. وطن خو زمونږ مور اوپلار دی. دا خو څه څرگنده خبره نده. دا خو څه گرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفي خبري جمله: د هغه واقعيت پدې اظهاریه ده چې په واقعيت کې موجوده

نه وي يا شته والی يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفي) ادات د فعل يا کومکي فعل نه د مخه راځي.

1- ستالیک نه دی راغلی، دلته رڼا نشته، څوک کار نه کوي.

دوهم ناخبري:

1- د پوښتني جمله: دويونکي مطلب او مقصد سوال او پوښتنه وي. د يوه شخص يا يوې

موضوع يا يو ځاي او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او دغه ډول جملې د ځواب غوښتونکې هم دي.

ددغو جملو مهمه ځانگړنه د ويلو خاص اهننگ او فشار دی د غږ په لوړوالي پورې اړه لري او

په ليک دود کې د پوښتني نښه د جملې په پای کې ايښودل کېږي.

سوالیه د خبري جملو څخه د اهننگ په توپير هم بېلېږي.

1- ښه گلونه يې وکرل، (خبري) 2- ښه گلونه يې وکرل؟ (سوالیه) د فشار اهننگ لوړوالی

دجملې په سر يا پای کې راځي.

دا خلك ویده دي. دا خلك ویده دي؟ دا خلك ویده دي؟ په کوټه کې ته وي؟

2- د پوښتنې دا داتور په راوړلو سره:

الف: د يو شخص يا شخص د ټاکلو او پېژندلو لپاره:

2] څوک پرون راغی؟ پرون څوک راتمی؟ چا کتاب راوړی و؟ کتاب چا راوړی و؟

2- ته څوک يې؟ دا څنگه قام خادم يې؟ څنگه راغلي؟

ب: د يو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

څه يې وويل؟ چيرته ځي؟

1- څه شی کوي؟ 2- کوم پلوه ځي؟

کوم شي غواړي؟ کومې خواته ځي؟

څه ډول کتابونه غواړي؟ له کومه ځايه راغلي؟

3- کله راغلي؟ څه وخت راغلي؟ تر کومه ناست يې؟

4- څومره خبرې کوي؟ څومره دې په کار دي؟ څونه اخلي؟

5- څنگه راغلي؟ څله راغلي؟ د څه دپاره خبرې نه کوي؟

ولې دې ونه ويل؟ دوی ولې څه نه اوري؟

همدارنگه استفهامي جملې د تاکيد په توگه:

تا خو دغه کتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ايا) د کلمې سره هم راځي او خطا بي مفهوم ورکوي.

ايا په دې څوک نه پوهېږي؟ ايا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهاميه جملې چې د احتمال په صورت کې هم راځي.

دا قلم لند دی که اوږد؟ چای څښې که اوبه؟ لکه چې خوب دې وړي؟ لکه چې ناروغه يې؟

2- امريه جمله: چې دويونکي مطلب او مقصد په کې د يوه کار غوښتل، د امر، حکم، غوښتنې،

هيلې، بلنې مشورې اخطار په توگه وی. ⁽¹⁾ دغه جملې هم په خاص اهننگ سره ويل کيږي.

1- کار وکړه! ته نوره مه ژاړه!

2- راځه چې ولاړ شو! بې ځايه خبرې مه کوي!

3- گوره رانه شې! پام کوه رانه شې!

4- هلکان دې ولاړ شي!

5- خدای دې خیر کړي!

3- تعجبي جمله: د حیرانتیا په حالت کې څرگندېږي.

تعجبي جمله د سوالیه په توگه راځي لیکن توپیریې دادی چې سوالیه جمله د ځواب غوښتنه کوي مگر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره بڼه هوا ده! څه کارونه یې ونه کړل! څه ورځې وي! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړېږي.

4- تمنایي جمله: دغوښتنې او هیلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه

جوړېږي: کاشکې خپلو هیلوته ورسپرو، ارمان وسه مونه رسیږي.

5- شکي احتمالی جمله: چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سپری په دووکې حیران وي

یعنی زړه نازړه. بنیایي خور ورسره راغلې وي. گوندې راشي. گوندې بڼه قلم وي اڅک به لارشي که نه.

6- ټینګاري جمله: د تاکید او ټینګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به یې غاښونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېری دی. هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- قسمیه جمله: په یو کار باندې د خلکو د یقین راوستلو د پاره په یوه مقدس او محترم

شي، ذات باندې لوړه کول څرگندوي لکه:

د وطن په پاکه مینه زه قسم خورم. خدای ږورښتیا وایم

8- دعایه: د خیر او ښیګڼې دغوښتنو او څرگندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هیواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازیانو څښتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- ندایي جمله: چې دندایي ترکیب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندایي ترکیب هم د

جملې مطلب لري البته په ځانګړي نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د یوې برخې په توگه وي نو بیا د هماغه جملې د یوه غړي په توگه ندایي جمله جوړ وي.

ای خدایه! ای خدایه خیر کړي!

بختوري!
او خپله خدايه!⁽¹⁾
اي ځلمو خبره واري!

دويم : مرکبه (غبرگه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه يادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم يو څه وغږېږو.
څنگه چې علم او تجربې څرگنده کړې ده د لومړنيو د ورو انسانانو خپل خيالونه او خپلې مفکورې د ساده جملو په وسيله بيانولې او مطلب ته به سره رسيدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولني د ټولو پرمختگونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انکشاف راغلی چې د ساده جملو ځای مرکبو ته پاتې شو او په دې توگه د مرکبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنگه دود وموند.
د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مرکبې جملې هغه تعريفونه او د ډولو نوويش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړي د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرگې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د ليکلي او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس ترکومه ځايه چې ممکنه وي وښيو.
مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مرکبې جملې او د هغوي ډولونه او شکلونه (جولې) وښيولو لومړی بايد دا هم څرگنده کړو چې د غبرگو جملو په سرخه کې څومره ماخذونه⁽²⁾ کتل شوي دي او په دغه باب د ژبپوهانو نظريې سره نژدې وینو ولې د مرکبو جملو په کلاسيکشن (ډلبندی) کې ځيني توپيرونه ليدل کېږي. دلته د موضوع د اوږدوالي له کبله دغه ټولې نظريې نه راورم ښايي په دغه هکله دغه لاندې ماخذونه وگورئ.⁽¹⁾

(1) :
! !
! ! !
(2) :
1970 (741-652)
1340 (162-157)
1340 (207)
1354 (253-247-243)
2 1370
(1) 1317 (335)
1318 (209-200) :

د مرکبو جملو د پېژندنې او تشریح موضوع په زیاترو گرامرونو کې یو ډول، نژدې او سره ورته دي چې مرام او مقصد په کې هماغه یو دی ولې د غبرگو جملو په ویش او ډلبندی کې څه نا څه د نظر بېلوالی لیدل کېږي. یوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ویل کېږي چې د دوو یا څو یوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د یوه پوره مطلب څرگندونه وکړای شي. او یا دا چې غبرگه جمله د دوو یا زیاتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوي وي.

مرکبه (غبرگه) جمله: د دوو یا زیاتو ساده (یوستوي) جملو څخه جوړه او یوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلی او هره یوه جمله ځانگړي خصوصیات هم لري. مرکبې جملې په دووگروپونو ویشل شوي دي⁽²⁾.

1- مرکبه (پیوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلې.

په هر حال دغه دوه گروپه غبرگې جملې په لاندې توگه سره بېلېږي:

1- په غبرگه پیوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقیه نښلونکي، ارتباطي

Conjunctive مقابلولی Contrastive خلاقی Adversative بېلونکي Disjunctive

اداتو سره یو ځای کېږي⁽³⁾.

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چې د ساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توگه سره برابرې او مساوي حیثیت ولري. سره ددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مگر په نسبي توگه سره مستقلې خپلواکې گڼلې کېږي⁽¹⁾.

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتاً معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی لیدل کېږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ویشل کېږي.

همدارنگه دغه ډول غبرگې جملې د جوړښت له مخې بیا په اوږده (منکشفه) او لنډه (محدوده)

باندې جلا کېږي:

(335-345)

()

57) 1970

(2)

(606

(362)-(134)-4 (369)-3-442- (439) 1966

)

(3)

(656) 1970

(1)

1- اورډه خپلواکه (پيوسته) مساوي غبرگه جمله:

چې د دوو يا ددوونو زياتې يوستوي اوږدې جملې سره يو ځای او ددوي ترمنځ معنوي يا لفظي ارتباط ساتل شوی وي په دې توگه چې د ارتباط داداتو په واسطه سره نښتي يا پرته له هغو څخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوي) غبرگه جمله:

چې د دوولنډو يوستوو جملو څخه لاس ته راغلی وي. دلته يوازې دوه يوستوي جملې د ارتباطي توري يا پرته له هغو نه يو ځای کيږي او همدارنگه دغه ډول مرکبې جملې د يو بل سره درابطې او معنا له مخې په څو برخو ويشل کيږي چې پوره بشپړ مثالونه يې هم راوړل شوي دي⁽²⁾.

2- همدارنگه دوهم ډول تابع غبرگې⁽³⁾ جملې چې مختلطه⁽⁴⁾ (مخلوطه)⁽⁵⁾ جمله هم ورته ويل شوې ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعيت اړيکي او رابطه ليدل کيږي، تابع غبرگې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دريځ له پلوه د غبرگو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پيوستون نښی، چې د غبرگې جملې تفسير او پراختيا او يا د جملې د يوه توکي د بيان له پاره وظيفه لري چې دغه ارتباط د غبرگې جملې د جوړښت او ترتيب په بڼې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او گرامري عناصرو په وسيله څرگند کيږي.

په پښتو ژبه کې غبرگه (مرکبه) جمله:

د يو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو څخه جوته شوه، چې هره يوه يوستوي جمله د يوه فاعل (مسند اليه) او يو فعل (مسند) يا په بله وينا د يوه پرې دي کاتيښی (Pridicative) واحد لرونکي وي چې پوره مطلب نښي ولې غبرگه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکيبونه) دي چې بشپړ مطلب يې څرگند کړي وي او د جوړښت له مخې د يوه فاعل او فعل پر ځای په کې دوه دوه يا زياتې راغلي وي يا په روښانه توگه وايو: په غبرگو جملو کې لږ تر لږه دوه يا څو يوستوي جملې سره يو ځای شوي وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خيال ساتل ضروري دې ځکه که

(2) . (981-657) 1970

(3) .1970

(4) . (159) 1349

(5) . (206) 1318

چيرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بيا مرکبې (غبرگې) نه گڼلې کيږي او هره يوستوي جمله ځانله گڼله کيږي. او د مطلب ټکي به ورځنې په لاس نه راځي.

غبرگې جملې د يوه مطلب د بشپړې څرگندونې په مقصد جوړيږي د پښتو ژبې په غبرگو جملو کې د يوستو جملو رابطه او اړيکې د کوم يوه ارتباط، عطفی، تابعي توري يا پرته له هغو ترسره کيږي.

څنگه چې يوستوي جملې د معنا او جوړښت له مخې راز راز ډولونه لري نو د غبرگو جملو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بيلیږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرگو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرگو جملو معنا او په مرکبو جملو کې د بېلا بېلو يوستو جملو رابطه به ښه شان څرگنده شي نو په پښتو ژبه کې غبرگې جملې په دوو ډلو بېلولای شو.

اول: پيوستي (خپلواکې) غبرگې جملې:

خپلواکې مساوي جملې هغه دي چې له د و و يا زياتو يوستو، متوازنو جملو څخه رغيدلې وي او دغه جملې په نحوي توگه سره برابري او مساوي حيثيت ولري ولي په دغه ډول جملو کې يوستوي جملې يو تربله کلک تابعيت نه ښيي خو په نسبي توگه خپلواکې او مستقلي گڼلې کيږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مرکبې جملې ساختمانې اجزايې جوړ وي او يو بشپړ مفهوم هم څرگندوي په خپلو منځو کې معنوي ارتباط هم لري. د جملو ترمنځ ارتباط او اړيکې د ارتباطي، عطفی (ښلوانکي او بيلوانکي) اداتو په مرسته ټينگيږي چې په خپل ځاي به يې يادونه وکړو. مگر کله کله هم دغه د عطفی اداتو ذکر په کې شوي نه وي.

په پښتو ژبه کې مساوي خپلواکې (پيوستي) جملې خورا زياتې استعمالیږي او په بېلا بېلو صورتونو سره څرگنديږي.

د شکل او جولي له مخې غبرگه پيوسته (مساوي) جمله:

د جولي له مخې د پښتو ژبې غبرگې (پيوسته) جملې په دوو ډلگيو ښودلای شو. لنډه غبرگه جمله او اوږده (منکشفه) غبرگه جمله:

الف: لنډه غبرگه پيوسته جمله: هغې جملې ته ويل كيږي چې د دواړو جملو ارکان

يې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوی وي.

لنډه ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند اليه + مسند + او + مسند اليه + مسند

د بيلگي له پاره دغه لاندې جملې وگورئ.

1- لمړځليده او باران وريده 2- څوك تلل او څوك راتلل.

3- څوك به ځي او څوك به راځي. 4- کاروان روان دی او ته خوبونه کوي.

په لومړي او دويم دريمو مثالونو کې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) يو توکيز کلمات دي مگر په څلورم مثال کې لومړۍ برخه د جملې يو توکيز او دوهمه برخه يې دوه توکيز مرکب فعل دی.

همدارنگه د بېلوونکو نېنو په واسطه هم دغه ډول ډېرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې کولې يا دوي غلي ناست وو.

زه په تمه وم مگر دارا نغله. کارونه ډير کوي ولې نتيجه نه لري. يا يا رشه يا بيزار.

ب: اوږده (منکشفه) پيوسته غبرگه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسنداليه يا مسند او يا په دواړو برخو کې (فاعل، قيدونه،

مفعول، فعل) د جملې اجزاوي د دوونه زيات توکي ولري او د جملو په اجزاوکې يې پوره ارتوالی، زياتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه يوستوي جمله + عطف + اوږده يوستوي جمله.

بيلگه: ژمی راغی او بې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډار او اندېښنه کې دي.

ب: اوږده يوستوي + عطف + لنډه يوستوي.

بيلگه: د پښتنو ملي ستر مشر ميرويس خان دير غلگرو پر ضد ډيري کلکې او سختې

جگړې وکړې او هيواد يې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده يوستوي + عطف (او) + اوږده يوستوي.

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال خټک به پښتني نړۍ کې د ننگ تورې او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هېڅ ډول مضمون کمې او خامې نه لیدل کېږي .
دا بل مثال:

زمونږ دټولني پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي بنوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر بنوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترگه کتلي دي.
د پورتنیو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرگو جملو کې د یوستوو جملو اجزاوې د یو توکیز، لنډو (اسمي او فعلی) او یا خو د اوږدو (اسمي او فعلی) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې یې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلاښکاري.
دغه ډول پیوستې غبرگې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (تړلي) سره بېلیدلای شي:

1- ازاده (پرانيسټي): چې ددوو، دريو يا ډيرو جملو څخه جوړه شوې وي چې دغه شمير نور هم لږياتيدای شي په دې معنا چې غير معينو يازياتو جملو څخه د عطفی ربط او يا پرته له هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:
کله به باران وريده، کله واوره وريده، کله به شين شو، شين به شو، وريخ به شوه او د باران خاڅکي به شو.

2- محدوده (تړلي) غير ازاده غبرگه جمله: دغه ډول جملې معمولاً په دوو جملو باندې ختمیږي کله نا کله دريو ته هم رسيږي.
لکه: 1- هغه ته ویدیدل ضروري وو خو خوب نه ورته.
په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستی جملې باندې ختم شوی دی. یا دا بل مثال:
2- دده کارونه هم ډیروو او تگک هم ورپه غاړه و.
3- دی باید راغلی وای مگر رانغی.
4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستی ووت.
په همدې توگه زیات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځینې پښتو اصطلاحگانې او متلونه هم ځایيږي لکه:
څه لورپخ واوڅه د لوگري زړه لوته نه کیده.

دلته گورو چې دغه خاصه ځانگړې اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعمالیږي چې ترینه پوره مطلب اخیستل کیږي د عطف ادات په مرسته د دوو جملو یوځای کیدنې سره پوره مقصد بشپړیږي او په جملې پسې د بلې جملې حاجت نه پاتې کیږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دویمې له مخې ثابتې او پوره شوه.

په غبرگو پیوسته، جملو کې د یوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پیوستون کې یوستوې جملې په دوو لارو سره یوځای کیږي:

1- د عطف او ربط په وسیله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول: د غبرگې (پیوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفی ادات چې ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښیي یعنی په غبرگو (مساوي) جملو کې د یوستو جملو اړیکې او رابطه ټینګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنیو دريو ډلگيو ویشل کیږي:

یو- هغه عطفی ادات چې د دواړو یوستو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسې والی ښیي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلگۍ عطفی ادات (او) (و) دي چې اکثراً د خپلواکو مساوي جملو په ترکیب کې برخه اخلي: دغه عطفی ادات د یوستو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنیو صورتونو کې استعمالیږي.

الف: (او) د هغو جملو د پیوستون له پاره پکاریږي چې دوي یادرې پښې په یوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسیدلې وي یا ورسپړي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- ملیار گلان کړي او دښن زو زان کړي. 3- څوک به وطن ورنوي او څوک به وطن ابادوي.

په دغو دريو (مساوي غبرگو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنۍ نابسپړې (استمراري) او 3-

مثال دراتلونکې زمانې نابسپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تیریدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنگه د تیرې زمانې مثالونه هم ښودلای

شو:

1- دوي تلل او هغوي راتلل. 2- ملالی له خپلې همزولې سره جگړه کوله او سپوږمۍ ورته

خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه لیک لیکه.

په دریو وارو غبرگو (مساوي) جملو کې د هرې یوې جملې فعلونه د تیرې زمانې نابشپړ صورتونه ښيي.

کیدای شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مواردو کې راوړل شي. خو زیات استعمال د نابشپړو فعلونو دی.

د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې گورو:

الف: دوي به خپلو خپلو کورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وگوري.

ب: (او) د هغو یوستو جملو د پیوستون له پاره چې په هغو دواړو (دریو اړو) کې پېښې یا واقعي یو په بل پسې راغلي وي. په دې مانا چې لومړۍ جمله کې یوه پېښه ذکر شوي او ورپسې د بلې پېښې پېښیدنه په دوهمې جملې کې راغلي وي.

یا په بل عبارت د یوې پېښې پای او د بلې پیل وښيي دا ډول جملې په لاندینو مثالونو کې گورو:

1- زور کال تېر شو او نوی کال راغی 2- کارپوره شو او هندو غره شو

3- منی راغی او دونو پانې ژپرې شوې 4- باغ پوخ شو او باغوان یې کوږ شو.

په دغو مثالونو کې لیدل کیږي چې په هره جمله کې لومړۍ یوه پېښه ذکر شوې یا سرته رسیدلې او بیا په دوهمه جمله کې د بلې پېښې پېښیدنه راغلې ده.

دلته باید وویل شي چې د هرې یوستوې جملې فعلي صورتونه د تېرې زمانې بشپړ حالتونه ښيي.

همدارنگه په دې لاندینۍ امري جمله کې هم داسې قاعده راتلای شي.

لکه: وروڼو راشئ او د خپل هیواد د ابادۍ د پاره کار وکړئ.

دلته هم لومړي د یوه کار غوښتنه کیږي او بیا په دوهمې جملې کې د بل کار غوښتنه کیږي. په پښتو ژبه کې غیر له دې داسې مثالونه هم شته دي چې د غبرگې (مساوي) جملې لومړۍ یوستوې جمله یې د فعل بشپړ (مطلق) او په دوهمه یوستوې جمله کې یې نابشپړ (غیر مطلق) فعلونه راغلي وي او دغه پورتنی مطلب تر سره شي.

لکه: زور کال تېر شو او نوې کال راروان دی.

دلته په دغې جملې کې (تیر شو) او (راروان دې) دوي مختلفې زمانې ښيي یعنی (تېر شو) د تېرې زمانې مطلق فعل او راروان دی داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمراری) ډول څرگندوي.

ج: کله هم (او) عطفی اداات هغه خپلواکې جملې چې ماناگانې یې سره بیلې او مخالفې وي سره تړي لکه:

- 1- نوم یې خان دی او کور یې وران دی
- 2- سړی لوی و او فکری یې خام و.
- 3- هندو ستړی او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفی اداات (خلافی، مقابلی) چې د دوویو ستوو جملو ترمنځ پیوستون راولي. غبرگې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مگر، اما، نو، ولی، لیکن، یوازې) تورو په مرسته جوړېږي، دغه توري (اداات) هغه یوستوي جملې سره یو ځای کوي چې د جملو ماناگانې یې د یو بل نه خلاف او یا مقابل طور سره بیان شي. خو مثالونه وگورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو یوه لویه ذخیره او پانگه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوي. (رښتین).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ویلي دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتي غلی نه شو: (اجمل).

ب: مگر

(1) د زیاتو ختیځ پوهانو په نظریه پښتو، سانسکریت او او ستاد خوږ وڅویندو په نامه یادېږي مگر اوس په کې یوازې پښتو ژوندی ده. (رښتین)

2- د کوه تور په لمنو کې ډیر خلک کښته او پورته گرځیدلي دي مگر د حق او حقیقت رڼا هر چانه ده لیدلې.

3- د هر یوه له سترگو اوبنکې توې شوې مگر د اسمان له سترگو یوه او ښه هم تویه نه شوه.

ج: (نو)

(د سیمنا د شروع کیدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د لیکلو خبر راکړې شونو ما ژر ژر د یو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتین)

یادغه بل مثال: ما درته ویلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې):

لنډې کوم معلوم ویونکی نه لري بلکې د ټول اولس یوه شریکه پانگه ده.

اخك سنك نه خوروي بلکې ټول خلك يې خوروي.

ه: (ولې):

(داسې غلې ژرندې اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښکاري)

ما ډير صبر وکړ ولې بې صبره شوم.

و: يوازې: (1) ټول په کارونو بوخت وو يوازې ملالۍ په کوټه کې وزگار نه ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په کامل ډول نه دي راټولې شوي يوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولني

له خوا په 1334 ل کال کې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفی ادا ت (فاصلوي، بېلوونکي) چې دوه يا درې يوستوي جملې سره يو ځای

کوي په دې ډول غبرگو (مساوي) جملو کې د دواړو يوستو جملو څخه يوه پېښه تر سره کيږي يا

تراجرا لاندې نيول کيږي او يا يوه د بلې پر ځاي راځي.

په پښتو ژبه کې عطفی ادا ت لږ دي چې يو دوه مثالې يې ښودلې شو.

يو د (يا) او بل (که) توري دي چې سره نژدې مانا لري. دغه توري (ادا ت) (يا-که) هم مانيز دي. په

غبرگو (مساوي) جملو کې د هرې يوستوي جملې په سر کې راځي او يا د دواړو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ : 1- دوي خبرې کولې يا غلي ناست وو.

دلته د دواړو جملو ترمنځ د (يا) ادا ت راغلی دی ولې داسې ډير مثالونه (خصوصا متلونو،

اصطلاحاتو) کې لرو، چې د (يا) ادا ت دوه ځلې پکې راغلی وي يعنې د هرې يوستوي جملې په

سر کې يو يو ځل راغلی وي:

لکه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سر کې:

1- يا يار شه يا بيزار شه. 2- يا به دې واورم يا به مې واورې.

3- يا لويو غروته څه يا لويو کوروته څه.

او يا دغه لاندې ښکلي شعر گورو:

يا به دابې ننگه ملك باغ عدن کړم يا به د پښتنو کوڅې کړم ويجارې (غنی خان⁽¹⁾)

د (که) له پاره مثال:

خوبنه دې ده که خوبنه دې نه ده.

() ()

() (1)

دوي په خپلو کارونو لگيا وو که وزکارناست وو.

دويم: په پښتو ژبه کې غبرگې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو

څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه يا څو (يوستوي) جملې کيدای شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرگه توگه راشي. په دغه ډول جملو کې دويلو لحن او اهننگ ستره برخه لري. په وينا کې دغه يوستوي جملې دويلو داهنگ، لحن په واسطه سره تړل کيږي مگر په ليکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کيږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظيفه ترسره کوي او يوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېلېږي.

لکه: (1) د ژمي واوروي شروع شوي، هر څوک تيارې غلې ته کښيناست (الفت).

2- زما په خيال دا ټول بې فايدي کې او دی له دې خبرې نه هيڅوک انکار نه کوي (رښتين).

3- احمد شاه بابا په خپله باذوقه اديب و له تصوف سره يې ډيره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جگ شول، هر څه د اور په بيه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله يوه ځانگړې جمله ده او ددوي ترمنځ يو معنوي ارتباط وينو. پاتې دې نه وي چې د دوو يا زياتو ساده (يوستوو) جملو رابطه او اړيکې پرته له عطفی اداتو څخه د پښتو ژبې په زياتو متلونو او اصطلاحگانو کې هم وينو. د بېلگې په توگه دا لاندیني متلونه گورو:

1- او بنان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنگ سوړ شو میری تود شو.

3- په غار مويې وگتیه په سيوري يې وخته

4- سترو گتيله هو ساوو ختيله.

5- زه پور غواړم دی لاور غواړي.

په دغو متلونو کې ليدل کيږي چې د هر يوه متل هره يوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلک فرازيالوژيکي ترکيب يې جوړ کړی دی. پرته له دې څخه په ځينو محاورو او اصطلاحگانو کې هم دغه موضوع بنودلی شو.

1- غله ته وايي غلاکوه د کور خاوند ته وايي ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وايي پتيرې پخې کړه.

3- يو له لوږې مري بل يې سرته پراتې لتوي.

همدارنگه په مساوي غبرگو جملو کې چې خلافی يا متقابلې معناوې ولري هم د عطف ادات نه وي راوړل شوي. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره يو ځای کيږي، چې د معنا له مخې يو د بل متقابل صورتونه ولري لکه:

يو خوا پرانگه دی بل خوا ډانگه دی.

يو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کورت کورت دلته کوي هگۍ بل ځای اچوي.

نن په ځمکه گرځي سبا په اسمان

نن يې شلیدلې خپلۍ رابنکلي سبا به يې د موټرو نه کوزه پینه نه کينبوه.

د غبرگو (مساوي) پيوستو جملو ځيني نورې ځانگړتياوې:

1- کيدای شي چې څو ساده (يوستوي) مستقلي جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له

عطف څخه ارتباط پيدا کړي.

لکه: غرونه وجرکیدل، سيندونه وشپېدل، بادونه وزغليدل، ستوري وخرخيدل، کائينات

وخواخيدل، د زيرندې او ودې له مخې بنديزونه لرې شول، د ځمکې لړمون وسپړ دی شو او د

پسرلي بنکلي څېره رابړ څيره شوه. (رښتين).

په دغه مثال کې وينو چې اته يوستوي جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره

يو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته تړون ښيي.

2- کله هم داسې پېښيږي چې غبرگې (مساوي) پيوستې جملې کې چې د يو شمير يوستوو

جملو سره يې تړون او پيوستون موندلي وي او د ټولو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعل په

بيا بيا (تکراري) توگه راغلي وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توگه يو ځلې راوړل کيږي او

په نورو جملو کې يې راوړل ضروری نه دي.

ځکه هماغه يو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډيروو څه يې ښه او څه يې

نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډير وو. (2) څه يې ښه (3) څه يې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنگه داسې هم پېښيږي چې په دواړو يوستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي.

لکه:

ډيريې مال بديې حال، ډيره زما واك يې د ملا. په خوله خوږه په زړه کوږ.

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا یو تن یا یو شی وي او خو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کېږي مگر په نورو برخو کې یوازې فعلونه راوړل کېږي:

اوبنکې خوږونه شو، بیا سیندونه شوه او بیا ویالې شوې او وروسته د گل په شاخ کې وچلیدې.

5- دغه رنگه غبرگې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکیب شوې وي په یوه وخت کې د خو پېښو، واقعو او پدیدو اظهار به هم وي. یا په پرله پسې توګه او یا یوه جمله د علت او معلول په توګه یا د نتیجوي شکل په توګه راځي او یا د یو بل سره په مقابلوي توګه راغلی وي.

کندهاري کوچیان هر پسرلی د پامیر او چتې ځمکې ته ورڅېږي او بیا ژمی بېرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزیږي.

2- غبرگې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرگې تابع جملې چې (یوه یې اصلي او بله یې فرعي) وي یا (خپلواک او ناخپلواک) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرگو جملو څخه یې بېلولی شو، په تابع غبرگو جملو کې د یوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعیت رابطه ده یا په بله وینا یوه د بلې تابع وي.

په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوي وي عمده (اصلي) جمله ده او هغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بیان وکړي او د نوموړي اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کیدونکو په نامه یې هم نومولی شو.

تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوي او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:

هغه هلک چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.

هغه هلک د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.

په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.

لکه: نوی او ښکلی ښار مې ولید چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتنی مثال کې

لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطیه سره یې تړون موندلی دی.

په دې حساب د جملې لومړۍ برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل كيږي⁽¹⁾.
بنايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواک) جملې نه وروسته هم راځي.

لکه: کله چې دوي دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.

غبرگې جملې هم دريږي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا په لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!

په پښتو ژبه کې غبرگې تابع جملې هم د نورو غبرگو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو او اوږدو د و جملو باندې بېلولی شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرگو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرگو (پېوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د خپرنې او پلټنې له مخې په لاندې توگه يې بېلول غواړو، ولی دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. بنايي په راتلونکې کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.
په پښتو ژبه کې غبرگې تابع جملې د معنا له مخې په لاندې توگه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.
لکه: الف: ده وويل چې ماته يو ښه ساعت راوړه.

ب: ويلي شم، چې په نړۍ کې ډېرې کرکېچنې مسئلې شته دي.
ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- تشریحي جملې: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرگندونه کوي. په

دغه ډول غبرگو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توگه يې راوړو:

الف: د مبتدا تابع غبرگه جمله: چې دمبتداء (فاعل) د حالت او وضعیت

ښکارندويه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل يا مفعول يو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل يو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلک غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلک) فاعل دی.

يا دا مثال: ځمکه هغه سوځي چې اور پرې بليږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه ځمکه چې اور پرې بليږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. استفهامي، اشاري، ربطي

ضميرونه په دغه برخه کې زیات راځي.

1- څوک چې وزگار شي ياغل شي يا بیمار شي.

2- څوک چې د خپل هیواد سره مینه لري هغه د خپل وطن د لوړتیا له پاره زیار وباسي.

3- څوک چې خوشحال خټک پېژني او يا دده نوم يې اوریدلي وي هغه دا هم مني چې خوشحال

خټک د پښتو ژبې لوی نومیالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې لیدل کیږي چې دجملو په لومړیو برخو کې د (څوک چې) ربطی ضمیرونه د

فاعل په توگه او دوهمي برخي يې (هغه) د اشاري ضمیرونه (د څوک چې) له پاره راغلي دي خو کله

داسې هم کیږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضمیرونه رانه شي او هماغه مطلب څرگند کړي.

لکه:

1- څوک چې لاس تنها کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هو سايي نه شي موندلی.

دلته د لومړۍ جملې په ارتباط دوه نورې جملې هم د عطف په توگه راغلي او دوهمه جمله کې

(هغه) اشاري ضمير حذف شوی دی.

2- څوک چې دخلکو د پاره ځان ستړی نه کړي ښه سپری نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوک چې) ضمیرونه په غیر اصلي حالت کې راځي.

لکه: چاچې زه کارته نه پرېشودم هغه ماشومان وو. یعنی ماشومان وو چې زه يې کارته نه

پرېښودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بایللي دي هغوي تل په عزت یادېږي.

چاچې غټه چوکۍ غوښتله پیدايې کړه.

په مرکب ډول: هر + څوک + چې:

هر څوک چې کوبنښ کوي کاميابېږي.

- هر څوک چې له دښمنه تېښته وکوي نو تل پېغور ورته پاتې کېږي.

هغه + څوک + چې:

2- هغه څوک چې خپل خپل کارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هيڅکله نه ستړی کېږي.

دغه ډول جملې چې د ټاکلي ربطي مرکبو ضميرونو (هر څوک چې) په مرسته جوړې شوي وي

نو فعل معمولاً په حالیه (ناتيره) زمانه کې راځي. د (هر څوک چې) مغیره شکل (هر چا چې) دی چې د ماضی متعددي فعلونو سره راځي. لکه:

هر چا چې زحمت گاللی وي راحت به يې لیدلی وي.

هر چا چې کارکړی وي نتیجه به يې لاس ته راوړې وي.

داسې جملې هم لرو چې يوه تابع جمله يې د تېري زمانې مطلق فعل وښيي او بله (اصلي جمله

يې د راتلونکې زمانې فعل وي.

هر چا چې ښه کتاب وليکه هغه ته به انعام ورکړ شي يا (ورکول کېږي) يعنی د فعل بشپړ او

نابشپړ دواړه صورته راځي.

هر چا چې کار وکړ گټه به ترلاسه کړي.

د (هغه څوک چې) له ترکیب سره تابع مرکبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمير راتلل

د ارتباطی ضمير سره خاص د تاکيد او اشاري مفهوم زیاتوي مگر کيدای شي چې په دغه ډول

ترکیبونو کې (هغه) ضمير هم حذف شي.

لکه: هغه څوک چې د وطن د پاره زیارنه شي گاللی ښاغلی سړی نه دی.

- هغه څوک چې د ډير احترام او ستاېنې وړ او پر مونږ ډير حق لري زمونږ نیکونه دي.

په مغېره صورت کې:

هغه چا چې په وطن سر قربان کړی دی په تاريخ کې به روښانه ستوری وي.

هغه غبرگی جملې چې په دواړو جملو کې يې فاعل يا مفعول يو څيز، (شی) وي:

څه د (چې) د ربطي تابعیت سره:

1- څه چې وي هغه به وي. څه چې کيدل هغه وشول.

2- څه چې په پښتو ادب کې تر اوسه پورې ليکل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

3- هر څه چې کيږي، هغه به کيږي.

4- هغه څه چې ژمي ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشی احمد جان د پښتو ژبې يو مشهور ليکوال د تالیف او تصنیف خاوند دی چې د ډېرو
ښو نثر ليکونکو څخه گڼل کيږي.

4- ميرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري با ارزښته ديوان
يې ليکلی دی.

ب: د مفعول د حال او کیفیت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مينه لرم چې د وطن سره مينه ولري.

زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.

د مفعول څرگندويه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسيله تړل کيږي. په اصلي
جملې کې ضميرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکيبونه (عددي، اضافي، اشاري) او داسې نور
کېدای شي، چې د مفعول په توگه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعول معنا ښکاره او
څرگندوي.

دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوڅکه پرته له
مفعول څخه پوره معنا نه څرگندوي.

1- زه څه وينم چې ته يې نه وينې.

2-زه څوک غواړم چې خبرې ورسره وکړم.

3- تاسې ما شومان گورئ چې لوبې کوي.

همدارنگه مفعول په ترکیبی ډول:

1- زه هغه څوک خوښوم چې د وطن رښتيني خدمتگار وي.

2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پيدا کيږي.

3- دوي هغه وعدې چې خلکو ته يې ورکړې وې تر سره نه کړي.

4- دغه کتاب چې دی يې لولي ښې موضوعگانې لري.

يو بل مثال: زما داسې گل خوښيږي چې ښه وږم ولري.

داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

په پورتنیو جملو کې څه، څوک، ماشومان، هغه څوک، هغه څه، دغه کتاب، داسې گل او داسې اوبه د مفعول په توګه چې په لومړیو تابع جملو کې یې شرح او توضیح ګانې شوي دي. یعنی د اصلي جملې د مفعول په حیث په څېرمه (فرعي) جملو کې د هغوي د حال کیفیت وضاحت او څرګندونه ده.

یو څو مثالونه چې مفعول د تابع جملې په سر کې راغلي وي. څه فیصلې چې پښتنو لیکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلي دي باید له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما لیدلي دي پاڅه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعیت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وایم هغه مني.

چې چاڅه ووي هغه ماوکړل.

چې چاڅه توتکې راوښودلې هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کیفیت څرګندوي:

لکه: اشک چې یو ښه قلم درلود پروږ ورڅخه وړک شو.

د: تابع مرکبې جملې چې د (خبر-مسند) یا فعل حالت او کیفیت بیانوي. دلته تابع جملې د

اصلي جملې (خبر، فعل) حالت او کیفیت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمیر او کومکي فعل (نژدې او لرې)

وي او بیا د ربطې (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظیفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاري.

2- زمونږ یوازینی کار به داوي چې خپل هیواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصیفي ترکیب په توګه:

4- دا یو ډیر ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پیدا کیږي.

5- دده یو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: ادیب هغه څوک دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قید راغلی وي:

د افغانستان ډير خلك داسې دي چې خپله ځمكه په خپله كړي.

8- خبر د مقدار او اندازې ضمير په توگه:

لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وکوالی او کمزوري دومره وه چې د ژوند تمه يې نه کيدله.

9- تابع خبر د اشتراکیت د قید او د اشاري ضمير سره د ترکیب په توگه:

د هر اولس ډيرې خوږې کيسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راکښون ولري.

10- خبر د يو اشاري (توصيفی) ترکیب (غونډ) په توگه:

حميد ماشوخیل هغه نازکخیال شاعرو چې اسمان ته د شعر زینې اینښودل د اسمان ستوري د

شعر په لړ کې پیل دده هنر دی.

11- تابع خبر عددی ترکیب وي:

دادريم وار دي چې زه راځم او ته نه يې.

غبرگه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعیت ولري:

غبرگه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښید درجه اندازه او حالت بیانوي. مونږ په دې

برخه کې د (داسې) او (دومره) ضمیرونه هم په دغه ډول جملو کې وینو چې د مقدار او کیفیت دپاره

وي.

داسې د مقدار او د کیفیت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال کې د اندازې او درجې د قیدونو دنده ترسره کوي.

1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښيي.

لکه: ځینې جملې او کلمې په وینا کې دومره لنډې شوي دي چې یوې کلمې غوندې وي.

داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښکاري یعنی د اصلي جملې تفسیر کوي همدارنگه

داسې:

دوي داسې کلک ویده شوي وو، چې د هیچا په چیغو او نارونه وینیدل.

پرتله له دې د (څومره، څومره چې، ترکومې اندازې، ترکومه، هرڅومره، هرڅومره چې او داسې

نورو تابعي کلمو په مرسته غبرگې تابع جملې په پښتو ژبه کې موجودې دي. ددې دپاره دغه

لاندیني مثالونه گورو:

1- څومره چې گړی تېریدلې هغومره په خلکو کې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زیاتیدله.

2- څومره به چې وخت تیریدونو هغو مره به خلك زیاتیدل

3- خومره چې به شپه پخیدله نو د خان پریشاني به زیاتیده.
4- هر خومره چې د یو ملت شعر او ادب عالی وي هغومره یې اخلاقي نظر او روحيات یې لوړ وي.

5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سويه لوړیږي او ترکومه حده چې خلك له حقایقو سره اشنا کيږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړیږي. د پورتنیو جملو په ساختمان کې وینو چې:

- 1- د جملو لومړۍ فقرې فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکې) دي.
 - 2- په (1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې څرگندوي.
 - 4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوینه کوي.
 - 5- په جمله کې د اوسنۍ زمانې د نابشپړ (استمراري) فعل جریان راغلی دی.
- په دې برخه کې داسې مثالونه هم وینو چې اصلي جمله د څو فرعي جملو غوښتونکې وي. تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړۍ مرحله کې د رنگارنگو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کيږي نوخومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه ورباندې تیريږي هغو مړه یې په مخ کې موانع کمیږي.
- په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابله او نتیجوي مفاهیم هم وینو چې په پورتنیو مثالونو کې یې بیلگې شته دي.

د ځای (مکان) تابعیت : معمولا غبرگې تابع جملې د هغو ربطیه ښو په مرسته چې د ځای څرگندونه وکړي د اصلي جملې سره یو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او څرگندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښیدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چېرې، چېرته، کوم ځای کې سوالونو ته ځواب ورکوي.

د (هلته، چېرته، چېرې) قیود د (چې) ربطي ضمیر سره تابع جملې د اصلي جملو سره ښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې یو جز (ځای) هم گڼل کيږي:

چېرې دې ښه هلته دې شپه:

د ځای تابعیت د مرکب ترکیب په واسطه: هر چېرته چې، د ثقافت خاوره بډایه او حاصل خیزه وي د علم او هنر بوتې هم هغلته زرغونیږي او گلان نیسي.

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چيرته چې) به مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بيان څرگندولای شي لکه:

چيرته چې ځي ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنگه چې د چيرې قيد او ربطي ضمير چې په تابع جملو کې راځي نو د قيد (چيرې) په ځاي نوم (ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځای د قيد وظيفه تر سره کوي.

مونږ په داسې ځای کې استوگنه کوو چې نور څوک نشته. يا مونږ داسې ځای ته راغلي وو، چې د غاښي تر سره پورې نورې نيغې او کرې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې گورو چې په دواړو کې قيد راغلی او د ځای تابعیت په څرگند ډول ليدلای شو.

مونږ هغه ځای ته ولاړ و چې هلته خلک نه اوسېږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم ليدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلی وي لکه:

يوه ورځ مونږ هغه ځای ته چې هلته د وړکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرگې جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرگندونه د (چې) ساده ربطيه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله)

هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، خو چې او داسې نورو په مرسته کيږي. لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

يا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وينو + چې اټک وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

يا دا بل مثال: هله به خبر شي چې تارو جبي ته ورشي.

په هغه غبرگه جمله کې چې یوه پېښه په دواړو (اصلي، فرعي) برخو کې تکرار او یا بېلې بېلې واقعي وي د (چې) ربطیه د فرعي جملې په سر او یا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کېږي. په دې معنا چې د شرطیه جملې نه وروسته جزائیه جمله د (نو) سره پیل کېږي.
لکه: چې شپه په تېریدو شي نو سبا پسې را درومي.
چې خلک ترینه لږل نو دی غریب یوازې پاتې شو.
دلته (چې) د وخت په معنا استعمالېږي.
کله هم د (چې) تړونې د فرعي جملې د یوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابریکې خاوند چې دا خبره واوریده سم د لاسه یې فابریکه وتړله.
(چې) په تابع جملو کې د قیودونه وروسته هم راځي.
1- پروسې کال چې راغلی وم نو دلته یو ښه شاخلمی چامې کړی و.
2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې ته پر کرسی ناست وې نو ستا هم سترگې په اسمان کې وي.

په (2) جمله کې (چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سر کې راغلی دی.
په پښتو ژبه کې د چې ربطیه (تړونې) سربیره په نورو معناگانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.
د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار یا کار په دواړو جملو کې په یوه وخت (زمان) کې سر ته رسیدلی وي د قاعدې په توگه د دواړو جملو فعلونه استمراري (نابشپې) صورت ښيي: چې لمر راخیږي نو ورځ کېږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرگه ځي.
همدارنگه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپې صورت) او اصلي (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپې) شکل ولري:
زه چې تېرى شم او به غواړم. زه چې سترې شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ بېرسره کوي.

بله هم زمانه پېښه د مطلقې (بشپړې) تېرې زمانې څرگندونه کوي.

1- چې درخو سترگې وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خیال کې او ده شوې وه. په دې ترتیب یو بل مثال هم راوړو:

چې یوه پېښه (عمل) په پرله پسې توگه یعنی د یوې پېښې پای او د بلې پیل وي. داکبر خان خبرې چې مې واوړیدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنگه هغه غبرگې تابع جملې چې فرعي جمله یې د اوسنۍ زمانې او اصلي جمله یې دراتلونکي زمانې د بشپړ فعل څرگندویه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به یې ولیږم.

2- چې منزل ته ورسېږو خبرې به وکړو.

غبرگې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې په فعل (مسند) پوری د (چې) ادات په واسطه نښلي لکه:

زه راغلم چې تا ووینم. 2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پیل کې (ددې د پاره چې) ربطیه (سیوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموینه کې بریالی شي ښایي ښه سبق ووايي:

علتي یاد علت تابع غبرگه جمله:

هغه ده چې یوه په کې د بلې دلیل اوسب وي او د علت (ربطیه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسې نور دي.

همدارنگه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (څنگه چې) هم مرکب تړونکی علتی ارتباط گڼل کیږي⁽¹⁾.

1- بریالی په ښوونځي کې بریالی نشو ځکه چې سبق یې نه وویلی.

دلته د بریالی د پاتې کیدو علت د سبق نه ویل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره څوک راشه درشه نه کوي.

(1)

پرون پوهنځي ته تللی نه وم ځکه ډیر کارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله یا تابع جمله ورپسې راغلې ده.

هغوي خوماته غټ غله وو ځکه چې یووت یې راباندې په خوځو شانه خرڅ کړی دی.
عمده
تابع

همدارنگه دغه بل مثال هم گورو:

الف: په زور او دولت مې ځان میمبر کولو ددې د پاره چې میمبری کې نور زور او دولت پیدا کړم.
په دغه مثال کې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې کبله) ستا سره ځم چې لار درته وښایم:
تابع
اصلي عمده

ج: څنگه چې تاویلي وو نو ځکه راغلم.

د: څنگه چې دی ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د، مثالونو کې وینو چې ورستی جمله اصلي یا عمده دي او مخکنی

تابع (فرعی) جمله دي.

غبرگه شرطیه تابع جمله:

په دغه ډول غبرگه جمله کې هم یوه اصلي او بله (فرعی) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جمله څخه د مخه او کله هم وروسته یا د اصلي جمله په منځ کې هم راځي په دغه ډول جمله کې اصلي جمله د شرطي جمله یوه برخه یا د هغې ځواب هم گڼل کیږي.
په پښتو ژبه کې شرطیه جمله د (که چیرې، که چیرته، که کله او همدارنگه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (که او چې) ترمنځ په شرطي جمله کې فرق نشته.

1- که:

1- که ته راغلي زه به هم درشم (راتلونکی زمانې فعل).

زه به درشم اصلي جمله، که ته راغلي تابع ده.

2- که ملالی دي ولیدله سلام ورته ووايه.

ملالی دي ولیدله (تابع) ملالی ته سلام ووايه (اصلي).

3- که باد نه وي ونه نه ښوري.

4- که داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو سترې شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال کې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنی په کومه جمله کې چې د شرطيه (ربط) راغلی وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لکه چې په لوړو مثالونو کې مووليدل. که چاره د سروروشې نو په کيدو (ځيگر) خويې څوک نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا:

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنگه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحگانو کې هم ليدای شو.

1- چې ولاړ شې تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دې وي له موره ورته مه وايه چې

وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مركب ربط) لکه (که چېرې - که کله) هم دود لري.

که چېرې په تندي يې د تور کاکا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېرندلی.

3- که کله : که کله راپېښ شوې نو موزيم ته به لاړ شو.

(که کله) د زمان مفهوم ورکوي خو بيا هم په دغه جمله کې د شرطه نښه ده.

په غبرگو تابع شرطيه جملو کې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنۍ زمانې فعلونه ولري لکه:

1- که ته ځې ولاړ شه مکر ژر راشه.

دلته گورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلي جملې فعل بشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

2- که دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شي نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

3- که څوک يو کارکوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ کله به هغه کارکې نه کاميابېږي.

دوهم په غبرگه تابع شرطيه جمله کې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق

(بشپړ) فعل حال راغلی وي.

1- که کومې پردۍ ژبې ته غوږ کيږدو نو غوږونو ته مو ځيني بې ربطه او گډو د غږونه راځي.

لومړی فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- که دهقان په خپلې ځمکې کې خواري ونه کړي له ځمکې څخه غله نه اخلي.

3- که یوه دیکه دې ورکړه سایې خيژي.

مطلق استمراری

دریم په شرطیه تابع جمله کې د تېرې زمانې فعلونه راغلي وي. لکه:
که لیک دې ماته لیکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.

که تاسې ویلی وای ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرگه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غیر واقعي توگه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (تروني) ربطیه تابع اداتو په مرسته یو ځای کېږي. دغه ربطیه تابع ادات یا ساده او یا خو مرکب ډول وي او کله هم په ځینو ځایونو کې پرته د تابعیت له اداتو څخه څرگندېږي. په پښتو ژبه کې زیات مثالونه د مرکب تابع تروني (ربط) په وسیله ښودلای شو.

معمولاً لومړی ډول مرکب تروني (تابع) د (که) شرطیه او مبهم ناپاکلي ضمیر (څه) او هم تاکیدي اداتو له گډون (ترکیب) څخه جوړ وي بل ډول یې د (سره) قید او (له) ادات، (دې) اداتي ضمیر له ترکیب څخه جوړېږي چې وروسته به یې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او یاد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بیا هم، خو بیا هم، ولې بیا هم، مگر، لیکن) خلافي اداتو سره پیل کېږي.

1- که څه هم ما زیار ایستلی و خو بریالی نه شوم.

2- که څه هم ما رابللی نه و بیا هم راغی.

3- که څه هم په دې ورځو کې د نړۍ لاجبې زیاتې شوي دي خو بیا هم نړۍ (سولې) لپاره

کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.

سره له دې چې ناروغ وم خو بیا هم پوهنځي ته لاړم.

د اصلي جملې په سر کې (ولې) هم ورسره راځي:

سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لري ولې وظیفې ته ناوخته راځي.

د اصلي جملو په سرکي مگر:

ژبه که څه هم په بنکاره ډول د غوښې يوه ټوټه ده مگر په حقيقت کې د انسان، سپریتوب، پوهه،
بڼه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.

د مستقلي (اصلي) جملې په سرکي (ليکن):

که څه هم رڼا لږه شوه ليکن لاره بڼه معلومېږي. همدرانگه د تابعيت ادات د جملې په سرکي او
(سره ددې) د اصلي جملې په سرکي هم راوړل کېږي.

که څه هم هلې ځلې موږ پرې وکړې سره ددې خپلو هيلو ته ونه رسيدو.

په پښتو ژبه کې برسره پردې يو شمير داسې مثالونه هم وینو چې ددغه پورتنی مطلب
څرگندونه کوي. که څه هم د تابعيت تړونې ورسره په ساده توگه او يا هيڅ نه وي خو بيا هم تقابل او
تضاد بڼي.

1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.

(2) که غړلوی دی پر سپرې لارده. چې دا د يو متل په توگه فرازيالوژيکي ترکيب گڼل کېږي
په بل ډول به داسې ويل کېږي. که څه هم وسله بار (زياتي) ده خو بيا هم په سخته ورځ کې په
کارېږي.

څوک يې په گلي کې نه پرېږدي وايي اس مې د خان کره وټره.

دلته د تابعيت کومه نښه نه وینو خو څنگه چې د پښتو ژبې يوه مشهوره اصطلاح ده او دغه
ترکيب په معنوي لحاظ يو فرازيالوژيکي تړلی مطلب څرگندوي.

سره له دې چې څوک يې په کلي کې نه پرېږدي مگر وايي چې اس مې د خان کره وټره.

مقايسوی (پرتليز) غبرگه تابع جمله:

د اصلي جملې بيان د مقايسې په مرسته کېږي د څنگه، لکه چې، لکه څنگه چې، څنگه
پروسيله مقايسه کېږي. (څنگه غروي هسې ځناوروي).

څنگه مخ هسې خپېره. يا څنگه ژرنده هسې دوږه.

نتيجوي غبرگه تابع جمله:

په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتيجه او پای بيانوي:

1- هغه ډير زيارو کيښ تر څو برياليتوب يې په برخه شو.

2- زه په خپله هم نه پوهیږم چې د سرو تعویذ ته ډرامه ووايم که ناول، افسانه ده که نور څه نو ځکه دا فیصله گرانو لوستونکو ته پرېږدم.

3- ده چې پر تو د چای پسې سمدلاسه سرې او به وڅښلې نو ناروغه شو. غبرگې جملې چې د یوستو و جملو شمېر په کې له یوې یا دوو څخه تېری کړي وي: هغه غبرگې (پیوستې او تابع) جملې چې د مخه مو بنودلې دي په هغو کې د جملو شمېر او اندازه دوو ته رسیږي او په خپل خپل ځای مور اوږي دي ولي څنگه چې لیدل کیږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت کې داسې غبرگې جملې په نښه کولای شو چې د درو یا زیاتو جملو لرونکي وي که څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان کې ډیر کپکچن او مغلق شکلونه نه ځایږي، ولې تر کومې اندازې پورې چې لیدل کیږي په پښتو ژبه کې د دغه ډول غبرگو جملو جوړښتونه په لاندې توگه راوړو:

الف: په غبرگه جمله کې چې د یوې یا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې کیفیت، حالت روښانه کړی شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلې وي چې او له جمله یې د ابتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړي تابع جملې وضاحت کوي⁽¹⁾. په غبرگو تابع جملو کې داسې مثالونه وینو چې دوه اصلي جملې یا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلی وي او یا خو یوه اصلي دوه تابع یا دوه اصلي یوه تابع او دغه جملې بیا په خپلو منځو کې د تابعیت یا د توازن (مساوي) رابطه هم لري. ددې له پاره دغه لاندینۍ جملې راوړو:

- 1- شپه چې پخه شوه او ټول ویده شول ادم خان د درخودیدن له ملاوتې له. دلته دوه تابع (فرعي) جملې چې عطفی رابطه سره لري مخکې او دریمه اصلي جمله وروسته راغلې ده.
- 2- کله چې دوي راغلل او کارونه یې سرته ورسول د څانگې مشرله دوي څخه ډېر مننه وکړه.
- 3- که کارونه مو خلاص کړل او هوا هم ښه وه د گلونو مېلې ته به لاړ شو.
- 4- هغه افکار چې گډوډو لیکل شي او یو له بله رابطه ونه لري د تالیف ارزښت نه لري او د لیکونکي د انشایي قوت ډېره نیمگرتیا څرگندوي.

دوه لومړۍ تابع او دوه وروستۍ اصلي جملې دي چې بيا په خپلو خپلو منځنو کې عطفی رابطه هم لري.

5- هغه څوک چې ډیر مقید روزل شوي وي او ډېر ویریدونکی وي خیال او فکریې لکه کورنی مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې یې د عالی فکر او ازاد خیال نښې نښانې نشولیدلی. په پنځم مثال کې لومړۍ دوه تابع جملې د عطف په مرسته یو ځای شوي چې دوهمه دلومړي حال ښيي او ورپسې دوه یوستوي جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري دا هم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرگې) جملې گڼلې شي. 5- په غبرگه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کیفیت حالت څرگندوي لکه:

6- په (1345) ش کال کې د خوشحال خټک د لمانځنې او درناوي یوه درنه کالیزه جوړه شوي وه چې په هغې کې ډیرو پوهانو، لیکوالو، شاعرانو برخه اخیستې وه او غوره مقالې او مضامین یې لیکلي وو. په دغه مثال کې لومړۍ اصلي (عمده) او دوه نورې د لومړي جملې بیان او شرح ده. 7- بل مثال: مزدورې ماته وویل، چې نور ځواب نه شم وپرای ځکه مونږ مزدور خلک یو او له کوره به مو وباسي نو بیا به کومې خوا ته ځو.

په دغه جمله کې د لومړيو جملو شرح علت او نتیجه په وروستيو جملو کې بیان شوي ده. 8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلې وي چې اوله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړي تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فايده رسيدای شي. په پښتو ژبه کې د غبرگو په تېره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلط او کرکېچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې تري تم شي. یادونه:

معرضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب ښايي دومره څرگندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راوړل کيږي خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د یوستوو جملو او کله هم د غبرگو جملو په منځ کې ورغورځيږي

که چپري دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راويستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسيږي.

معترضه جملې اکثراً د عاينه وي يا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خدای دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغيره حالت) مبتدا (مسند اليه) او (له تاسو سره مرسته کړي) خبر (مسند) د جملې اصلي (عمده) برخې دي.

او (خدای دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کيږي.

زمرک دې خدای په خوشحاليو پټ کړي له دوي سره يې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خدای دې په خوشحاليو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرک له دوي

سره ډېرې هلې ځلې وکړي) اصلي جمله بلله کيږي.

شپږم څپرکی

په پښتو جملو کې د جملې د یوې برخې یا اجزاو (Ellipsis) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معینه توګه څرګنده شوه چې هره یوستوي او یا غبرګه جمله د مسند الیه، مسند یا (فاعل، مفعول، فعل) درلودونکي وي چې بیا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتیب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړو چې کله یوه جمله یا یو بشپړ مطلب د اجزاو په لحاظ بشپړ نه وي. خو د ابايد ووايو چې په متن (کانت کس...) کې د جملې د اجزاو یا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښيي البته په دې شرط چې یوه قرینه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د یوستو او غبرګو جملو ځیني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډیره پراخه او زیاته څپرته غواړي.

الف: د (فاعل) مسند الیه) حذف:

لومړۍ بېلګه: زمړ پوهنتون ته راغی او ولاړ:

په دویمه جمله کې ولاړ په یوازې توګه راغلی دی چې اوریدونکی او لوستونکی د جملې د لومړۍ برخې په معنا پوره پوهیږي او فعلونه د عطف په صورت کې راوړل شوي دي، نو په دې اساس د دویمې جملې فاعل هم څرګندېږي چې په خپله (زمړ) دی. څنګه چې په لومړۍ جملې کې د فاعل د نوم (زمړ) یادونه شوې ده نو په دویمه جمله کې یې راوړل ضروري خبره نه ده.

دویم مثال:

اوبنکې خوږونه شول بیا سیندونه شول او بیا ویالې شوې او وروسته د گل پرشاخ کې وچلیدې.

په دغې جملې کې هم د یوه مسند الیه (فاعل) له پاره څو مسنده (فعل) او یا د هر مسند له پاره مسند الیه هماغه قرینه یعنی د لومړۍ جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړۍ جمله نه وي نو بیا به خبره بل ډول وي.

درېيم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زیارکښ یا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دویمه جمله کې لږمه نه گڼل کېږي.

څلورمه بېلگه: په هغو جملو کې چې فاعل یې شخصي ضمیرونه وي نو د فاعل نه راوړل معنا له پاره کوم ضرر نه پېښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرگندونه کېږي. په کلي ورننوتم = زه په کلي ورننوتم.

د یوې نندارې په ننداره شوم = زه د یوې نندارې په ننداره شوم.

پنځمه بېلگه کې گورو چې مسند الیه د اختصار او لنډیز په غرض حذف شوی دی⁽¹⁾ که په یوې پوښتنې کې مسند الیه (نوم) راغلی وي نو په ځواب کې یې بیا راوړلو ته ضرورت نه لیدل کېږي.

1. ملا نصرالدین چېرې و؟ 2- تاسی چېرته اوسېږئ؟

د لومړۍ جملې ځواب (په کور کې دی) او د دویمې جملې ځواب (په کابل کې اوسېږو) دلته مسند الیه نه راوړل کېږي نو اصل مطلب ته کوم زیان نه رسوي.

شپږمه بېلگه:

کله د مسند الیه (نوم) څرگندول مناسب نه وي نو بیا نه راوړل کېږي.

او یوازې د ځای او قرینې له مخې ویونکی او اوریدونکی پوهېدلی شي لکه (هلته پټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته یې د نوم ښودل نه غواړي.

اوومه بېلگه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنگی په وخت کې: هله سوځي! گوره پر یوځي! په دې ځای کې مسند الیه حذفیزي او د ځای او حال قرینه ورباندې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توگه د مسند الیه حیثیت لري او کله کله حذفېږي یعنی د نوم اخیستنې یې ضرر یا عیب او یا تکرار وي.

- 1- دوه دانې مې واخېستل يعنى (دوه کارتوسه).
- 2- د سوال په ځواب کې راوړل يې هم بې ضرورته بريښي يعنى که په سوال کې راوړل شي نو په ځواب کې يې راوړل نه ښايي.
- سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟
- ځواب: هو جوړ کړي مې دي.
- بل مثال: ملالی خپلې ملگرې ته ليک ليکلی دی؟ هو ليکلی دی.
- ج: د فعل حذف: د فعل يا کومکي فعل نه راوړل (حذفيدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبکي جملو کې وينو چې په لاندې کرښو کې يې بيانوو:
- 1- په پښتو ژبه کې که څه هم په نحوي چاپيريال کې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او کومکي فعل په مرسته جوړيږي ولې په ايلپسی (حذف) موضوع کې دغه برخه نيمگړي کيږي. ددې لپاره لومړی د هغو جملو مثالونه چې د مسند اليه او مسند څخه وروسته د (اسناد) کومکي فعل حذفيدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشکال:
- مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح گانو، متلونو، ديالوگونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځينو نورو جملو کې ليدلی شو: خپل عمل دلارې مل. کوزوږ له خپله لاسه خوږ. د بيزو د وستي د ځان تاوان. دروغجن هيرجن.. په دغو مثالونو کې خپل عمل، کوږوږ، دبيزو دوستي، دروغجن د جملې مسند اليه او نورې پاتې برخې يې مسند دي ولې اسناد يې حذف شوي دي.
- 2- په هغو جملو کې چې غبرگ مطلب ولري يعنى ددوو جملو ساختمانې شکل ولري هم کومکي فعل په دواړو برخو کې نه وي راغلی لکه (سردې گل بيخ دې پياز).
- (څوک خپه څوک خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډيرې سړيې يو) په اوله جمله کې (دی) دويمه کې (وي) دريمه کې (يم يې) څلورمه کې (دی) حذف دي.
- 3- په جمله کې چې لومړی برخه پوره او دويمه يې د کومکي فعل ولېدلې وي. نه ځان يم نه زميندار ... ځان ښه دی که جهان... خپله خوله هم کلاده هم بلا... هلك هم پوه دی هم زيار کښ. ياوړ دی يازوړ. کتابونه ډېروو څه يې ښه... او څه يې نه...
- 4- په هغو غبرگو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترک وي د تکرار د مخنيوي په غرض:
- 1- چا ياران کتل چاماران.

- 2- يو موټر د پاسه راغی يو دښکته او دواړه سره وجنگيدل.
- 3- زه ستاسې نه خوښي څرگندوم او هغوي نه هم.
- 4- يو ځان نه ويني او بل جهان
- 5- کارغه يوه خواگرځي، بلبل په بله خوا.
- 6- د چا دیدار په کاردی او د چا دینار...
- په دغو جملو کې لیدل کیږي، چې د غبرگو جملو په توگه استعمالیږي لومړۍ جملې د فعل او فاعل له مخې پوره دي مگر دویمې جملې یې د فعل (مسند) ټوله برخه او یا یوه برخه حذف شوي ده.
- 5- همدارانگه په ځینو شرطیه یا د پوښتنې په جملو کې هم حذف راځي لکه: چای څښي که اوبه؟
- 6- مسند (فعل) د سوال او ځواب په جملو کې هم حذفیږي په دی معنا چې... په سوال کې مسند راوړل شوي وي مگر په ځواب کې د لنډیز لپاره نه راوړل کیږي لکه:
- س: پوند له خدایه څه غواړي؟
ج: دوي سترگې.
- س: افضل خټک څوک دي؟
ج: د خوشحال خټک لمسی
- 7- په تعجبی جملو کې هم د جملې ځینې غړي نه راوړل کیږي لکه:
- 1- رښتیا! 2- څه عجب! 3- څنگه ناوخته! 4- افسوس!
- 5- سحر مې د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخیستې دي! تعجب! ایله پنځه زره روپۍ!
- 8- په وینا کې (فعل) د ځینو خاصو ځانگړتیاو او سبکي خصوصیاتو له امله هم یوه جمله پوره نه راوړل کیږي یعنی په هنري ادبیاتو کې په خاص سبک سره لیکوال د جملې د ځینو برخو بشپړول د لوستونکي ذهن ته پرېږدي لکه:
- 1- مونږ څه هیبت څه ویره او څه د ټانگې او اسپې بد حال ...
- 2- ماوي څه گذاره 000
- 3- دا مو دویمه غله ژرنده 000 همدارانگه کله د تمسخر او خندا په غرض: تاسو زمونږ تیار خواره ...
- د: کله په جمله کې قیدونه هم حذفیږي یعنی نه راوړل کیږي لکه:
- په یوه باغ کې ځیني خس او خاشاک ټولوي او ځیني د گلو دستې جوړ وي.

په دغې جملې کې د ځاي قيد (په يوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خو په دويمې جملې کې يې حذف شوی دی خو د قرينې له مخې په مقصد پوهيدای شي. په همدې توگه مونږ زيات مثالونه بنودلی شو.

په ژبه کې دوينا د گرامري اجزاو د ماهيت بدلون (کونوېرژن Conversion)

په واقعيت کې کونوېرژن اړونه، گرځونه (له يوه حالت نه بل حالت ته تغيير، تصرف يا اړول، گرځول، بدلول او معنا ته تغيير ورکولو مفهوم لري).⁽¹⁾ چې په دې توگه شرح کيږي:
الف: د يوې کلمې څخه د نوي لغتونو د جوړولو طريقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکيب سره اوږي⁽²⁾ د مثال په توگه.
(توروالی) په پښتو ژبه کې يوه (اشتقاقی کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاري څخه جوړه شوې ده. دلته گورو چې صفت ددغې لاحقې سره د ماهيت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.
يا دا چې د يوه اسم څخه د فعلي ترکيب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي باندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې يو اواز په بل اواز اوږي او يا خو (يو غږن اواز په بې غږه يا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)⁽³⁾ خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانوېرژن باندې نه غږېږو يوازې په لنډه توگه د ځينو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قيد، فعل) بدلون د ماهيت او معنا له مخې څېړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لگوي.
که څه هم دا موضوع ډيره ارزښتناکه او د غور وړ ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توگه خورا زياته څېړنه هم په کار ده.

په پښتو ژبه کې دوينا د گرامري اجزاو د ماهيت بدلون:

د گرامري اجزاو د ماهيت بدلون دا معنا لري چې يوه کلمه د گرامري اجزاو د يوې معنا پر ځاي بله معنا او ځانگړتيا ترلاسه کړي، چې دغه تغيير او بدلون ته کونوېرژن يا د الفاظو معنوي

(1) 1354 (156) .

(2) 1966 (202) .

(3) 1966 (202) .

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغیر یوه نحوي او سیمانتيکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې بڼه څرگندېږي.

په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوي ترمنځ بېلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.

همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ بېلوالی هم د نحوي موقعیت له مخې سره بېلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.

هغه عملیه چې یو صفت، فعلی صفت... په نوم (اسم) بدل او اسمي مطلب څرګند کړي د سوېستانتیوا څپه (اسمي کیدنه) په نامه یادېږي او یا برعکس که نومونه... د صفت په معنا راغلی او یا د صفت دنده ترسره کړي دغه عملیه بیا (ادیکتیو اڅپه) په صفت او بڼتې وي یعنی (صفتی کیدل). د مثال په توګه:

په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شو چې دغه کلمې څه حیثیت او دریځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.

البته د لفظ او شکل له مخه څه نه شو ویلی ځکه په پښتو ژبه کې د اسم او صفت ترمنځ د شکل له مخه د ګرامري کټه ګوریو په لحاظ کوم خاص توپیر نه وینولې د معنا په لحاظ توپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکل له مخې څه ګرامري بېلوالی لري او که نه.

اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینه نومونه دي چې د (ay-ی) په غبرګ غږ ختم وي. د ګرامري کټه ګورۍ له مخې مفرد عدد، نارینه جنس او اصلي حالت لري لکه: لرګی، سپی، ستوری، غږی، میږی، وری.

ب: هغه نومونه چې په کانسونینټ ختم وي دا هم مفرد نارینه اصلي حالت لري لکه: کور، اور، لور او داسې نور.

دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې په نر مه (ی) (ay) په غبرګ غږ مختوم وي او د ګرامري کټه ګورۍ له مخې هم مفرد عدد، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: نوی، پردی، وږی، ښکلی، لوی، سوی.

ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

او هم مفرد، عدد، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، مور، سپين، سپور، کوز، پوند. د نوموړو مثالونو له مخې گورو چې د صرفي اولیک دود (ارفوگرافي) له مخه څه توپيرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور گرامري او لفظي نښې هم نشته چې يو تربله يې بېلونه وکړاي شي.

په دې توگه دغه لاندې مثال په مقایسوي ډول گورو:

(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپينه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع يې (ونې لښتې) (پخې- سپينې) دي.

ج: په پښتو ژبه کې يو شمير ځيني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: څوکیدار، زميندار (اسم). میوه دار، گلدار (صفت) پندې، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توگه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وینو. په دې حساب ددغو پورتنیو گرامري شکلونو او سوفیکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه څرگندېږي ځکه دغه گرامري او اشتقايي نښې نښانې په نوم او صفت کې مشترکې دي. یوازې د مفهوم او موقعیت له مخه سره بېلېدای شي.

یو بل مثال داسې راوړو:

1- (یو لیکونکی سړی) (2) (د کتاب لیکونکي وویل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصیفی ترکیب دی او دویمه جمله، چې د کتاب لیکونکی اضافی ترکیب دی او د جملې د مسند الیه په توگه راغلی دی. دلته گورو په لومړي مثال کې (لیکونکی) صفت دی چې د نوم (سړی) سره اړه لري او گرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې لیدل کېږي.

او په دویم مثال کې لیکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلی جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وویل) فعل سره تعلق لري.

په جملو کې د گرامري اجزاو د ترتیب په هکله باید ووايو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعیت په جملو کې یو څه ثابت شوی شکل لري یعنی اول اسمي غونډ (مسند الیه، فاعل) او په پای کې فعل (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قید هم د فعل څخه د مخه راځي مگر دغه ترتیب کله هم اوږي چې د جملو د اجزاو د ترتیب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

په اسمی توگه د کلام (ځینو گرامري) اجزاو او بنسټه

1- صفت د اسم په توگه : (Substantivization)

زمونږ سپین ږيري د قدر وړ دي يا زمونږ مشران بڼه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرگه شوي دي.

په نوموړو جملو کې سپین ږيري يا مشران صفتونه دي چې د نوم په توگه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندایي حالت کې د اسم په توگه دريځ لري يعنی په خپله د اسم وظيفه يې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قيد او نورو تابعو قبلوونکي هم دي. دلته گورو چې د (مشران) معنوي دريځ هم هغسې دی لکه چې (دوستان) يې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وينو (محترم) د دوستانو سره توصيفي ترکيب گڼل کېږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکيب دی.

همدارنگه (لويان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونو کې راځي. په دې توگه سپین ږيري (د زور په معنا) او سپین سترگي صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توگه راځي لکه: سپین ږيري راغی ياسپین سترگې ولاړه.

دويم: فاعلي صفات هم زيات اسمی رنگ غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوبښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا يې له لاسه ورکړې ده. لکه: بڼوونکی، چلوونکی، گندوونکی چې د (بڼوول، چلول، کنډل) د فاعلي ريښي څخه جوړ شوي دي. همدارنگه ځيني داسې مثالونه هم وړاندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوبښتي وي بيلگه:

ځيني معلومات گرانو اوريدنکوته وړاندې کېږي.

دلته (اوريدونکوته) په دويم حالت کې د اوريدونکي د جمع شکل دی چې د (ته) پسینې د عمل په وجه يې (و) وروستاړی منلی دی او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توگه راغلی دی. دغه شان د (بڼه اوريدونکی، بڼه ليکونکی) په ترکيب کې داسې مرکزي په توگه وظيفه لري.

دريم: مفعولی صفت د اسم په توگه:

1- مار خوړلی له رسی. همه بېرېږي 2- اوبو اخستی خلوته هم لاس اچوي.

3- خدای بخښلي څه بڼه کارونه يې سرته رسولي دي.

څلورم: مصدر داسم په توگه:

1- کښتۍ را وځغليدې او د مالونو کوزيدل او ختل شروع شول.
 2- ددې باغ په بنايسته کولو کې د طبيعت نه علاوه د روزنې لاسونه هم خپل پوره کمال
 ښودلی دی

اسم د (صفت په توگه) (ادیکتیاو څپه):

دلته یو اسم د صفت په توگه معنا ښندي لکه:

1- دوي په تیاره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
 په دغو مثالونو کې (رڼا اوتیاره) په اصل کې نومونه دي ولې په دغو جملو کې د صفت په توگه
 دنده لري.

فعلي صفت د مطلق صفت په توگه راغلي وي:

1- مسافر وړونکې کښتۍ د سمندر په غاړه ودريده. 2- خبررسوونکي اژانس وویل
 3- خبر لوڅ خلک بل کارنه لري. 4- له پروت زمري نه گرځنده کیدر ښه دی
 په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلک، کیدر نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د
 مطلق صفت په توگه ورسره کار ورکوي.

همدارنگه مفعولي صفات هم په دې برخه کې راتلای شي لکه:

1- وهل شوی کاروان راوړسید. غم ځپلی زړه یې وچاود.

صفت دقیق په توگه:

څنگه چې په ځینو ځایونو کې د صفت او اسم پېژندل گران کار دی په همدغه توگه دصفت او
 قیدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړي مگر دغه توپیر په نحوي چاپیریال کې ډیره اسانه خبره ده،
 ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقیق په توگه دنده تر سره کوي او هم د تاکید په مفهوم سره راوړل
 کیږي. څنگه چې وینو یو صفت په یوې جملې کې صفتي معنا لري مگر هماغه نوموړی صفت په
 بلې جملې کې دقیق او تاکید وظيفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه گورو.

مالیار ښه گلان وکرل. بزگرانو ښه غنم ورییل. دلته (ښه) د یو صفت په توگه معنا ورکوي
 مگر په دې جملو کې: بزگرانو ځمکه ښه او به کره. خوشحال خان ښه تورځن و.

په دغو جملو کې (ښه) د قید دنده لري. ایا دوي ډیر ښه خلک دي. 2- دوي ډیر ښه کار کوي.
 په اوله جمله کې (ډیر ښه) قید او تاکید دی او د اسم (خلک) سره توصیفی ترکیب په توگه
 داسې جملې خبر جوړ وي.

په دویمه جمله کې (ډیر بڼه) تاکیدي قید دی. او د فعلی جملې د خبر د متعلقاتو څخه دی. یا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا گوري. 3- غواو تریده. په اوله جمله کې د صفت او په دویمه جمله کې قیدي معنا ورکوي. مگر په دریمه جمله کې داسمي ماهیت پر ځای فعلی ماهیت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوینا د گرامري اجزاو د ماهیت بدلون (کونویژن) ته لنډه غوندې کتنه.

نتیجه او وروستی خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتین د گرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډیمیک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توگه د ډیرو ستونزو سره مخامخ شوی یم لیکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د لیکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړ. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د یوې ژبې ټولې بشپړې نحوي ځانگړتیاوې ددې اثر د حوصلې څخه لورې دي.

څنگه چې د نحوې غرض او مطلب د یوې ژبې د جملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکیب او په جمله کې د کلماتو ترتیب او یو تربله ددوي ترمنځ ارتباط او پیوستون مطابقت او نورو حالاتو څېړل دي، چې ددې څېړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د بنسټونو جملو او د فصیحو او بلیغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په بڼه شان څرگند کړي. عبارت او جملې د کرکیچ او عیب نه خالی وي. نومونو د کار د اسانتیا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپیر په دویم څپرکې کې روښانه کړی دی او بیامو د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (ترکیب او جمله) په هکله هم څرگندونې کړي دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

په دې توگه د پښتو ژبې هغه ټول ترکیبونه چې نحوي ساختمانونه جوړوي یعنی (اسمي او فعلی) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توگه د زیاتو مثالونو سره روښانه کړي دي، چې دغه موضوع هم درسالي په یو بیل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکیبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکیبونه د گرامري مطابقتونو او ترتیب په اساس ترکیب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړیکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطی او عطفی 2- مطابقت.

همدارنگه د غونډ (ترکیب) په جوړښت کې یو عنصر د ترکیب اساسي غړي په توگه چې زړی یا هسته ورته ویلای شو ځای لري او د نورو غړو سره ټاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: یو ترکیب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزا د اساسي (زړي) په توگه پېژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاسې اوږد (لوی) شي بیا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توگه پاتې کیږي. لکه:

پیاوړی نامتو شاعر او یا زمونږ ننگیالی، توریالی، پیاوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکیب اساس دی.

همدارنگه که دغه ترکیب په جمله کې راوړو:

زمونږ پیاوړی نامتو شاعر خوشحال خټک دی. یا (ژوندی دی) که د لوړو ترکیبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کیږي. دلته لیدل کیږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړوي. د همدغه مرکزي (زړي) (شاعر) له مخې د ترکیب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطې او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توگه څرگندیدای شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب باید ووايو چې:

1- په عمومي توگه لومړی مسند الیه (مبتدا) او ورپسې مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوې: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وړاندي وروسته کیدای

شي چې دغه موضوع د جملو په ترتیب کې په پوره توگه ذکر شوې ده.

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند اليه سمون او مطابقت په بشپړه توگه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دوو ډلو ویشلې ده.

1- يو ستوي (ساده) جملې 2- غبرگې (مرکبې) جملې.

چې بيا دغه هره يوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوي دي. د پښتو ژبې د پوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظريه نه ليدل کيږي ولې د مرکبو (غبرگو) جملو په باب ځينې بېلې نظريې شته دي. د مثال په توگه دلازيمر په ليکنه کې چې يوه پېړۍ د مخه د پښتو ژبې د جملو په باب داسې نظريه درلوده چې (گوندي پښتو ژبه د غبرگو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډير ساده او ابتدايي جوړښتونه ليدل کيږي).

ولې دا نظريه په عملي ډگر کې د قبلولو وړ ځکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتيب کې يوه خاصه ځانگړتيا لري او هغه څوک پرې ښه پوهيداي شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استنادو ويلي شو، چې پښتو ژبه برسېره د پوستو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرگو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې يو زيات مثالونه او تحليلونه يې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره بايد له ياده ونه باسو چې پښتو ژبه ډير کرکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصيح او بليغو عبارتو په واسطه څرگند کيږي، کومې کرکېچنې او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمال کيږي هغه د نورو ژبو د اغيزې او يا د نامناسبو ترجموله لازې جوړې شوي دي. لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډيره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې يادونه کوو، چې د پښتو ژبې د گرامر د علمي اساس په ټينگښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړيکو له مخې په پوره توگه مرسته کولای شي!!!

اخيستنځي

1. الفت. گل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338 لمريز کال
2. الفت: گل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321 لمريز کال
3. الهام پوهاند محمد رحيم، روش جديد در تحقيق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349 هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحيم، تيوري هاي نحو در زبان دري، د ادبياتو پوهنځي، گستتير 1358 ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دايره المعارف، مسکو 1966 ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحی قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو 1966 ع
7. ايازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357 لمريز کال
9. بينوا عبدالروف، اوسني ليکوال، لومړی ټوک، کابل، 1340 لمريز کال
10. بينوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326 لمريز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبې کندهاري لهجه، ليننگراد 1935 ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبې جوړښت، ليننگراد، 1935 ع
13. بيتنی، منتظر، پنځه حرفونه ديارلس اوازونه، پيښور، 1974 ع
14. پښتو ټولنه، انگليسي پښتو قاموس، کابل، 1975 ع
15. پښتو ټولنه، توريالی پښتون، کابل 1950 ع
16. پښتو ټولنه، ننگيالی پښتون، کابل، 1345 ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړني، کابل، 1354 لمريز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو گرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمريز)
19. افغان پور، امين (موسکا) د ليکوالو اتحاديه. کابل 1362 لمريز کال
20. خټک، خوشحال خان، کليات خوشحال خان، پيښور. 1960 ع کال
21. خټک، اجمل، کچکول، پيښور 1944 ع کال
22. خيال، عظيم شاه، صرف ونحو پښتو، پيښور، 1944 ع کال
23. خانلري، پرويز، دستور زبان دري، ايران، 1352 ل کال

24. دوست، دوست محمد، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوریانکوف، ن. ا. پښتو ژبه، د شرقي ادبياتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاريخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحيم الله، قاضي، گنجينه افغانی، پېښور، 1938ع کال
28. رښتین، صديق الله، اشتقاقونه او ترکیبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمریز کال
29. رښتین، پوهاند صديق الله، پښتو گرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327 لمریز کال
30. رښتین، پوهاند صديق الله، پښتو گرامر دوم ټوک، کابل، 1370 لمریز کال
31. رښتین پوهاند صديق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتین، پوهاند صديق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمریز کال.
33. رښتین پوهاند صديق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاحیلی، سید راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانی. بازار پېښور، 1954 ع کال
35. رشتین ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصیات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تیزس).
36. زیور. ډاکتر زیور الدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنی دوره، کابل پوهنتون 1360 لمریز کال
37. سیمینوف. یورس. د عمومی ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد، ژبني څېړنې، د ادبیاتو پوهنځی، کابل 1350 لمریز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاریخ، لومړی ټوک، حربی پوهنتون مطبعه، کابل 1359 لمریز کال.
40. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، د هندو اروپایي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، افغان یو ریشایي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1961ع کال
42. کاکړ، پیر محمد. معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالینینا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف. و. ی. عمومی ژبپوهنه، لوړ ښوونځی، مسکو 1974ع کال

45. گلووانوا. ل. ز. د خارجي محصلينو له پاره د ژبپوهنې درسي کتاب، د مسکو پوهنتون مطبعه (1973) ع کال
46. گرونبرگ، پښتو گرامر، 1987 ع کال.
47. گلاوين. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973 ع کال
48. لودين. دولت محمد. لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمريز کال
49. ليبيديف. ک. 0، روسي پښتو قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو. 1973
50. ليبيديف. ک. ا. پښتو ژبې درسي گرامر، مسکو. 1970 ع کال
51. ليکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974 ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډيمي. د روسي ژبې انستيتوت. دادبي روسي ژبې گرامر. د علومو مطبعه، مسکو. 1970 ع کال
53. مومند، محمد گل، د پښتو ژبې لياره، بلخ، 1317 لمريز کال
54. ماسلوف. يو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لوړ ښوونځي مطبعه مسکو 1975 ع کال
55. نوري، محمد گل، د پښتو اصطلاحات او محاورې، پښتو ټولنه، کابل 1320 لمريز کال
56. هير، سيد احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل، 1346 لمريز کال.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**